

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ,
КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

ISSN 0861-847X • ГОДИНА XXVI (LXV)

1•2019

РЕДАКТОР **ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ**
КОРИЦА **ГЕОРГИ ИВАНОВ**
ПРЕДПЕЧАТ **ВАСИЛКА СТЕФАНОВА**
ПЕЧАТНИ КОЛИ 8,75. ФОРМАТ 70/100/16. ТИРАЖ 220
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88
ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 136
E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; P.Velichkov@nationallibrary.bg
ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ, 2019
РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

На корицата: Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – снимка Иван Добромиров

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Александра Дипчикова
гл. ас. д-р Анка Стоилова
доц. д-р Анна Ангелова
доц. д-р Антоанета Тотоманова
Ваня Аврамова
доц. д-р Васил Загорев
Веселин Тодоров
Виолета Цветкова
проф. Владимир Ключев
Георги Бобев
д-р Джени Иванова
Елизабета Георгиев
Ефросина Ангелова-Пенкова
доц. д-р Живка Радева
д-р Иван Заров
доц. д-р Красимира Александрова
д-р Мариана Кирова
д-р Марчела Борисова
ас. Милена Колева-Звънчарова
Петър Величков
проф. Роман Мотулски
Росица Кирилова
д-р Силвия Найденова
доц. д-р Тодор Чобанов
Юлия Карадачка-Симеонова

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.

Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

Марката „Библиотека“ е регистрирана и има рег. № 99063 от 05.09.2017 г.

Съдържание

5–6	Красимира Александрова Сп. „Библиотека“ – 65 години от историята на книгите
Годишнина 7–13	Антоанета Лесенска Народната библиотека в Пловдив на 140 години
14–17	Петко Георгиев Законопроектът за Народната библиотека и Народния музей в Пловдив от 1923 г.
18–21	Димитър Минев Дигитални хоризонти пред Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив
22–25	Стефка Илиева Отдел „Методичен“ на Народна библиотека „Иван Вазов“ в помощ на библиотеките
26–29	Васка Тонова Детският отдел при Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив – традиция и нови практики
Събития 30–32	Виолета Цветкова Националната библиотека през 2019 г.
Библиотечни практики 33–43	Евдокия Кутева История на предметизацията и предметния каталог в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
44–52	Николай Василев Плеяда от премиери на международната универсална библиография в България и по света
53–63	Яна Арабаджиева Дигитализация на <i>Ватиканския Вергилий</i>

Открития 64–68	<i>Стоянка Кендерова</i> След 130 години фондът на Видинската библиотека на Осман Пазвантоглу се разкрива в пълнота
Книгознание 69–75	<i>Малина Димитрова</i> Първата у нас поредица с учебно-помощни издания на литературната класика – начало на модерните издателски практики
Минало 76–80	<i>Бояна Минчева</i> Друг поглед върху списание „Читалище“
81–108	<i>Стоян Райчевски</i> Княз Александър I Батенберг и Съединението
109–112	<i>Камелия Божилова</i> Иван Вазов в Берковица
113–119	<i>Катя Зографова</i> Дора Габе – неосъществената голяма любов на Яворов
Нови книги 120–122	<i>Милкана Бошнакова</i> Описът на архивен фонд „Тодор Боров“ в Българския исторически архив при Националната библиотека – в електронен вид
123–128	<i>Донка Правдомирова</i> Нова книга на проф. Александра Куманова – „Христо Мутафов. Aurea mediocritas“
129–131	<i>Иво Андровски</i> Пророци на България и на Армения
132–133	<i>Владимир Донев</i> С уважение към миналото
134–139	Библиографски справки
140	Талон за абонамент’2019

Сп. „Библиотека“ – 65 години от историята на книгите

Има различни печатни издания. Едни оцеляват броени месеци, други живеят десетилетия. Списание „Библиотека“ е различното издание. Съдбата му е многолика, а лицето – одухотворено. То е изразител на библиотековедската мисъл на поколения български и чуждестранни специалисти. Не по-малко важен е фактът, че то се явява неотменна част от историята на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. От създаването му в средата на XX в. до наши дни трансформациите му са многобройни по отношение на тематичен обхват, наименование и периодичност. Но независимо от предизвикателствата, изданието не престава да бъде водещо в областта на библиотечните и информационните науки, в книгознанието и литературната история.

Точно преди 65 години, по повод откриването на импозантната сграда с 12-те колони на бул. „Васил Левски“ 88, се появява ново заглавие в периодичния ни печат – „Бюлетин на Държавна библиотека „Васил Коларов“, от което през 1954 г. излизат 10 броя, а през 1955-а – още 12 книжки, но вече със заглавие „Библиотекар“. Техен приемник е днешното сп. „Библиотека“, което от 2017 г. е със запазена марка на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Изминавайки пътя от обикновен методически бюлетин до специализирано професионално списание, през следващите години то заема авторитетно място в библиотечните среди. Целенасочено и всеотдайно членовете на редакционната му колегия следват благородната идея, превърнала се в мисия, да се подбират и публикуват текстове на най-добрите професионалисти в областта на библиотечната теория и практика, на видни историци, писатели и интелектуалци. Така в годините, изданието се превръща в своеобразна памет на библиотечната общност. Диана-

зонът на включените в него теми е относително широк, като в голяма степен се обуславя от интензитета в развитието на съвременното общество и предизвикателствата, пред които са поставени библиотеките. Политиката на списанието е балансирана и толерантна към авторите и отразяваната проблематика. Наред с публикациите на водещи български специалисти, интерес предизвикват и материалите, отразяващи чуждия опит. Специално място е отредено за млади автори – изследователи и библиотекари от практиката, някои от които правят своя дебют именно в „Библиотека“.

Обратната връзка и активната комуникация с читателската аудитория в голяма степен определят тематичните акценти на съдържанието му. Динамиката в развитието на глобалния свят все по-често ни ситиуира в среда на противопоставящи се тези на интелектуалното поле. Глобализмът засегна едни от най-чувствителните страни на живота ни – националната и културната ни принадлежност. И в този цивилизационен избор няма заден ход. А библиотеките са тези, които ненаатрапчиво, но категорично изпълняват ролята на духовни „репери“, които трансформират глобалните измерения в локални ценности. Устояло предизвикателствата на 65-годишното си присъствие в общественото пространство, сп. „Библиотека“ е белязано с кодировката на здравата основа, върху която уверено да надграждаме ние и тези, които ще дойдат след нас.

Уважаеми колеги, честита годишнина!

Благодаря на редакционния екип, на авторите, които публикуват на ползу роду текстовете си в списанието, искрено ценя подкрепата на абонатите и верността на читателите!

На многая лета!

Доц. д-р Красимира Александрова
Директор на Националната библиотека
„Св. св. Кирил и Методий“

Народната библиотека в Пловдив на 140 години

Антоанета Лесенска

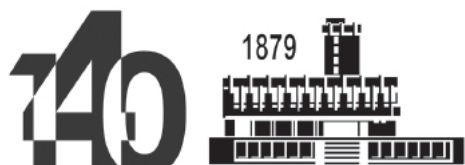
The National Library in Plovdiv celebrating 140 years of service

Antoaneta Lessenska

Summary

The article gives an overview of the first years of existence of the Regional Library and Museum founded in Eastern Rumelia. It reaffirms the contributions its founders Joakim Gruev and Petko Karavelov made to developing and strengthening the role of the oldest cultural institute in Southern Bulgaria. In 2019 the National Library in Plovdiv celebrates its 140th anniversary.

Key-words: Regional Library, Museum, history, Plovdiv, anniversary, Joakim Gruev, Petko Karavelov.

Народна библиотека „Иван Вазов“

През 2019 г. Народната библиотека в Пловдив отбелязва 140 години от своето създаване. На 2 януари 1879 г. е направено първото вписване в първата инвентарна книга на книгохранилището при Дирекцията на народното просвещение в Източна Румелия. Нека отдадем заслужена почит

на първостроителите на този най-стар културен институт в Южна България. Само четвърт век след създаването му Борис Дякович откроява техните имена:

Двама сж главнитъ създаатели на Пловдивската библиотека и музей: многозаслужилиятъ патриотъ **г. Йоакимъ Груевъ** и чутовниятъ нашъ държавникъ **Петко Каравеловъ**. **Г. Груевъ**, като директоръ на народната просвѣта въ Източна Румелия, съзнавайки високото значение на библиотекитъ и музеитъ за развой на националната просвѣта и ръководимъ отъ свещенитъ чувства на старитъ наши патриоти, съ закон основалъ по опрѣдѣленъ планъ първата държавна библиотека въ Южна България и първия български музей. **П. Каравеловъ**, като пловдивски кметъ, издѣйствувалъ да се подари мѣсто за сградата на симпатичното нему учрѣждение. Наистина, мѣстото било подарено и сградата била построена, ала опрѣдѣлили тя да служи за парламентъ на Източна Румелия. За щастие, събитията попрѣчили да се осъществява волята на пловдивския кметъ **П. Каравеловъ** и на неговитъ съвѣтници, та на 15 Мартъ 1886 г., по изричната заповѣдъ вече на министра-президента на съединена България **П. Каравеловъ** учрѣждението било прѣнесено въ новото здание. Никакви прѣчки отъ страна на пловдивскитъ военни и цивилни власти, които искали да обсебятъ зданието и дори сж успѣли въ

Йоаким Груев (1828–1912) – просветител, педагог, преводач, книгоиздател и общественик, директор на народното просвещение в Източна Румелия, първоосновател на Областната библиотека и музей на Източна Румелия, 1879 г.

Петко Каравелов (1843–1903) – политик и държавник, депутат в Учредителното събрание (1879), кмет на Пловдив (1883–1884), три пъти министър-председател на Княжество България

врѣме на революцията и войната да се намѣстятъ въ нѣго, не отклонили рѣшението на мощния покровителъ на нашето учрѣждение“.¹

Събирането на книги за бъдещата библиотека започва в самото начало на 1879 г., а организирането на библиотеката (в началото книгохранилище) към Дирекцията на народното просвещение с изяснено предназначение и функции се извършва през втората половина на 1879 г., непосредствено с уреждане и укрепване на Източнорумелийското управление. В запазените 16 листа от *Дневникъ на различни Книги, които са постаповали в Библиотеката*² – първата инвентарна книга – са регистрирани 286 книги. За 1879 г. са вписани 186 книги с дати 2 януари, 8 юли, 7, 25 и 26 август, 12 и 29 септември, 4 ноември и 11 декември, а останалите 118 са постъпили през 1880 г. В отчета от 20 ноември 1882 г. на Александър Башмаков, първия директор на Библиотеката, запазен в чернова³, четем:

Книгитѣ са записваха по-ред въ особни списъци, които бяха начати още пре-

¹ **Дякович**, Борис. Историческа бѣлѣжка (1882–1907). – В: *Годишник на Пловдивската народна библиотека за 1907 г.*, [1908], с. 1.

² *Дневникъ* на различни Книги, които са постаповали в Библиотеката [печат: Областна Библ. и Музей Източна Румелия]. Отъ 2 Януарий 1879 г. до 17 Априлия 1881 г.“. – В: *Архив на НБИБ*, № 24.

³ **Отчет** за дейността по управлението на Обл. Библиотека и Музей в Ист. Румелия за 7-те първи месеци на тяхното съществуване – от Мая до Ноемврия 1882. – В: *Архив на НБИБ*, № 133, 20 ноем. 1882 г.

Списък № 1.
Дневник на различни Книги които са поставявали въ Библиотеката
Отъ 2 Януарий 1879-го до 17 Априлия 1881.

№	Дата	Името на списъка	Названието на книгата	Число	на	
					Число	Година
1	Януарий 2	Raybet	Des maîtres	1	21	75
2	"	Toddrieu	Medecine / principes de medecine	1	21	75
3	"	Guillote	Prime typhoide	1	2	76
4	"	Tournefort	Les rochers justiciables	1	17	40
5	"	Lebet	proprieté litteraire	1	10	77

Дневникъ на различни Книги, които са поставявали въ Библиотеката.
Отъ 2 Януарий 1879 г. до 17 Априлия 1881 г.

ди няколко години, отъ времето, когато имаше само книгохранилище при Дирекцията [...]. Списъци, които бяха начати още Януарий 1879 година, са колебяха помежду два плана: 1) журнал по времето, когато влизше в Библиотеката някоя книга; и 2) разпределение на книгитъ по езици. При това никой отъ 2-та плана не бяха приведени напълно въ изпълнение.

С първия обнародван документ, който засяга новосъздадените библиотека и музей, Окръжно № 42 от 30.I.1880 г. – относно издирване и прибиране на старини⁴, Йоаким Груев нарежда на префектите и околийските началници да съдействат да се приберат даром или срещу възнаграждение откритите старини:

Водима отъ подобни съображения, Дирекцията на Народното Просвещение почете за своя длъжностъ да се погрижи у време за мерки: отъ една страна, да основе въ Пловдивъ Музей за старини, дето да се приберът даром или срещу възнаграждение, колкото се може, откритите досега старини, като: ръкописи, монети, надписи, остатки от облекла, оръжия, сечива, съдове, камъни и металически изделия, вкаменялости и пр. [...] Подарените на Музея старини периодически щатъ се обнародват чрезъ вестниците заедно съ имената на подарителите имъ.

В отговор още от началото на 1880 г. в Дирекцията започват да постъпват дарения. В рапорта си до главния управител на Източна Румелия Йоаким Груев отбелязва:

Едно от най-полезните учреждения и от мощните средства за разпространение на народното просвещение са публичните библиотеки. Още от начало

⁴ Сборник от закони, правилници и наредби по Дирекцията на Народното просвещение в Източна Румелия. Пловдив, 1884, с. 245–246; Марица, Пловдив, 1880, 3, № 161, 15 февр. 1880, с. 5.

на настоящето управление Дирекцията начна да полага основи на една областна библиотека и един музей. Тая библиотека откак ся сдоби с едно скромно количество книги през заминалото лято, тури ся под едно особено управление и на 15 Септемврий тая година отвори ся на публиката.⁵

Наред с даренията, Груев предвижда в бюджета на Народното просвещение и средства за закупуване на книги и старини. В „Притурка за проект на бюджет на областта от 22 май 1879 до 29 февруари 1880 г.“⁶, в отдел VI (за разходите на Управлението на Народното просвещение), част I, глава 92, е отбелязано:

Точка 3. Канцеларска библиотека [...] 3000 гроша от 1 септември 1879 г. до 1 март 1880 г.

Вероятно от тези средства са били закупени и първите пратки книги за фонда на замислената Областна библиотека. За 1880/1881 учебна финансова година от бюджета⁷ на Управлението на Източна Румелия се отделят 56 000 гроша – 6000 гроша за закупуване на книги и 50 000 гроша за събиране и откриване на старини. Към старините са отнасят и ръкописните и старопечатните книги⁸. За 1881 и 1882 г. бюджетът за книгите отново се запазва 6000 гроша, а за старините спада на 34 000. През същата година са предвидени средства и за канцеларски разходи на Библиотеката. През 1882/1883 г. бюджетът значително нараства и достига 200 000 гроша.

През 1881 г. Дирекцията на вътрешните дела на Източнорумелийското правителство изработва *Законопроект върху свободата на печата*⁹ с вносител главния секретар Гавраил Кръстевич. На 27 октомври 1881 г. на третата си редовна сесия¹⁰ Областното събрание разглежда законопроекта на първо четене и го приема по принцип, след което го връща за преработка. На 27 ноември с.г. започва разглеждането на проекта на второ четене – с единствената съществена добавка на нова глава „За книгопечатанието“. Предложеният чл. 3 от нея (*При обнародването на всяко печатано нещо, издателят е длъжен да дава по два екземпляра на Дирекцията на Просвещението, инак той ще се наказва с глоба от 15–200 гр.*) представлява първа инициатива за законодателно уреждане на депозирането на българска книжнина в страната, доказвайки държавническата мъдрост и далновидност на първостроителите да положат здрави основи на областната библиотека.

През 1881 г. Петко Каравелов пристига в Пловдив и активно участва в об-

⁵ **Рапорт** до Н.С. Главний Управител на Източна Румелия от Директора на Народно-Просвещение за положението на учебното дело в областта през 1881–1882 училищна година. 30 септ. 1882. Пловдив, 1882.

⁶ **Източна Румелия**. притурка за проект на бюджета на областта от 22 май 1879 до 29 февруари 1880 г. Пловдив, печ. Я. С. Ковачев, 1879.

⁷ **Областен** бюджет от 1 март 1880 до 28 февруари 1881 г., гласуван и приет от Областното събрание в заседанието му на 5 априлий 1880 г. в Пловдив. Пловдив, печ. Д. Манчов, 1880.

⁸ Славянски и чужди.

⁹ **Законопроект** върху свободата на печатът. – В: *БИА–НБИВ*, ф. 3, а.е. 776, л. 1–3; *Марица*, 4, № 330, 20 окт. 1881, с. 3.

¹⁰ **Дневници** от третата редовна сесия на Областното събрание. стенографически протоколи. Пловдив, 1882, с. 590–648.

ществения живот на Източна Румелия. В периода 1883–1884 г. е кмет на града. През 1881/1882 и 1884/1885 учебни години е учител в Пловдивската мъжката гимназия. Своята богата лична библиотека видният общественик предоставя на любознателните си ученици. В края на 1881 г. Каравелов прави първата голяма поръчка на книги на английски език за Пловдивската народна библиотека и с това формира значителна част от ядрото на библиотечния фонд. В архива на Библиотеката е запазена фактура на фирмата „Николаус Тيوبнер“, издадена на 22 април 1882 г., с 324 заглавия в 429 тома. Пратката е получена в Пловдив на 2 юни с.г. Обстоятелството, че министър-председателят на Княжеството прави първата поръчка за Библиотеката в Пловдив представлява прецедент в историята на комплектуването и в историята на библиотечното дело изобщо. Покупката има универсално съдържание с превес на обществените науки – 202 заглавия. За нуждите на административното, юридическото и конституционното устройство на Източна Румелия Петко Каравелов предвижда литература по икономика, държава и право, философия, политика, наука и образование, езикознание и литературознание. Широтата на библиографския подбор и задълбочената научна осведоменост доказват значимостта на поръчката и убедително представят Пловдивската народна библиотека в националния книжовен фонд.

На 1 май 1882 г. Източнорумелийското правителство издава *Публично административен правилник за устройството и управлението на областните библиотека и музей*¹¹, подписан от генерал-губернатора Александър Богориди. Библиотеката и музеят са поставени под ведомството на Дирекцията на народното просвещение. Официалното откриване на нововъзникналото учреждение е на 15 септември 1882 г. На 25 септември с.г. Александър Башмаков подписва Обявление, разясняващо правилата за работа в Библиотеката:

Съ което ся извъстява на всички ония почитаеми Господа, които посещаватъ Библиотеката, че трябва да ся съобразяватъ съ следующите правила:

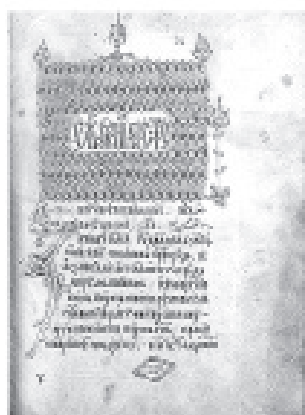
1. Всеки посетителъ, щом влезе въ Библиотеката, получава единъ посетителски листъ, когото ще пази, до дето излезе изъ нея.

2. Всеки новъ читателъ е длъженъ да си земе от Канцеларията на Библиотеката годишенъ билетъ, съ силата на когото може да посещава Библиотеката до нова година.

3. Исканието на книги за по-голема тишина става писмено; на масите въ читалището ся намиратъ постоянно особеннѣй билети (искателни листове), съ които може да си послужи всякога посетителятъ, споредъ начинътъ, показанъ въ тяхъ.

4. Като поиска посетителятъ някоя книга, той заедно с исканието си дава на дверника и свойтъ посетителски листъ, подписанъ предварително отъ него. Посетителский листъ постоянно придружава книгите, записани на него.

¹¹ **Областен** сборник от закони в Източна Румелия. Пловдив, 1882, с. 243–244; вж и **Дичева**, Ирина. Материална база, основни нормативни документи, ревизии на библиотечното имущество, бюджет, кадри. – В: *Годишник на Народна библиотека „Иван Вазов“*, 1970–1973. Пловдив, 1976, с. 241–247.

5. Говорение съ гласъ, пушение тютюнъ и д.т. е строго забранено въ Библиотеката.

Пловдивъ, 25 Септемвр. 1882

*Управителъ на Областната Библиотека и Музей:
Александъръ Башмаковъ*

Библиотеката започва пълноценното си съществуване.

Отдавайки заслуженото признание на всички, работили упорито и всеотдайно през годините за утвърждаването на Пловдивската народна библиотека на културното поле, през 2019 г. кръглата годишнина ще бъде отбелязана с няколко издателски проекта, две пътуващи изложби, валидиране на пощенска марка и юбилейна кръгла маса.

Законопроектът за Народната библиотека и Народния музей в Пловдив от 1923 г.

Петко Георгиев

The bill for the National Library and the National Museum in Plovdiv from 1923

Petko Georgiev

Summary

The author focuses on a little known and forgotten bill drafted by the Standing Library Committee at the Plovdiv Library and Museum. Interestingly, drawing up the draft law is associated with such names as Boris Dyakovich, Stoyu Shishkov and Nikolay Raynov.

Key-words: Library, library legislation, Museum, Plovdiv Public library, bill.

След Съединението на Княжество България и Източна Румелия на 6 септември 1885 г. Пловдивската народна библиотека и музей влиза в единната държавна институционална система на Княжеството, която и към онази дата не е нормативно подплатена. Въпреки че характерът на Пловдивската библиотека не е като на останалите провинциални общински и читалищни библиотеки, нейният статут е определен чак през 1898 г. – с приемане на *Правилник на Народните библиотеки в София и Пловдив*. Тук за пръв път Библиотеката е определена като *народна*. Въпреки че година по-рано в приетия *Закон за депозиране на печатните издания в Народните библиотеки* в чл. 1 непряко е казано, че:

*Всеки съдържател на печатница, литография или друго подобно заведение е длъжен да дава безплатно в полза на **народните колекции** при библиотеките в София и Пловдив.*¹

Правилникът от 1898 г. е валиден до 1915 г., когато е променен на *Правилник за управлението и уредбата на Народната библиотека в София*. До тази дата той дава право на народните библиотеки в София и в Пловдив:

а) да събират и пазят книгите, брошурите, вестниците, списанията, картите, гравюрите – с една дума всички литературни произведения, които се печатат, литографират и възпроизвеждат в България – по какъвто и да е начин, за обръщение между публиката;

¹ **Библиотечното** дело в България: 1878–2012. сб. от нормативни док. София, 2012, с. 9.

б) да откупуват и набавят всички стари печатни книги, ръкописи и други останки от старобългарската литература;

в) да набавят главните съчинения и списания от всички клонове на чуждестранната литература и наука.²

Във втората част на правилника за пръв път са дадени методически указания за описанието, подвързването и нареждането на книгите. Споменати са задължителните – *входящ инвентар, проверовъчен инвентар, основен азбучен каталог и методичен каталог*. Това е направено в Пловдивската библиотека от Александър Башмаков още през 1882 г.

Развитието на нормативната уредба и законодателството в онези години не вървят с бързи темпове. Едва през 1909 г. е приет *Закон за Народното просвещение*, който в част Б. *Библиотеки и читалища* обръща по-сериозно внимание на организирането на дейностите, управлението и ръководенето на двете най-големи библиотеки в страната. В чл. 415 от същия закон са упоменати изискванията към библиотекарите, чието образование трябва да е средно или висше, с владеенето най-малко на два *модерни* и два славянски езика.³ В помощ на директора на институциите за пръв път се въвежда и действащ постоянен библиотечен комитет, който е съставен от директора на Библиотеката и от две лица със специалност, незастъпена в Библиотеката, които се назначават от министъра на народното просвещение. В тази част, свързана с Пловдивската библиотека, а именно в чл. 427, изрично е упоменато, че Библиотеката има само два отдела: за ръкописи и печатни произведения и археологическо-нумизматичен кабинет.

През 1915 г. действащият *Правилник на Народните библиотеки в София и Пловдив* е заменен с *Правилник за управление и уредба на Народната библиотека в София*. От този момент нататък библиотеката в Пловдив е третирана не като националнозначима, а като провинциална институция.

Днес в Пловдивската библиотека са съхранени различни документи от онова време. Съхранените протоколни книги на постоянния библиотечен комитет безспорно са сред най-интересните извори за историята на институцията от близкото минало.

С покана от 17.X.1923 г. директорът Борис Дякович умолява членовете на библиотечния комитет да се съберат в 14.00 часа на 18 октомври за разрешаване на някои важни въпроси.⁴ От протоколната книга става ясно, че тези *важни въпроси* са свързани освен с откупуването на старини на обща стойност 3200 лева, но и с изпълнение на искането на Учебния комитет при Министерството на народното просвещение, изявено с писмо № 30 007 от 5 октомври с.г. За съжаление във ведомствения архив не са съхранени в пълнота папките с кореспонденцията от този период. Според запазени спомени те са унищожени при евакуацията на Библиотеката през Втората световна война. Въпреки това са запазени изцяло входящите и

² Пак там, с. 54.

³ Пак там, с. 63.

⁴ Архив НБИБ–Пловдив. Книга за покани към членовете на постоянния библиотечен комитет, 1911–1930 г.

изходящите дневници на Библиотеката и музея. Оттам разбираме и за искането на Учебния комитет, което гласи:

*...Да поканим библиотечен комитет да изработи проект относно измененията които би трябвало да се впишат в Зак. за народ. просвещение в отдела за народ. библиотеки.*⁵

Писмото е изпратено на 5 октомври и постъпва в Библиотеката на 8 същия месец. Десет дни по-късно библиотечният комитет в състав: Борис Дякович, директор на Пловдивската народна библиотека и музей, членове – Стойчо Шишков и Леонид Спасов (директор на Пловдивската мъжка гимназия) и небезизвестният Николай Райнов, главен библиотекар на Библиотеката и секретар на комитета, предлагат отделянето на двете институции. В пет точки комитетът разяснява това искане, като според тях е *вече належаща нужда*, тъй като двете учреждения гонят *отделни задачи*⁶. *Засегнати са въпросите за издръжката и собствеността на бъдещия самостоятелен музей, като и привличането на способни и подготвени чиновници, които е редно да са и добре възнаградени.* В точка 5 обобщено е казано: *За да има добра библиотека и добър музей, нужен е добър персонал с гарантирана възможност за специализация и с осигурени условия за работа.* В този ред на мисли, комитетът единодушно решава да *замоли* Учебния комитет към Министерството на народното просвещение да вземе предвид изложените основания, които комитетът е оформил в нарочен *Законопроект за Народната библиотека и Народния музей в Пловдив*.⁷

Предложеният законопроект се състои от четири глави: Глава I. Общи приложения; Глава II. Уредба и управление; Глава III. Библиотечно-музеен комитет; Глава IV. Библиотечен и музеен имот и ползването от него.

В първа глава са посочени основните цели на двете бъдещи самостоятелни институции, както и начините за тяхното постигане. Добре балансирани и премислени са всички последващи точки по управлението и уредбата на учрежденията. Според заложеното в тях в Народната библиотека в Пловдив би следвало да има три отдела: а) за ръкописи, старопечатни книги, графични творби (карти, шампи, фотографии и др.), редки издания и исторически документи; б) за печатни произведения на български език; и в) за печатни произведения на чужди езици. Новият Народен музей, от своя страна, би трябва да се състои от следните пет отдела – археологически, исторически, нумизматичен, етнографски и художествен. Заложено е и уреждането на ведомствена музейна библиотека, която трябва да съдържа *най-важните съчинения по застъпените в него специалности*.

В забележка е отбелязано, че временното управление на двете институции би могло да се повери на един директор, без да става нужда да се разделя *сметководната служба*. Подборно са описани задълженията и правата на директорите на

⁵ Архив НБИН–Пловдив. Входящ дневник на Народната библиотека, 1923–1936 г., л. 10.

⁶ Архив НБИН–Пловдив. Протоколна книга..., 1911–1930 г.

⁷ Пак там.

библиотеката и на музея, на главния библиотекар, на библиотекарите, уредниците и пазителите, на секретар-счетоводителя, писаря и раздавачите, както и необходимия ценз за заемането на съответната служба.

Впечатлява балансираното и издържано проектно предложение, но това е обяснимо, като имаме предвид, че Борис Дякович е автор на раздела за библиотеките и музеите в *Закона за народното просвещение* от 1909 г.

Любопитно е, че в този законопроект, може би за пръв път, се споменава, че обект на събирателство и опазване от страна на Библиотеката трябва да бъдат и *фотографските материали*. Въпреки че още през 1920 г. е приет *Закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки*. Нито в него, нито в по-ранни закони, правилници и наредби не се споменава, че фотографските снимки са обект на съхранение и събирателство от народните библиотеки. Това е казано обаче в чл. 5. б) от проектозакона на постоянния библиотечен комитет в Пловдив: *...като събира и пази старопечатни книги, ръкописи, **фотографии**, факсимилета, щампи и други графични паметници, важни за България.*⁸

Пълното извлечение на протокол № 43 от 18.X.1923 г. е изпратено на Министерството на народното просвещение на 26 октомври с.г.⁹ Без да е необходимо да проверяваме развитието на това предложение, ясно е, че то не успява. Народната библиотека и музей в Пловдив продължават да съществуват като една институция до 1945 г. Въпреки това откриваме някои от предложенията на пловдивския библиотечен комитет в публикувания през 1933 г. проект на *Закон за народното просвещение*.¹⁰ Сам по себе си този проектозакон е принос и извор към българската библиотечна наука и отразява идеите и вижданията на изтъкнати български учени и интелектуалци като Николай Райнов, Борис Дякович и Стою Шишков.

Целият текст на *Законопроекта за Народната библиотека и Народният музей в Пловдив*, е публикуван в Годишник на Народната библиотека в Пловдив за 1923 г.¹¹

⁸ Пак там.

⁹ Архив НБИБ–Пловдив. Изходящ дневник на Народната библиотека, 2.10.1913–31.12.1929 г., л. 2656.

¹⁰ Закон за народното просвещение: проект. [София]: М-во на нар. просвещение, [1933], с. 63–66.

¹¹ Вж Дейност на постоянния комитет. – В: Годишник на Народната библиотека в Пловдив. София: Държ. печ., 1925, с. 104–110.

Дигитални хоризонти пред Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив

Димитър Минев

Digital Horizons in front of the National Library “Ivan Vazov” – Plovdiv

Dimitar Minev

Summary

The director of the National Library “Ivan Vazov” – Plovdiv reveals the great successes achieved since 2008 in the digitization of periodicals, books, graphic publications, cartographic publications, manuscripts, archives.

Key-words: “Ivan Vazov” National Library – Plovdiv, digital library, cultural and historical heritage, manuals, services.

През тази година се навършват 140 години от основаването на Пловдивската библиотека. Дълги години на създаване, утвърждаване и развитие. Днес тя е ценно книгохранилище, пазещо традициите, но и институция с доказано отношение към новите технологии и особено към дигитализацията. Освен с богати фондове на традиционни носители, Библиотеката разполага с уникална дигитална колекция, която впечатлява и увеличава интереса на читателите към това духовно и културно средище.

Началото на процеса по цифровизация ни връща в далечната 2008 г., когато се правят първите стъпки в тази посока. Започва последователно, упорито и целенасочено придобиване на умения и практики за проучване и изграждане, първоначално на правила и норми, а впоследствие и на навици, и на технологии за цифрово хранилище. Не кратък и много полезен период от прохождането в тази област. В резултат на това развитие, през последните 2–3 години Библиотеката постигна изключителен резултат в дигитализацията.

Много сериозно постижение бе проектът *„Дигитално културно-историческо наследство на Община Пловдив“*, финансиран от Програма BG08 *„Културно наследство и съвременни изкуства“*, финансов механизъм на Европейското икономическо пространство, който цели дигитализация на движимото и недвижимото културно-историческо наследство от фондовете на най-важните културни институции на територията на Община Пловдив – Народна библиотека „Иван Вазов“, Регионален исторически музей – Пловдив, Регионален етнографски музей, Регионален археологически музей, Общински институт „Старинен Пловдив“ и Градска художествена галерия – Пловдив. В резултат на реализацията на проекта се доиз-

гради специализираният център по цифровизация на Библиотеката и се създаде единен дигитален портал на партньорите по проекта.

Дигиталният център към НБ „Иван Вазов“ – Пловдив се обслужва от млад и амбициозен екип с ръководител Иван Крачанов, който следва най-добрите световни практики за дигитализиране, дългосрочно съхранение и представяне в онлайн среда на обекти от културното наследство, както и по осъществяване на връзка с други библиотеки и институти за синхронизиране на дейностите и изграждане на мрежа за представяне и съхранение на културни ценности с национална значимост. Утвърдена традиция, в партньорство с Пловдивския университет „П. Хилендарски“, е ежегодната практика и стаж на студенти от специалността „Лингвистика с информационни технологии“, които активно се включват и увеличават обема на дигиталните ресурси.

В Дигиталната библиотека към този портал¹ са представени и се развиват десет отделни колекции: *Книги, Периодични издания, Картографски издания, Графични издания, Архиви, Фотографии, Нотни издания, Ръкописи и Аудиовизуални документи*, като в тях се визуализират най-интересните и ценни притежания на Библиотеката.

Периодични издания

В Дигиталната библиотека са представени 212 пълнотекстови заглавия – повечето от тях непоказвани до момента. Това са почти 50% от предвидените за дигитализиране 500 пловдивски периодични издания до 1944 г. И занапред приоритет ще бъде представянето на цялата пловдивска периодика, но не единствено. Вече е сканиран и обработен изцяло „Държавен вестник“ (1879–1948). Започна качването му в портала и вече са достъпни броевете до началото на XX в. Предприемат се стъпки за представяне в дигитален вид и на съвременни периодични издания, след уточняване на авторските права и подписване на споразумения с издателите. Част от колекцията *Периодични издания* са вестниците: „Стършел“ (от 1946 г. до днес) и „Свобода“ (1991). Предстои агрегирането на вестниците „Марица“ и „Аз Буки“.

Книги

До момента в Дигиталната библиотека са достъпни онлайн 190 книги, между които устави на професионални организации от Пловдив и Органически устав на Източна Румелия от 1879 г. Предстои да се покажат палеотипи, славянски първопечатни издания и първите печатни книги на български език от XVI до края на XVIII в., българска възрожденска книжнина, първи издания на класиците на българската и чужда литература, първи преводи, книги със старинна и оригинална подвързия и отпечатани по особен начин, издания с необикновен формат.

Графични издания

Колекцията съдържа графични издания като оригинални картини, листови

¹ Достъпен на адрес: <http://digital.plovdiv.bg/BG/Pages/LibIvanVazov.aspx>

графика, а в подколлекцията *Проекти на монументални произведения* са представени 95 творби на художниците Димитър Киров, Йоан Левиев, Енчо Пиронков, Анастасия Кметова и др. Голяма част от тези проекти са знакови за Пловдив и за България, много от тях са реализирани. Представяват голям интерес за гражданите и са особено ценни при нужда от реставрация и възстановяване на оригиналния обект.

Картографски издания

В Дигиталната библиотека има предоставени карти от богатата колекция от картографски издания, съхранявана в Народна библиотека „Иван Вазов“. Ценна е най-старата карта на България, съставена от българин и отпечатана на български език – *Карта на сегашная България, Тракия, Македония и на принадлежащите земи*, издадена от Димитър хаджи Руссет в Страсбург през 1843 г. Особен интерес представляват и *Карта на санджак Филибе* (от 1819-а и 1876 г.), *План на град Пловдив и околността* (1827), *План г[орода] Филиппополя* (1878), Планове на град Пловдив от Йосиф Шнитер и др.

Ръкописи

В дигиталния портал са видими 16 ръкописа от колекцията на Библиотеката.

Ще продължи да се развива активно и сбирката от ръкописи на Пловдивската народна библиотека в Дигиталната библиотека НАБИС Репозиториум² на водещи академични библиотеки в страната. Към момента там са представени 95 славянски ръкописа в хронологичен обхват XII–XVIII в.

Архиви

В колекция „Архиви“ към момента могат да бъдат разгледани пълнотекстово документи, свързани с благотворителната дейност на Димитър Петров Кудоглу.

Предстои показване и на други архивни документи от ценната колекция на Библиотеката, които разкриват интересни моменти от политическото, икономическото и културното развитие на България, обхващащи периода XVII–XX в. С приоритет ще бъдат национално значимите фондове като „Йоаким Груев“, „Източна Румелия“, „Временно руско управление“ и др.

В същото време, но с по-бавни темпове се развиват и колекциите:

Фотографии, *Нотни издания*, *Аудиовизуални документи*, в които ще се разкрият особено интересни, непоказвани и ценни притежания от фонда на Библиотеката.

Като естествено продължение и надграждане на постигнатото досега е участието ни в проекта *Национална интердисциплинарна изследователска е-инфраструктура за ресурси и технологии за българското езиково и културно наследство, интегрирана в рамките на европейските инфраструктури CLARIN и DARIAH (КЛаДА-БГ)*, ориентиран към визията 2018–2023 г., с координатори Институт за информационни и комуникационни технологии към БАН и Минис-

² Достъпен на адрес: <http://digilib.nalis.bg/xmlui/handle/nls/229>

терство на образованието и науката. Беше създаден консорциум в състав: БАН – Институт за математика и информатика, Институт за балканистика с Център по тракология, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей, Кирило-Методиевски научен център; университетските центрове СУ, НБУ, ШУ, ЮЗУ, БСУ; Сдружение Булгариана, Народна библиотека „Иван Вазов“, фирмите Сирма медиа и Онтотекст и Исторически музей – София. Проектът цели да се създаде национална технологична инфраструктура за ресурси и технологии за езиковото, културното и историческото наследство. КЛаДА-БГ ще осигурява публичен достъп до езикови ресурси и дигитални представяния, програмни средства и услуги за посочените области. Инфраструктурата ще поддържа решаването на различни задачи, насочени към специализирана и към широка аудитория. Амбицията на Библиотеката е до края на този проект да навлезе в съдържанието на дигитализираните ресурси чрез технологията за оптично разпознаване на символи (OCR). Пловдивската библиотека получи покана да се присъедини като партньор в един строго академичен екип в рамките на този проект, което е висока оценка за нашата дейност.

Използвахме ресурсите, възможностите и разпространението на социалната мрежа YouTube и през 2013 г. създадохме *видеоканал на Народна библиотека „Иван Вазов“*. За изминалото време, а и досега той се развива изключително динамично. В него могат да се разгледат множество събития: пълен плейлист на 28-ата Национална научна конференция на ББИА, проведена през юни 2018 г. в Пловдив, импресии от ежемесечния цикъл „Музикално матине в петък“, филм с жестомимичен превод за гражданите със слухови затруднения и т.н.

Особено внимание отделяме на плейлиста *iTutor*, който е създаден, за да предлага кратки видеонаръчници, популяризиращи разнообразен набор дигитални услуги, предлагани от Библиотеката. Сред тях са: *Дигиталната библиотека*; платформата *Моята библиотека*; модул *Краезнание*; *Малък библиографски помощник* (инструмент за генериране на прикнижна и пристатийна библиография).

Така посрещнахме 140-годишнината от създаването на Пловдивската библиотека и сме готови за новите предизвикателства на времето.

Отдел „Методичен“ на Народна библиотека „Иван Вазов“ в помощ на библиотеките

Стефка Илиева

**Methodological Department of “Ivan Vazov” Public Library
in support of libraries**

Stefka Ilieva

Summary

The article discusses the main areas of activities of the Methodological Department at the “Ivan Vazov” Public Library in support of libraries across Plovdiv region focusing on the past 2018 .

Key-words: “Ivan Vazov” Public Library, methodological activities.

Отдел „Методичен“ на Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив е създаден през 1953 г. Оттогава той е част от структурата на Библиотеката и предоставя координационна, квалификационна и експертно-консултантска помощ за библиотеки от Пловдивска област, изпълнявайки част от функциите на регионалната библиотека, съгласно чл. 27 от Закона за обществените библиотеки.

Отделът събира, обработва и предлага на органите на държавната и на местната власт статистическа информация за библиотеките и конкретни мерки за подобряване на дейността им. Методическата дейност на територията на Пловдивска област се осъществява за 257 библиотеки, от които 211 общодостъпни, 30 училищни, 10 при висши училища и 6 специални.

Със създаването на *Публичен регистър на обществените библиотеки* отделът поема отговорността да наблюдава и контролира достоверността на статистическата информация за обществените библиотеки, публикувана в интернет. Отделът предлага консултативна помощ на място в библиотеките или чрез консултации по телефон и електронна поща при:

- създаване, организиране, реорганизиране на библиотека;
- изработване на експертна оценка на библиотечно-информационните дейности;
- при подготовката и провеждането на конкурси за назначаване на библиотечни специалисти;
- при провеждане на квалификационна дейност за библиотекарите от региона.

Като посредник между органите на общинската власт и обществените библиотеки в Пловдивския регион, отдел „Методичен“ подпомага и двете страни с

информация и услуги. Те са включени в текстовете на договорите за абонаментни услуги от 1993 г. насам, сключвани ежегодно между НБИВ и общинските администрации, сдруженията на читалищата или отделни читалища. През последните няколко години се подписват абонаментни договори за експертно-консултантска и методическа помощ и с училищата от област Пловдив. Поддържат се и контакти с главните експерти в отделите „Култура и образование“ в общинските администрации и с ръководителите на читалища и библиотеки.

Услугите, които се предлагат на партньорите, обхващат основните направления на библиотечната практика: подпомагане планирането на дейността на библиотеките, поддържането на стандартизираната документация, подготовката на проекти пред финансиращи организации, управлението на фондовете на библиотеките и опазването им, справочно-библиографска и информационна дейност и услуги за потребителите, организиране на библиотечни събития.

Методистите помагат на библиотеките, които искат да се развиват. Така се постига съгласуваност и единство в рамките на библиотечната система по отношение на използването на едни и същи правила за работа и технологии, въвеждат се единни норми и стандарти. Отдел „Методичен“ активно подпомага и мрежата от училищни библиотеки въз основа на сключеното през 2014 г. споразумение за развитие и укрепване на библиотечно-информационното обслужване в системата на средното образование на територията на град Пловдив и Пловдивска област за повишаване качеството на образованието. След включването на библиотеките в чл. 22. *Държавни образователни стандарти* като част от *Стандарт 12 в Закона за предучилищното и училищното образование*, през последните две години бяха възстановени четири училищни библиотеки. Три от тях са в Пловдив (Спортно училище „Васил Левски“, ОУ „Райна Княгиня“, СУ „Черноризец Храбър“) и една е в региона (ОУ „Св. св. Кирил и Методий“ – с. Калковец).

По инициатива на отдел „Методичен“ през 2017 г. в Пловдивската народна библиотека се проведе национална работна среща на методистите от регионалните библиотеки, с която се постави традиция за провеждане на ежегоден професионален форум на методистите, на който се разискват актуални теми и проблеми, с цел да се постигне съгласуваност и единство в рамките на библиотечната система по отношение на използването на едни и същи правила за работа и технологии. Ежегодно методистите осигуряват хиляди екземпляри на дарени книги от частни лица или от организации за библиотеките от областта. Всяка година, откакто е стартирал фестивалът „Пловдив чете“ (по инициатива на издателя Божана Апостолова), отдел „Методичен“ е ангажиран със заявяването, доставката, разпределянето и изработването на списъците на даренията от книги за пловдивските читалища. Благодарение на усилията на методистите и библиотекарите от отдел „Комплектуване. *Продължаващи издания и международен обмен*“ на НБИВ, градските читалищни библиотеки всяка година получават безвъзмездно повече от 50 заглавия нова художествена и отраслова литература, която обогатява фондовете им и помага за насърчаване на четенето, и за привличане на нови потребители в библиотеките.

Освен с нови книги, отделът подпомага библиотеките чрез предоставянето на писмени консултации по всички направления на библиотечната дейност. Плод на усилията на методистите да подкрепят библиотеките е излезлият от печат през 2018 г. *„Сборник от методически указания и консултации“*¹, който бе посветен на 150-годишнината от рождението на Борис Дякович (1868–1937), дългогодишен директор на Пловдивската народна библиотека, и на 65-годишнината от създаването на отдел „Методичен“. При разработването на указанията и консултациите са използвани действащите нормативни документи в страната. Практическите насоки на указанията са продукт на дългогодишния консултативен опит на сътрудниците на отдел „Методичен“. Първият тираж на сборника беше напълно изчерпан и се наложи допечат, за да се удовлетвори търсенето му от библиотеки в страната.

С цел подготовка на работна среща с библиотекарите от Пловдивска област, посветена на детското четене, главният библиотекар на отдела направи изследване на четенето на съвременна детска литература в читалищните библиотеки на град Пловдив. Бяха сравнени резултатите от ползването на най-четените автори на книги за деца в Детски отдел на НБИБ с резултатите от читалищните библиотеки в града. Оказа се, че от подбраните 20 заглавия на най-четени автори на детска художествена литература за последната година в Детския отдел на НБИБ четири заглавия изобщо не са придобити в читалищните библиотеки, а седем читалища притежават само по 1–2 заглавия от най-четените детски автори. Фондовете на градските читалищни библиотеки са ориентирани предимно към потребностите на възрастните читатели. Делът на детската литература е незначителен, което е недостатък на комплектуването и би следвало процентното съотношение на детската литература спрямо общия фонд да се увеличи, ако искаме да бъдат привлечени повече деца – потребители в библиотеките.

През 2018 г. се проведеха няколко общи работни срещи за библиотекарите и един практикум за начинаещи. Насърчаването на четенето при децата започва с препоръчване на добре написаните книги за деца и зависи в голяма степен от активността на библиотеките. На тази тема беше посветена пролетната работна среща на библиотекарите от Пловдивска област *„Нова детска литература и иновативни подходи за насърчаване четенето на децата и юношите“*, която бе проведена на 20.ІІІ.2018 г. В рамките на 16-ото издание на фестивала *„Пловдив чете“* се проведе работна среща между издатели, автори и библиотекарите от Пловдивска област през юни м.г. С тези ежегодни работни срещи на библиотечния персонал от областта с колегите от най-голямата обществена библиотека в Южна България се постига предаване на базов опит и осигуряване на възможности за сътрудничество и обмен. През изминалата година бяха проведени квалификационни занятия и за библиотекарите от системата на училищното образование. Всяка година отделът организира практикум за начинаещи библиотекарите, които нямат библиотечно

¹ **Народна библиотека „Иван Вазов“** – Пловдив в помощ на библиотеките. сб. с метод. указания и консултации. състав. Стефка Илиева. Пловдив: Нар. библ. „Иван Вазов“ – отдел „Методичен“, 2018. 100 с.: с прил.

образование. Основната цел на практикумите е да се дадат практически професионални библиотечни знания и умения за работа.

За насърчаване на ученическото четене в града се реализират различни партньорски проекти, организирани от НБ „Иван Вазов“, Община Пловдив, отдел „Образование“ и Регионалното управление на образованието – Пловдив, в партньорство със СНЦ „Писалка и перо“, Общински читалищен съюз – Пловдив, издателствата „Жанет 45“, „Летера“, „Коала прес“ и „Сиела“.

Координационната и квалификационната дейност на Народна библиотека „Иван Вазов“ укрепва и развива сътрудничеството между различните видове библиотеки в регионален и национален мащаб. Партньорството с други културни институти и организации издига имиджа на Библиотеката.

Детският отдел при Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив – традиция и нови практики

Васка Тонова

**The Children's Department of the National Library “Ivan Vazov”
– Plovdiv – tradition and new practices**

Vaska Tonova

Summary

The author talks about the events organized by the library's Children's Department – the summer reading rooms in the park, the days of drawing, the eco-healing and the various workshops and lessons. The paper focuses on the “Bebelandia in the Library” initiative, which aims to involve the youngest readers aged 0–6 years.

Key-words: Plovdiv, library, Children's Department, baby's bed, eco-healing, early childhood reading.

През тази година, когато Пловдив е Европейска столица на културата, нашата Библиотека става на 140 години. Години, през които тя се е доказала, утвърдила и заела своето място сред изявените културни средища в града ни. Богатата ѝ книжна колекция и разнообразните събития я превръщат в любимо място на четящите хора.

Видим е интересът към Библиотеката и на малките потребители, които се радват на специално отношение и внимание. Акцентът върху работата с тях е приоритет, защото те са бъдещите възрастни ползватели, те са тези, които ще продължат да съхраняват и създават. Това е повод да направим равностойка какво им дадохме през изминалата година, какво ще пренесем в новата и какво трябва да променим към по-добро.

Част от събитията, провеждани в Детския отдел, вече са утвърдени през изминалите години. Летните читални в парка, Дните на рисуването, Екохепънингът и множеството работилници и уроци, са наше ежедневие вече дълги години. Кое беше различното през изминалата година?

В Коледните дни на 2017 г. се случи дългоочакваното чудо в нашия отдел. За пореден път поканихме майки с бебета на детско четене в Библиотеката, посветено на Коледа. Подготвихме книги, дори цял сценарий в случай, че майките преборят мисли като: *Ами ще скъса книжките, тя е малка; Той е само на година, не разбира нищо...* И още, и още доводи от типа. И се случи – нашата мечта стана

реалност. Дойдоха няколко майки с бебета на възраст между една и две години. Заедно поставихме началото на „Бебеландия в Библиотеката“. През февруари разписахме идеята като проект, който беше одобрен и финансиран от Фондация „Глобални библиотеки – България“.

Основната цел на проекта беше развитие и стимулиране на ранното детско четене от 0 до 6 години. А специфичните цели – представяне на техники за четене при децата от 0 до 3 години, развитие на визуалната култура у децата, развитие на комуникационните им умения (вербални и невербални), стимулиране на детското въображение чрез книги и привличане на семейството като активен участник в развитието на детето. Подходите, които използвахме по време на проекта, бяха: форуми, игри и дискусии.

В периода на изпълнение на проекта бяха проведени пет форума за ранно детско четене. Темите, на които посветихме срещите, бяха: „За важноста от четенето при децата от 0 до 3 години“ с лектор Валентина Стоева от Фондация „Детски книги“; „Книгата като игра“ с лектор Капка Кънева; „Картинните книги – ключ за формирането на бъдещи читатели“ с лектор Лора Филипова от Фондация „Детски книги“; „Книгите са приятели – формиране на навиците за четене у децата от най-ранна детска възраст“ с участието на г-жа Екатерина Кръстинова – главен учител в ДГ „Радост“ гр. Пазарджик, и „Книгите и ролята им за хармоничното развитие на децата“ с лектор Валентина Стоева. По време на последния форум беше направена равностметка на постигнатото и обмислихме следващите практически стъпки.

През целия период на проекта продължихме да организираме и провеждаме „Часът на Бебеландия“. През месеците април, май, юни, септември и октомври, всеки вторник от 10.30 до 11.30 часа в читалната зала на Детския отдел се организираха четения за деца от 0 до 3 години. Книжките и материалите, с които библиотекарите провеждаха срещите, бяха различни, съобразени с гости на събитието, празници и теми по идея на родители и учители. Тези срещи допринесоха за социализиране на децата и родителите, за стимулиране на детското въображение.

През последния месец от проектния период представихме „Сандъчето на Бебеландия“. Това са три тематично организирани сандъчета, в които сме съчетали книжки с играчки, пъзели, конструктори и други занимавки, с които детето само може да твори. Идеята е тези сандъчетата да „пътуват“ из детските градини в Пловдив, т.е. за определен период от време те се заемат от детската градина, след което сандъчето може да бъде заменено с друго. След стартирането на тази идея, дадена ни от нашия партньор по проекта – Фондация „Детски книги“, осъществихме полезни връзки с учители в детските заведения, а Библиотеката вече е позната сред малчуганите.

Като резултат от изпълнението на проекта постигнахме: подпомагане на децата да развият визуална култура, интерес към книгите и умения за четене; формиране на знания и практически умения у родителите; приобщаване на деца и родители; привличане на семейството – от най-малките до най-големите, и предлагане на решения, които иначе биха им коствали много усилия и средства – така ще

станем притегателен център за тях; подпомагане на учителите да работят с нови книги и да следят добрите практики; изграждане на общност от застъпници за инициативата и развитието ѝ; превръщане на Библиотеката в предпочитано място.

Екохепнингът, който традиционно провеждаме през април, беше едно от значителните събития на Детския отдел за изминалата година. Отново имахме множество работилници и ни посетиха десетки деца, но, освен че глаголицата стана обект на нашето творчество, с нас бяха и децата от ДДЛРГ „Княгиня Мария-Луиза“. За пореден път успяхме всички да бъдем равни и да си служим еднакво добре с буквите и словото. Това беше нашият традиционен, но същевременно различен празник, посветен на екологията.

Следствие на иновативните дейности ние станяхме по-значими и разпознаваеми за потребителите, но заедно с това и по-видими за нашите бъдещи партньори. Получихме покана от НПО „Арт Офис“ София да бъдем техни партньори по проект „КвАРТална сцена“. През септември, в един топъл уикенд, успяхме да представим на децата на нашия град и техните родители „Игрите на квартала“ – детско улично шоу, „Каквото направи дядо, все е хубаво“ – представление за деца, огнен спектакъл, ателие за изработка на кукли с Арт Ленд и „Балон, като слон“ – детски интерактивен спектакъл със сапунени мехури. Това бяха два дни изпълнени с детски усмивки и родители, подвластни на детската емоция. Не случайно за финал на нашия театрален фестивал оставихме „Кабаре с един артист“ – моноспектакъл на Ицко Финци – вълнуващ, докосващ, усмихващ се... и истински. Нямаше забравено поколение, за нас остана въпросът децата ли доведоха възрастните или възрастните децата, но всички бяхме заедно, а Библиотеката стана още по-популярна.

Още не бяхме приключили „КвАРТална сцена“, когато се появи идеята за нашата „различна“ Коледа. Партнирахме си с НПО „Седем Акт“ и заедно поставихме началото на кампанията „От нас за нас“ – първо издание. В началото на декември посетихме ДДЛРГ „Княгиня Мария-Луиза“. Заедно с децата изработихме коледни картички, а вътре всяко дете написа желанието си до Дядо Коледа. Беше тъжно начинание, но пък пълно с надежда. Протегнатите детски ръце за прегръдки и искрящите очи ни дадоха насока и сили да направим най-доброто за тях и да изпълним очакванията им. Направихме плакат, чийто фон бяха техните желания, и с него поканихме всички деца и родители на Коледна работилница. Осигурихме материали и водещ на работилницата, подаръци за децата и лакомства. Събитието се проведе в центъра на града до елхата. Децата, с помощта на своите родители, изработиха красиви коледни сувенири и картички с благотворителна цел. Със събраните средства и благодарене на организации, които ни подкрепиха финансово, организирахме коледно тържество на децата от дома в Библиотеката и им осигурихме билети за кино. Изборът на филм оставихме на тях.

Това са събитията, които оформиха визията на Детския отдел за 2018 г. Те ни представиха в друга, по-различна светлина, реализираха наши цели и ни разкриха нови отправни точки. Дадоха ни повод за преценка кое ще продължим да реализираме и налага ли се промяна в стила ни на работа.

През настоящата година продължаваме нашата Бебеландия, но заниманията

не са по 60, а по 30 минути. Темите не са стриктно подредени, а според присъстващите деца. Най-доброто е, че измина повече от година, откакто провеждаме „бебешките вторници“, и интересът не само, че не е по-малък, а напротив – имаме повече посетители и добиваме все по-голяма популярност. Но срещите минават по начина, по който ни показаха децата, почерпихме опит и идеи от тях и заедно станахме по-добри. През април ще направим поредната „КвАРТална сцена“, ситуирани на ново място, пак на открито, и надяваме се с още по-многобройна публика. Екохепънингът ще бъде част от тази „сцена“ и в партньорство с „Арт Офис“. Ще ни гостуват много деца, но с тях ще бъдат и децата от ДДЛРГ „Княгиня Мария-Луиза“. Едната работилница ще се проведе по тяхна идея и под тяхното ръководство. Коледа е все още далече, но тъй като през 2018 г. направихме „От нас за нас – 1“, през 2019 г. ще бъде „От нас за нас – 2“. Ще продължим с всички познати и утвърдени инициативи. Ще акцентираме върху ранното детско четене и ранната грамотност, върху работата с деца в неравностойно положение, върху съвместната дейност с учители от детски градини и училища. А защо не и да намерим своето място в дигиталния свят на възрастните?

Националната библиотека през 2019 г.

Виолета Цветкова

National Library in 2019

Violeta Tsvetkova

Summary

The text presents the most significant events held in the Library in 2018, as well as the upcoming initiatives in the new year.

Key-words: National Library “St. St. Cyril and Methodius”, events, 2018, 2019.

Измина една изключително наситена 2018 г., в която екипът на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ) отбеляза своя 140-и рожден ден. Именно на кръглата годишнина посветихме всяко от събитията, които организирахме паралелно с обичайната за институцията дейност. Резултатите са удовлетворяващи и подсказват, че това е верният път към това Библиотеката да се отвори не само за повече и по-разнообразна читателска аудитория, а и за хора, търсещи досега с различните изкуства:

- регистрираните читатели за цялата изминала година са 12 613 (за сравнение – 9295 за 2017 г.);
- нарасна и общият брой на читателските посещения – физическите са 67 316 (51 717 за 2017-а), а виртуалните са 582 236 (при 543 217 за 2017-а);
- повече са и предоставените информационни услуги – общо 9612 (при 9494 през 2017 г.), както и заетите библиотечни документи – 428 143 (при 359 130 за цялата 2017-а);
- след въвеждането на електронната услуга „Моята библиотека“ два пъти повече са онлайн поръчаните книги – 4682 тома (2435 през 2017 г.);
- осигурените през 2018-а достъпи за потребители до бази данни доведоха до разширяване на услугата с допълнителен абонамент на EBSCO Academic Search Ultimate – до 10 020 списания в пълен текст, от които 9017 са научни, като 6506 заглавия са без ембарго, т.е. пълният текст на материалите е достъпен веднага след излизането им от печат.

Към сухата статистика добавяме и десетките проведени литературни вечери (вкл. в програмата на Клуб „Писмена“), изложби и други културни събития, които привличаха обществен интерес. Свои нови книги представиха проф. Александра Куманова и научен екип („Умберто Еко в България: биобиблиография“), Теодора Димова („Зове овцете си по име“), Людмила Филипова („Смисълът“), Мадлен Алгафари („Пътят на сърцето“), Любомир Левчев („Островът и всичко останало“), Георги Константинов („Миг като вечност“), Недялко Йорданов („67

сутрини“), Валентина Радинска („Защото е студено“), Петя Минкова („Истината за Ким Филби“), Атанас Капралов („Приближаване до взрива“), акад. Васил Сгурев („Курският сблъсък“), проф. д-р Чавдар Ангелов и арх. Кирил Русков („София – архитектурни забележителности“), актрисата Роза Николова („Когато времето беше безсмъртно“), актьорите Рашко Младенов („До последен дух“) и Иван Митев („Театърът, наречен „Надежда“), режисьорите Мая Вапцарова („Арена“) и Димо Дешев („Записки по българските истории“).

Разнообразни по тематика изложби представи Библиотеката през 2018 г. Част от тях бяха създадени от служители на институцията с ценни материали от библиотечния фонд, а други – съвместно с партньорски организации и индивидуални творци. Интересна на публиката предизвикаха експозициите „Европа в старите карти“, „Зората на свободата“, „Българската ръкописна традиция през вековете“, „Перо и знаме“, „Египетската кампания (1798–1801) на Наполеон Бонапарт в документи и издания от фондовете на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, „100 години от обявяването на независимостта на България“, „Молитвата на Борис Христов: Мир на земята и благоволение за човечеството“ и „Киево-Печорската лавра – традиция и вяра в слово и образ“, „Съкровищата на Националната библиотека“, както и „140 години Кресненско-Разложко въстание“, „Енотека и Библиотека“, „Хипократ и Пегас“ „Оригинални хромофотографии от Руско-турската освободителна война“, „Еклектика: Световни образци на EXLIBRIS“, „За магията и душата на буквите“, „В света на Дора Габе“, „Българската история в художествено слово и образ“, „Животът на думите“ на художника Спартак Паскалевски и др.

Кулминацията в културния живот на НБКМ през 2018-а бе издаването на албума „Съкровищница“ и откриването на Зала „История на книгата“ и Класна стая в Библиотеката – двете нови пространства, които започват да привличат посетители през новата 2019 г. Тук и в обичайните красиви места, предпочитани от творци и публика, предстоят многобройни събития, посветени на словото и духовността.

Екипът вече работи по подготовката на няколко значими инициативи в календара. През октомври 2019 г. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ за пръв път ще бъде домакин на годишна среща на директорите на национални библиотеки от Югоизточна Европа. Фокусът на конференцията е върху редките и ценни издания в библиотечните колекции, част от които ще бъдат представени в обща експозиция.

Като най-мощна за 2019 г. се очертава изложбата „Созопол в картографските архиви и колекции“ (2 април–2 май), подготвяна в партньорство с Военно-географската служба, Международния търговски и културен център – ГЕО-ПАН и Община Созопол, както и предстоящото първо гостуване на Библиотеката с тематична експозиция на Празниците на изкуствата „Аполония“ в Созопол през септември (тогава се навършват 45 години от превръщането на Стария Созопол в град музей).

НБКМ ще бъде домакин на изложбата *Book art in Croatia* на Националната и университетска библиотека в Загреб, Хърватия (1–30 юли) в отговор на нашето

гостуване през 2018-а с пътуващата експозиция „Книги, посоки, публикации“. Съвместно с Националния музей на образованието – Габрово вече работим и по отбелязването на 230-годишнината от рождението на Васил Априлов. На 21 юли в НБКМ ще бъде открита изложба, посветена на делото на именития възрожденец. Сред експонатите ще бъдат оригиналите на *Завещанието* на Васил Априлов и *Кондиката* на Габровското училище, които през есента ще гостуват и на габровци.

С тематични събития предстои да отбележим кръглите годишнини на композитора Панчо Владигеров (през март), на Константин-Кирил Философ (през май), на Йордан Радичков (през октомври), на Любен Каравелов (през ноември). В Културния календар са включени и премиери на значими литературни заглавия като „Върни се назад“ от акад. Алберт Лиханов (през март – съвместно с Международната фондация „Св. св. Кирил и Методий“; на „София през погледа на арх. Любомир Нейков – живот и творчество“ по повод 140 г. от обявяването на София за столица (през април), и др.

С поредица, включваща материали от библиотечния фонд, предстои да припомним ключови моменти от развитието на българския периодичен печат: 150 г. от излизането на в. „Тъпан“, на който активно сътрудничи Христо Ботев (през февруари); 185 г. от излизането на бр. 1 на в. „Будущност“ в Букурещ, редактиран от Г. С. Раковски; 140 г. от излизането на бр. 1 на „Държавен вестник“; 150 г. от излизането на бр. 1 на в. „Свобода“, орган на революционната българска емиграция, редактиран от Любен Каравелов; 145 г. от излизането на бр. 1 на в. „Знаме“, редактиран от Христо Ботев; 150 г. от излизането на бр. 1 на сп. „Летоструй“, редактирано от Христо Г. Данов и Янко Ковачев. А специален брой на сп. „Библиотека“ ще бъде посветен на 65 г. от излизането на бр. 1 на изданието.

И през тази година продължава партньорството на НБКМ със сп. „Девет месеца“, но вече в разширен вариант. Освен традиционен домакин в програмата „Училище за родители“, Библиотеката ще се включи и в организирането на конкурс за детски разказ, рисунка, стихотворение на тема „Моето семейство“. А в началото на лятото, съвместно със Съюза на преводачите в България, ще отбележим заедно 45 години от неговото създаване.

История на предметизацията и предметния каталог в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Евдокия Кутева

History of content cataloging and subject catalogue in the SS. Cyril and Methodius National Library

Evdokija Kuteva

Summary

The article traces the historical development of content cataloging from the establishment of the National Library to the present day. It examines the achievements and challenges accompanying the creation and maintenance of the only controlled vocabulary of subject headings in Bulgaria.

Key-words: content cataloging, subject catalogue, controlled vocabulary, SS. Cyril and Methodius National Library.

Националната библиотека на България е създадена през 1878 г. В първите години от своето съществуване тя среща много трудности, свързани с липсата на персонал, познаващ библиотечните процеси, на помещения и сграда, отговарящи на нейните специфични нужди. Влияние оказва и липсата на подкрепа от страна на Министерството на народното просвещение и други институции.

Всички тези пречки имат негативно въздействие върху правилното функциониране на Библиотеката и най-вече върху процесите на каталогизация.

През 1880 г. Константин Иречек е назначен за управляващ Библиотеката, за да я уреди. Той се заема основно да създаде организация на книгите, т.е. разделянето им по науки, каталогизирането и систематизирането им, за което изготвя и доклад до министъра.¹ В този доклад се посочва, че *разпределението на предметите се направи със следващите отделения:*

I. Богословие.

II. Философия.

III. Педагогия.

IV. Математика, физика, астрономия.

V. Естествените науки.

VI. Медицина.

¹ Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София: по случай 50-годишнината ѝ 1879–1929. София: Нар. библ., 1930. VIII, 360 с.

- VII. Земеделieto и търговията.
- VIII. Технология (инженерство, архитектура, механика).
- IX. Военните науки.
- X. География.
- XI. История.
- XII. Славистика.
- XIII. Филология и литературна история.
- XIV. Словари.
- XV. Право и държавните науки.
- XVI. *Belles lettres*.
- XV. Журнали научни и трудове на учени общества.
- XVI. Вестници.
- XVII. Българска народна книжнина.
- XVIII. Енциклопедии.
- XIX. Приръчна библиография.

Заедно с писмото до министъра Константин Иречек оставя и нареждания на старшия помощник Димитър К. Попов, в които дава насоки как да продължи работата по уреждането на Библиотеката. Иречек не напуска България, а работи като главен секретар в Министерството на народното просвещение и като такъв изисква рапорт за *вървежа на работите*. Този рапорт изготвен от Павел Висковски на 22.I.1881 г. съдържа сведения за съдържанието на библиотечния фонд по отрасли на знанието, езици и видове издания. Освен това се казва, че книговодството на Библиотеката се е състояло от входяща и изходяща книга, приходно-разходна, книга за посетителите, *инвентарен каталог*, инвентарна книга за стопанството, книга за купените съчинения, книга за подарените съчинения, алфавитна книга за дарителите, *фундаментален каталог*, *карточен (алфавитен) каталог*, книга за съчинения, които се дават за четене на външни лица, книга за постъпващите периодични издания и разносна книга за писмата. Всичко 13 книги.

От каталозите били готови:

1. Карточният (алфавитният) каталог, който е трябвало да се печати.
2. Инвентарният, който е на свършване, но ще продължава, докато библиотеката се снабдява с нови книги.²

Константин Иречек се завръща в Националната библиотека като директор през 1884 г. В рапортът, който изготвя до министъра на Народното просвещение, той отбелязва, че: *Каталози съществуват следующите:*

1. Една книга с азбучен каталог на българските книги (в читалнята).
2. Една книга с списък (инвентар) на българските книги, по реда, както си стоят в шкафовете (в архивата).
3. и 4. Две книги с списък на книгите в 37 по-нови шкафове, по ред, както са турени в шкафовете (инвентар), всеки том с особен нумер и всяко съчинение с броя на шкафа, полица и мястото на полицата. Всичко 8753 томове.

² Йорданов, Велико. Цит. съч., с. 70–71.

5. Една книга със списък на книгите в 27 вехти шкафове, по реда, както са турени в тях (в читалнята).

6. и 7. Две книги със списък на всичките книги, наредени приблизително по азбуката (върху масата на канцеларията, една за българските, другата за всичките други.

Освен това намерих каталог на карточки, сиреч: а) големи карточки на доста яка хартия, писани 1881 и 1882 г. на 27 вехти, дотогава съществуващи шкафове; види се, че са били наредени по азбуката, но сега не се употребяват и лежат завързани; б) малки карточки на слаба книга, за новите шкафове, разредени не по азбука, а по реда, както стоят книгите в шкафовете.

Нареждането на книгите е направено по следуюций начин. Старите 27 шкафове (до 1881 г.) са разредени по предметите, новите 38 само по формат, и освен това има още 2 шкафа с български книги.³

В този рапорт, направен във връзка с установените проблеми, К. Иречек посочва че трябва да се наредят каталози, както ги изисква библиотечната наука. Като директор той изготвя и „Инструкция за управлението на Българската народна библиотека“.⁴ В § 9 от Инструкцията, озаглавена „Разпределението на книгите“, пише следното:

Книгите трябва да са разпределени по предмети. Словари на разни езици, различни големи енциклопедии и ръководства по библиография могат поне отчасти да се намират в някои шкафове на самата канцелария, като книги, от които най-често се явява нужда и за самото управление. Ръкописите и старопечатните книги треба да се държат в особен затворен шкаф под ключ.

Другите книги ще бъдат разпределени на следуюците 13 отдела :

I. Българска литература (без разделение на предметите, засега).

I. Енциклопедия. Влизат енциклопедически словари, сборници от книги по разни науки, цялата литературна история, библиографията, издания на учени общества, догдето не са специални по една само наука, газети и други временни издания, без специален характер.

II. Богословие и философия.

III. Математика и физика (с астрономия).

IV. Естествените науки и медицина.

V. Педагогика (влизат и всички книжки за деца, учебници и пр.).

VI. Право и държавните науки (влиза и статистика, народна икономия и военните науки).

VII. Езикознанието (заедно с словари).

VIII. Литература или *Belles letters* (сборници на класици от разни езици, романи и поезии).

IX. История и география (с биография, етнография, археология).

X. Технология (влизат: инженерство, индустрия, механика, земеделието, търговията, лесовъдството).

³ Йорданов, Велико. Цит. съч., с. 98–99.

⁴ Цит. съч., с. 106.

XI. Изкуствата (живопис, музика, архитектура и пр.)

XII. Смес.

В § 11. Каталогите на същата инструкция се отбелязва, че Библиотеката има три каталога: основен каталог на карточките, инвентарен каталог и научен каталог. Този научен каталог *не е разделен само на отдели, изброени в § 9, но отива в разпределението на науките в някои още по-големи подробности (напр. медицина, военните науки, география, история, философия, литературна история и пр.) все особно. Книги, които влизат в разни клонове на науките, трябва да се вписват на две места, което всичко зависи от знанието и вещината на библиотекаря, и също трябва да има отзиви от едно място на друго.*

Забележка 1. Най-повече влиза в употреблението научният каталог, който може да се дава в ръцете и на по-отлични посетители в библиотечната канцелария. Другояче търсенето в каталозите за читателите е работа на чиновниците.⁵

През 1910 г., за да има в Народната библиотека поне едно лице, запознато с библиотечното дело, П. П. Славейков ходатайства за командироването на Ив. Димитров да участва в 9-месечните библиотечни курсове, провеждани в Мюнхен. В доклада си той подробно излага лекциите, които слуша, четени от чиновници на Мюнхенската библиотека и от университетски преподаватели: *по общо езикознание, по наредба на книгите, автографски сборки, история на библиотеките, търговия с книги, история на печатането на ноти и преглед на библиотеките с музикални сборки, история на подвързията, история на печатането преди Гутенберг, заедно с сицлографа – печатани книги посредством дъска, в която са изрязани картини с или без текст, или само текст без картини (Мюнхенската библиотека притежавала най-голямата сбирка от подобни съчинения), фабрикация на хартия, история на книгопечатането в XV в., подвързия на книги, инструкции за каталогизиране на книги, история на книгопечатането през XVI и XVII в., на онова през XVIII и XIX в., библиография (библиографски помагала), депозиране на печатни произведения, постройки и уредба на модерните библиотеки, каталози, управление на библиотеките и пазене на библиотечния имот, наукознание (история на отделните науки, преглед на по-значителните съчинения от всяка наука, библиографски помагала).*⁶ Димитров остава единствения служител на Библиотеката, запознат с библиотечната наука, но през 1913 г. умира от раните, получени по време на войната. На негово място като главен библиотекар е назначен Стилиян Чилингиров. От доклада, който той изготвя по нареждане на директора Александър Златанов, става ясно, че уредбата на Библиотеката и нейното имущество не е добро. Това се отнася и за вътрешната уредба, т.е. липсата на каталози.⁷

През 1914 г. Александър Златанов посещава международната изложба на книгата и графиката в Лайпциг, на която имало отдел, специално посветен на библиотечното дело и на новите придобивки в тая област. В рапорта, изготвен до Министерството на народното просвещение, той разказва за видяното и наученото,

⁵ Йорданов, Велико. Цит. съч., с. 110–111.

⁶ Цит. съч., с. 215.

⁷ Цит. съч., с. 231.

и най-вече за това, което може да се приложи в Библиотеката, а именно устройството на подвижен каталог. До този момент каталозите в Библиотеката са под формата на подвързани книги

Най-голямата болест у поверената ми библиотека е липсата на каталог. Досегашните ни каталози са несъвместими с каталозите на съвременна библиотека. При това българските печатни издания от 5–6 години насам се вписват само в инвентаря. Затова той наредил да се прегледат и допълнят пергаментните фиши, почнати още през 1900 г. и впоследствие изоставени. След това се пристъпва към съставяне на подвижен систематичен каталог, с отделни фиши на кирилица и такива на латиница; всяка група е била разпределена според систематиката, възприета в проектоправилника, представен в Министерството за утвърждаване.⁸

Затова, че Библиотеката трябва да поддържа каталози, съобразени с определени правила, се обръща внимание в „Правилник за управление на Народната библиотека“ от 1914 г.⁹ В глава VIII. *Уреждане на библиотечния имот*, точка Г. *Каталози* е отбелязано, че Библиотеката има: основен каталог (топографски), общ азбучен каталог и общ научен (систематичен) каталог.

Посочва се, че всяка картичка от каталога има като елементи:

– *редна дума* (името на автора). Когато съчинението е написано под псевдоним за редна дума се избира истинското име, а за псевдонима се прави препратка;

– *текст*, т.е. заглавие, а също и преводач, издател;

– *дата*, т.е. град, печатница, година и формат.

Азбучният каталог се реди общо, в една поредица, според кирилицата.

В правилника е представена схема в 16 отдела с подотдели, въз основа на която се изгражда систематичният каталог. Тази схема с някои допълнения присъства и в следващите правилници.

В Библиотеката, съгласно правилника, се поддържат задължително и второстепенни каталози, а именно каталог на отечествените книги и каталог на подотдел *Balkanica*. Има също и предметен и критичен каталог.

В правилника от 1915 г.¹⁰ предметният и критичният каталог липсват като изискване. В § 76 е отбелязано: *Освен главните каталози, както и тези, изброени в предния параграф, библиотечното управление, с одобрение на Библиотечния комитет, може да урежда или издава и други специални каталози и библиографии, според нуждите на Библиотеката и научните интереси на публиката.*

В правилника от 1923 г.¹¹ азбучният каталог вече има четири части: на произведенията, написани на български език; на руски и сръбски език; на латиница; на турска азбука. Азбучният каталог се изработва в два екземпляра – един за читате-

⁸ Йорданов, Велико. Цит. съч., с. 233.

⁹ *Правилник за управление на Народната библиотека в София.* София: М-во на нар. просвещение, 1914. 51 с. (България. Министерство на народното просвещение)

¹⁰ *Правилник за управление и уредба на Народната библиотека в София.* София: М-во на нар. просвещение, 1915. 52 с. (България. Министерство на народното просвещение)

¹¹ *Правилник за Народната библиотека в София.* София: М-во на нар. просвещение, 1923. 86 с. (България. Министерство на народното просвещение)

лите (във вид на подвързана книга) и втори за служителите (като фишов каталог).

В този правилник за пръв път се появяват и голям брой второстепенни каталози. Някои от тях са:

- каталог на подотдел *Balkanica*, който е в два вида – азбучен и предметен;
- каталог на старопечатните книги (1802–1877 г.);
- каталог на дисертации;
- каталог на ориенталски ръкописи;
- на постъпили исторически писма и документи.

Тук трябва да се спомене, че М. В. Зизикин, доцент от Московския и Таврическият университети по публично право, който е командирован в Народната библиотека в София, получава задачата да подреди изрезките от целия периодичен печат, доставяни на Библиотеката от швейцарското общество Argus. В доклада до директора на Библиотеката от 21.V.1923 г. Зизикин предлага план за работа и схема от 61 отдела, в които изрезките да се групират по съдържание. Планът е одобрен от Библиотечния комитет. Впоследствие този план бил разширен до 92 отдела и бил поместен в Годишника на Народната библиотека за 1923 г.¹²

За да се използва фондът на Библиотеката рационално, уредникът Василев се заел през 1925 г. със съставяне на подвижен предметен каталог, който да замести заварения азбучен каталог. Новият каталог съдържа 40 подразделения, вмъкнати после и в правилника за управлението на Народната библиотека от 1926 г. (§188) с картички за всеки документ отделно.

В правилника от 1926 г.¹³ е посочено, че Библиотеката трябва да има общи каталози, а именно основен (или топографски), азбучен и систематичен (или научен). Появяват се и специални каталози, които са два вида: каталози на самостоятелни сбирки и каталози за специална цел. Един от тези специални каталози е каталогът *Balkanica* (§127), в който са групирани съчинения на всички езици върху:

1. История на балканските народи.
2. Политическите и обществените им борби.
3. Полемиката им (териториални, исторически, економически и пр. претенции на балканските народи върху Балканския полуостров).
4. Географията и етнографията им.
5. Народното им и домашно стопанство.
6. Демографията и статистиката им.
7. Финансите им (обществени и частни).
8. Образованието им.
9. Въоръжението им.
10. Дипломатиката им.
11. Търговията и колонизацията в Балканския полуостров.
12. Карти в връзка с задачите на този подотдел.

¹² *Годишник* на Народната библиотека в София за 1923 година. София, 1924, с. 41–46.

¹³ *Правилник* за Народната библиотека в София. София: М-во на нар. просвещение, 1926. 90, [6] с. (България. Министерство на народното просвещение)

Ретроспекцията дотук показва, че развитието на каталогизацията като цяло, и на предметния каталог в частност, има спорадичен и даже инцидентен характер. Липсва последователност на взетите решения, поради липса на подготвени служители с библиотечни познания, честата смяна на ръководството и редица външни фактори, които спъват нормалното функциониране на Библиотеката.

Краят на Втората световна война заварва сградата на Националната библиотека разрушена. Книжовното ѝ имущество, изровено изпод развалините, е нахвърляно в подземията на Съдебната палата.

Това е период, който дава възможност на колегите да осмислят съществуващата до момента практика и да поставят началото на нови правила за организация на каталогизационната работа в областта на библиографското описание, класификационните схеми и предметизацията в Библиотеката.

Паралелно с библиографското описание и класификационните схеми започват и новото развитие на предметния каталог, и процесът по изграждане на предметен рубрикатор.

Съвсем естествено първата задача на каталогизаторите е била да възстановят каталозите, които отразяват нейния фонд. Решено било първо да се изработят азбучните каталози на книгите и списанията. След приключването на пълния основен азбучен каталог се поставя въпросът какъв или какви реални каталози са необходими.

С оглед на потребите на Библиотеката, която има за задача да разкрие всестранно и изчерпателно своите фондове и да ги направи достъпни и близки на читателите, налага се да се разгледат въпросите за отделните каталози в светлината и в рамките на системата от каталози, които са ѝ нужни, за да се справи успешно със своите функции. Във всяка голяма библиотека се предполага да има три каталога: азбучен, систематичен и предметен. Чрез тези три каталога, като се използват съгласувано техните качества, може да се постигне пълно и бързо обслужване на читателите. Взема се решение да се направят два каталога: систематичен и предметен.

Четирима сътрудници, под ръководството на директора на Библиотеката, обсъждат и приемат изработената от М. Кадънкова инструкция за предметизиране на книгите и в началото на 1949 г. работата започва. Създава се служба *Предметен каталог*, състояща се от двама сътрудници, които нанасят предметната рубрика на рекаталогизирания азбучен фиш, под нанесения индекс за систематичния каталог.

В хода на работата се решава, че е по-рационално систематизирането и предметизирането да се извършват от едно и също лице, за да се ускори процесът. Вследствие на това, персоналът, който предметизира, се удвоява. Инструкцията, по която те работят е добра, но с течение на времето стигат до извода, че тя дава само основните линии, без да разрешава повечето въпроси. При започване на работата по каталога е взето решение, че той ще се изгражда на принципа на тясната предметна рубрика. В резултат на това сродната по съдържание литература се разкъсва и разпръсква на необозримо много места, с което се раздробява каталогът.

Когато през 1954 г. завършва рекаталогизирането на фонда и се прави анализ на каталога, откриват се редица недостатъци, които затрудняват успешното му

ползване от читателите. Дори се поставя въпросът дали не е по-добре той да бъде ликвидиран. Въз основа на получените изводи се прави редакция на предметния каталог. Преди да се пристъпи към същинската работа се установява и уеднаквява методиката на предметизирането, придобита в практиката, преработва се и се разширява инструкцията за предметизиране и се набавят повече справочници: литература върху предметния каталог, азбучни указатели на предметни рубрики, речници, общи и специални справочници и др. Правят се и консултации със специалисти, които да прегледат комплексите от сродни рубрики. Изработват се и схеми за подрубриките. Редакцията продължава две години и половина и през 1957 г. той е предоставен за ползване.

Като резултат от извършената работа през 1958 г. излиза и нова методика на предметизирането.¹⁴ В тази методика се обръща внимание на задачите и характера на предметния каталог. Като основна негова задача се посочва подреждането на книгите в групи по предмети на изследването и осведомяването на читателя за литературата, която Библиотеката притежава върху различните предмети от човешкото знание и дейност. Като най-голямо негово удобство се изтъква, че той отговаря пряко на въпросите на читателите и не изисква от тях никакви други познания освен познаване на азбуката, докато систематичният каталог предполага познаване на системата, върху която е построен.

Друга важна характеристика на предметния каталог, която колегите изтъкват, е неговата еластичност, т.е. винаги има възможност за отстраняване на остарелите рубрики и за вмъкване на нови, актуални. Това поставя и още една основна задача на каталога: той да бъде винаги актуален.

Предвид това, че названието на предметната рубрика се взема на родния език, в предметния каталог има известна национална обвързаност, което означава, че изграждането му става със собствени сили и средства, а чуждият опит, като инструкции и списъци с предметни рубрики, може да служи само за ориентация.

При разработването на предметният каталог колегите обръщат внимание на това, че той трябва да допълва систематичния: там, където първият събира литература по един предмет, другият да я пръска по отрасли и обратното – където единият я разпилява поради азбучния ред на предметите, вторият да ги обединява в един отрасъл.

В разработената методика се изтъква, че правилата за предметизиране могат да дадат само общи насоки. *Големи трудности се срещат при избора на предметната рубрика, при намиране на словесната ѝ форма, при изграждането на мрежата от препратки, която трябва да обгърне всички сродни по съдържание понятия. Това изисква не само общи и отраслеви познания, но постоянно внимание, точна мисъл, памет и строга последователност.*

По отношение на материалите, които се отразяват в предметния каталог, е

¹⁴ Даскалова-Рибарска, Л., Атанасова, В. Предметният каталог в Държавна библиотека „В. Коларов“. история, принципи и методика на предметизирането. – В: *Известия на Държ. библ. „Васил Коларов“*, 1957–1958. София: Държ. б-ка „В. Коларов“, 1959, с. 91–124.

взето решение той да не дублира другите каталози. Поради тази причина не се предметизират архивни материали и ръкописи, печатна графика (афиши, плакати, карти и атласи), ноти, дребни публикации, списания, за които има отделни каталози. Изключват се и събрани, и избрани съчинения, сборници със смесено съдържание, енциклопедии, художествена литература, антична и византийска литература.

Според методиката: *Предметната рубрика е словесен израз на въпроса или предмета, разглеждан от една книга. Тя обединява в една група книгите с еднородно или сродно съдържание, които образуват предметните групи в каталога.*

Опитът индивидуалното съдържание на всяка книга да стане предметна рубрика така разкъсва вътрешно сродната литература, че каталогът става гора от разделители, зад повечето от които се намират по един-два фиша. Това намалява неговата стойност и разбирането, че е способен да посочи пълно търсената от читателя литература. Поради това се прибегва до съподчинение на по-тесните понятия под по-широките, като неговото прилагане зависи от наличната литература. При повече от три книги по даден предмет се открива предметна рубрика за него.

Съставянето на предметната рубрика е сложен и труден процес. Той изисква от библиотекаря да се приобщи, обхване и разбере света на автора, отразен в неговата книга, да схване най-важното и най-същественото в нея и да го облеche във форма не само достъпна и разбираема, но и близка до начина на мислене на читателя. Винаги трябва да се помни, че предметната рубрика е предназначена за читателя. От това как е формулирана тя, зависи дали той по-лесно или по-трудно ще се ориентира в каталога, дали по-бързо или по-бавно ще намери литературата, която търси.

В методиката са разгледани и други основни положения, свързани с предметизирането, като: инверсия на предметната рубрика, синоними и омоними, подрубрика, препратки, избор на предметна рубрика при няколко неравнозначни понятия, предметизиране на отделни видове печатни произведения и на отделни по-трудни случаи.

При разработването на списъка с предметни рубрики, каталогизаторите използват възможностите на Библиотечно-библиографската класификация (на нейния азбучно-предметен показалец) за извличане на научна терминология при формулирането на нови рубрики или при редактирането на стари. Това подпомага изграждането на отраслевите и междоотраслевите предметни комплекси.¹⁵

От 1971 г. Центърът за национална библиография започва централна предметизация на българските книги, като печата предметни рубрики върху каталожните картички от централната каталогизация, предназначени за каталозите на библиотеките в страната. Предметизирането на българските книги се извършва еднократно и се използва както за каталожни нужди, така и за създаване на азбучно-предметен показалец към годишните кумулации на Текущата национална библиография. За да се използват в предметния каталог, напечатаните предметни рубрики

¹⁵ Дипчикова, Александра. За усъвършенстването на реалните каталози в Народната библиотека „Кирил и Методий“. – В: Библиотекар, 1983, № 5, с. 12–16.

се редактират, за да отговарят на принципите на каталозите. Така работата на предметизаторите е разделена в две независими групи – едната в Центъра за национална библиография, а другата в отдел „Каталогизация на книги“. Различията между двете групи са свързани с различните цели, които те имат. Едната трябва да получи показалец към библиографски указател, а другата основа за организиране на предметния каталог.¹⁶ Тези различия влияят на работните резултати и днес.

През 1972 г. се появява „Ръководство за предметизиране на книгите в библиотеките“¹⁷. В него са заложили организационните принципи на предметния каталог на Националната библиотека, който е единствения универсален предметен каталог в България.

В Библиотеката и в настоящия момент се използва следният *Списък на категориите предметни рубрики*, към които са определени типови тематични под-рубрики:

1. Анатомични области, органи и системи.
2. Отделни болести у животните.
3. Болести и отделни болести у човека.
4. Въоръжени сили на отделните страни.
5. Геологични периоди и епохи.
6. Езикови семейства, групи езици и отделни езици.
7. Животни и отделни видове животни.
8. Изкуство и отделни видове животни.
9. Колоидни системи и отделни колоидни системи.
10. Комунистически партии.
11. Лекарствени препарати.
12. Литература и отделни национални литератури.
13. Лица (персоналия).
14. Машини, апарати, прибори, съоръжения.
15. Микроорганизми и отделни таксономични групи микроорганизми.
16. Минерали.
17. Океани и морета.
18. Политически партии.
19. Почва. Видове почви и отделни почви.
20. Предназначение, форма, тема.
21. Производства и производствени предприятия.
22. Растения.
23. Религия и отделни религии.
24. Селскостопански животни.
25. Селскостопански култури.
26. Скали.

¹⁶ Дипчикова, Александра. Проблеми на предметизацията у нас. – В: Библиотекар, 1988, № 5, с. 3–7.

¹⁷ Атанасова, Вера. Ръководство за предметизиране на литературата в библиотеки-те. София: Нар. библ. Кирил и Методий, 1972. 89 с.

27. Стопанство на отделните страни.
28. Отделни страни.
29. Функционални системи, органи и процеси в организма.
31. Химически елементи и съединения.
32. Хронологични типови подрубрики.

Паралелно с развитието на каталога се развива и предметният рубрикатор. В Националната библиотека се разработва уникалният за територията на България нормативен списък на предметните рубрики, използвани за отразяване на огромния обем от ресурси от всички области на живота, който от 1993 г. се поддържа в електронен вариант. Натрупаните с годините рубрики постоянно се редактират и актуализират, за да отговарят на развитието на научната мисъл и на потребностите на ползвателите на Библиотеката. Това е най-динамично развиващата се дейност в областта на каталогизацията в Националната библиотека, която може най-бързо да реагира на разбиранията на потребителите на библиотечните каталози за околния свят. През 2015 г. чрез конвертирането на предметните рубрики във формат COMARC/A в модул „COBISS3/Каталогизация“ се създаде базата данни COSUB. Това направи възможно предметният рубрикатор на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ да бъде използван от всички бъдещи участници в системата COBISS.BG.

Плеяда от премиери на международната универсална библиография в България и по света

Николай Василев

Pleiad of premieres of the international universal bibliography in Bulgaria and around the world

Nikolay Vasilev

Summary

Prospectus of the edition of *the World universal bibliography* (III c. BC–XXI c.) *GENERATIO SPONTANEA* by international team of authors, dedicated to the 140th anniversary of the National Library St. St. Cyril and Methodius (NLCM) – contribution to the post modern scientific culture – as a gift to the libraries all over the world and of the premieres of the work, gone through three editions in 2018, presented – along with the jubilee edition of NLCM *Treasury* (2018) – and of the International Scientific Conference of NLCM *Donation and the Culture of Giving* (Sofia, 10/12/2018), with the participation of scientists and cultural figures from 11 countries (Azerbaijan, Albania, Bosnia and Herzegovina, Germany, Greece, Latvia, Romania, Saudi Arabia, Ukraine, Hungary, Chile), as well as from the Arctic Academy of Sciences (Helsinki, Stockholm, Oslo), International Informatization Academy at UN (Moscow), Noospheric Academy of Sciences and Russian National Library (Saint Petersburg).

Another point that the paper stresses upon is that during the 100th anniversary celebrations of Saint Petersburg State Institute of Culture (SPSIC), training librarians, bibliographers and information specialists from 60 countries all over the world, A. Kumanova delivered on 19/12/2018 an emblematic lecture at the inaugural session presided by the rector of SPSIC Prof. DSc A. S. Turgaev and the Dean of the Library and Information Faculty Prof. DSc V. V. Brezhneva.

The subject of this academic event was the school of Prof. I. V. Gudovshchikova on the *international universal bibliography* – an eminent architect of the biblioshere and historiographer of the bibliography of second degree (1977) – her famous predecessor was the American bibliographer A. Taylor (1955).

Key-words: *GENERATIO SPONTANEA* (2018), *Treasury* (2018) – editions, dedicated to the 140th anniversary of National Library St. St. Cyril and Methodius, premieres in December 2018 in Bulgaria: International scientific conference of *Donation and the Culture of Giving* (Sofia, 10/12/2018), with the

participation of scientists and cultural figures from 11 countries (Azerbaijan, Albania, Bosnia and Herzegovina, Germany, Greece, Latvia, Romania, Saudi Arabia, Ukraine, Hungary, Chile) and from all over the world (Helsinki, Stockholm, Oslo, Moscow, Saint Petersburg).

С пленарния доклад „Изданието за световната универсална библиография (III в. пр. н.е.–XXI в.) на международен колектив от автори, посветено на 140-годишния юбилей на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ) – принос на постмодерната научна култура – като дар на библиотеците по света“, представен на Международната научна конференция на НБКМ „Благотворителност и култура на дарителството“ (София, 10.XII.2018) пред учени и дейци на културата от 11 страни (Азербайджан, Албания, Босна и Херцеговина, Германия, Гърция, Латвия, Румъния, Саудитска Арабия, Украйна, Унгария, Чили), започнаха премиерите на *GENERATIO SPONTANEA*¹, състояли се през декември 2018 г. в едни от най-големите съвременни центрове на информатизацията.

Книгата представлява **библиографски пътеводител**, създаден на **три езика** – български, руски, английски, в който отчитаните библиографски източници са на **20 езика по целия хронотоп на изследваната вторично-документална разновидност** (световната универсална библиография).

Тази книга, претърпяла три издания през 2018 г., е **атлас на ретроспективните и текущите библиографски указатели по международна универсална библиография**, снабдени с актуални електронни линкове към виртуалните ресурси на най-големите библиотеки по света.

Международната универсална библиография е вид вторично-документална разновидност, задачата на която е:

- да създава, разпространява и използва библиографска информация за документалната продукция на много страни;
- да обхваща тази информация **универсално** – по съдържание на цялото знание **по предмет**: хуманитарно и естественонаучно едновременно (без отраслови ограничения).

Необходимо е да се изтъкне специално, че **хуманитарното знание по предмет** (единството на знанието за човека в религията, изкуството и науката, чийто (онтологичен) комплекс е пораждащият **универсалност** в познанието!) е игнорирано от класификационните схеми в страните от Централна и Източна Европа през XX в. – поради господството на атеистичните конфигурации на информационно моделиране в тях в годините, в които се установява тоталитарната идеология на материалистичния монизъм, узурпирал правото да игнорира това, което не му е по силите да осмисли – **духовния, идеалния, онтологичния (вжс: по-долу)** съставлящ компонент на информацията...

Чрез библиографския пътеводител *GENERATIO SPONTANEA* на проф. Александра Куманова – библиограф и библиографовед, философ и когнитолог, който работи в продължение на 43 години в най-големите библиотеки на три континента (Европа, Америка, Азия) – обхватът на библиографирането на между-

народната универсална библиография е доведен до *планетарност* като ареал и *хуманитарност (универсалност)*, като съдържание на отразяваната информация в посочения ареал.

В изданието са отразени съществуващите в света към началото на ХХІ в. международни универсални библиографски издания – *ретроспективни и текущи*.

По този начин *GENERATIO SPONTANEA* застава в един ред с библиографските пътеводители по всички степени на вторично-документално информационно моделиране, но ги и продължава.

Това означава, че **София** – след „*Пътя към книгите*“ на Т. Боров² – отново е сред топонимите на библиографските пътеводители от всички степени, съществуващи по международната универсална библиография с автори: А. Б. Крюгер, И. Г. Мадж, К. М. Уинчел, Е. П. Ший, А. Грезел, В. Кирфел, В. Крабе, К. Флайшхак, У. П. Кортни, У. Бегли, Л. Я. Живни, Ю. Грич, А. Сорбели, К. Такака, М. Мори, К. Хатано, М. Яоши, Ф. Кало, Ж. Тома, К. Р. Симон, Т. Боров, А. Куманова.

След „*Пътя към книгите*“ на Т. Боров (1942) А. Куманова (преди появата на *GENERATIO SPONTANEA*) заявява последователно за водената от нея работа по международна универсална библиография в специално посветени на тази вторично-документална разновидност пет други нейни предшестващи монографични издания, четири от които са публикувани в България (2007³, 2012⁴, 2017^{5,6}) и едно – в Германия (2016⁷).

Известно е, че големият докторат на А. Куманова е посветен на *универсалната форма на библиографската информация*, разглеждана в пределите на *универсалното познание* – и *по предмет* (по съдържание), и *по подход* (по онтология, компонент от която е *съдържанието* – *вж*: по-горе)(1996⁸). Този труд е защитен в Русия. В него за първи път в пределите на обозначения контекст *универсалното* знание е разкрито чрез *същността* си, която е *хуманитарна*, и следователно – *универсалното* знание е *хуманитарно*.

По същия начин и съответващата на универсалното знание библиографска информация – *универсалната библиографска информация* – е именувана *хуманитарна библиография*.

Посоченият дисертационен труд е доведен до обобщаващи солидни монографични издания по *хуманитарно (универсално) знание* и *хуманитарна (универсална) библиография*, публикувани в Русия (1995⁹) и в България (2005¹⁰, 2007¹¹).

Това са първите трудове в Централна и Източна Европа по хуманитарно знание и единствени и до днес в планетарен мащаб, в които за база на структурираната от А. Куманова първа в света *теория на библиографската форма (морфология)* е избрана *международната универсална библиография*.

Паралелната картина от появилите се и появяващите се многообразни библиографски пътеводители към 40-те години на ХХ в. – в навечерието на публикуването през 1942 г. на „*Пътя към книгите*“ на Т. Боров – показва *хронотопа на международната универсална ретроспективна библиография* като мозайка.

В тази мозайка се наблюдават **авторските многостепенни библиографски пътеводители** в САЩ (1902–), Германия (1905–), Великобритания (1905–), Чехия (1919–), Полша (1925–), Италия (1930–), Япония (1930–), Франция (1936–), Русия (1940–), България (1942–)...

Ето как изглежда **топонимията на международните универсални ретроспективни библиографски пътеводители** на планетата: Boston, Chicago, Leipzig, Bonn, Göttingen, Stettin, London, Praha, Warshawa, Roma, Tokyo, Paris, София, Saarbrücken.

София на тази карта присъства с „Пътя към книгите“ (1942) на Т. Боров и „Интеграл на хуманитарната библиография“ (2017) и *GENERATIO SPONTANEA* (2018) на А. Куманова.

Saarbrücken присъства също на тази карта с „Интеграл на библиографията“ (2016) на А. Куманова.

За първи път в *цитираните* трудове на А. Куманова (1995, 1996, 2005, 2007, 2016, 2017, 2018) са приведени **в система, в пълен и изчерпателен вид, библиографските указатели по текуща международна вторичнодокументална информация, генерирани от информационната индустрия**: *Social sciences & Humanities index (SSH)* (1907–1974); *British humanities index (BHI)* (1915–); *Dissertation abstracts international* (1938–); *Japanese periodicals index (JPI)*; *Humanity & Social science* (1948–); *International bibliography of the social sciences* (1951–); *Index Asia. Ser. in Humanities* (1965–); *Bibliographie internationale del'Humanisme et dela Renaissance* (1966–); *Humanities index (HI)* (1974–); *Social sciences (SS)* (1974–); *Social sciences citation index (SSCI)* (1974–); *Social sciences index (SSI)* (1974–); *American humanities index (AHI)* (1975–); *Arts & Humanities citation index (AHCI)* (1976–); *Index to social science & Humanities proceedings (ISS HP)* (1976–); *Indice Español de Humanidades* (1976–); *Humanities international index (HII)* (2006–); *Новая иностранная литература по общественным наукам* (1934–1992); *Новая отечественная литература по общественным наукам* (1934–1992); *Новая литература по социальным и гуманитарным наукам* (1993–).

На този библиографски свод принадлежат следните **топоними**: Bronx, London, Ann Arbor (Mi), Tokyo, London; Chicago, Calcutta, Geneva, Philadelphia, New York, Madrid, Москва.

Оценявайки приведеното в библиографските пътеводители на А. Куманова **вторично документално енциклопедично картографиране по международна универсална библиография – ретроспективна и текуща**, не е възможно да не изтъкнем неговата **справочно-информационна ценност (инструментарност)**.

Точно международната универсална библиография е базата за осъществено за първи път от **А. Куманова** – в сътрудничество с **международен екип от учени**, в който участват и **водещите български библиографи, историографи и етимолози проф. д-р М. Куманов, доц. д-р Кр. Александрова, доц. д-р Н. Казански, ас. С. Филипова, ас. Д. Ралева, М. Максимова** – **библиографиране, историографиране и етимологизиране на планетарния соларен култ – култа към светлината** (именно към него принадлежи **нестинарството**)...

Този култ има северен генезис – в съзвучие с ученията на **Дж. Кембъл, М.**

Елиаде и А. Корбен, за генезиса и трансмисията на *духовното* отношение на човечеството към *идеалното* (*вярата, религията, мита*), фиксирано чрез първата технология: *огъня* – и в трудовете на А. Куманова получава първата в историографията *философско-информационна вторичнодокументална планетарна картина* отново на *три езика* – *български, руски, английски* (2012¹², 2014^{13, 14}, 2016¹⁵), а в самото библиографиране и историографиране на феномена (култа към светлината) отново присъстват *материали на 20 езика*.

Венецът на тази продукция – *GENERATIO SPONTANEA* – е *юбилеен дар на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ) за библиотеките по света, обозначени чрез цитираните топоними на световната универсална библиография, до които е разпратено това издание по линия на международния книгообмен на НБКМ (!) заради:*

– *отразявания чрез него планетарен свод на международната универсална библиография;*

– *електронното осигуряване на поднесената информация чрез фиксирането на линковете към нея, установени във виртуалното пространство на библиотеките по света;*

– *международния екип от учени, който стои зад продукта.*

GENERATIO SPONTANEA, заедно с юбилейното издание на НБКМ „СЪКРОВИЩНИЦА“ (2018¹⁶), бяха представени през декември 2018 г. по линия на Арктическата академия на науките (Хелзинки, Стокхолм, Осло), Международната академия на информатизацията при ООН (Москва), Ноосферната академия на науките (Санкт Петербург), Руската национална библиотека (Санкт Петербург).

Важно е да се изтъкне, че на посочените академии А. Куманова е действителен член, а на Международната академия на информатизацията при ООН тя е и в президиума на Секцията по *библиотекознание*.

В Санктпетербургския държавен институт на културата (СПДИК) в рамките на столетния юбилей на този най-стар руски университет, подготвящ библиотекари, библиографи и информационни специалисти от 60 страни по цялото земно кълбо (декември 2018 г.), единствена на форума А. Куманова пред домакините и многобройните гости прочете на 19.XII.2018 г. *открита, емблематизираща събитието лекция*, която се състоя под председателството на ректора на СПДИК проф. д.и.н. А. С. Тургаев и на декана на Библиотечно-информационния факултет проф. д.п.н. В. В. Брежнева.

Тема на академичната изява стана *шко-*

лата на проф. И. В. Гудовшчикова по *международна универсална библиография* – виден архитект на библиосферата, последен на планетата историограф на библиографията от втора степен (1977) (другият, предхождащ руския учен с широка международна извесност, е американецът А. Тейлър /1955/).

Проф. И. В. Гудовшчикова – е сред учителите на А. Куманова...

Сред плеядата от премиери на международната универсална библиография в България и по света през декември м.г. А. Куманова отдаде почит на своя учител, бидейки не само на изложбата, посветена на столетието от рождението на И. В. Гудовшчикова в Библиотеката на Академията на науките на Русия (Санкт Петербург), но и на гроба на знаменития историограф на библиография от втора степен...

Източници

¹ **Kumanova, A.** GENERATIO SPONTANEA : synoptictable of the World universal bibliography from 3RD c. BC to 21st c.: an atlas – electronic library „Universalica“ (model of the secondary–documental frame work of the biblio–info–noosphere) : text book–compendium of General Bibliography / [comp., bibliogr., preface A. Kumanova] ; [sci. ed. S. Denchev] ; [gen. ed. N. Vasilev] ; [expert and terminolog. ed. N. Kazanski] ; [reference–inform. ed. A. Cannon, M. Sokolova] ; [bibliogr. ed. K. Alexandrova, S. Filipova, M. Maximova] ; [rev. A. Subetto ... etal.]. – Sofia : About letters – O pismeneh, 2018. – 232 p. : with ill. – (Torchbearers ; XXV)

Other rev.: L. Djakhia, A. Sokolov, N. Yaramov, V. Klyuev, R. Gilyarevsky, V. Leonov, I. Peteva, I. Lynden, M. Kumanov. – Index of titles, index of names. – Contents. – Curriculum vitae.

Ident.: ... – New ed. – S. : St. St. Cyril and Methodius National Library, 2018. – 230 p. : with ill.

Ident.: ... – New ed. – S. : Sofia City Library, 2018. – 230 p. : with ill.

² **Боров, Т.** Пътя към книгите : увод в библиогр. – София : Бълг. библиогр. инст. [Елин Пелин] (печ.: Книпеграф), 1942. – VIII, 156 с. – *Посв.*: ... *Н. В. Михов* ...

³ **Куманова, А. В.** Универсалната библиография от втора степен с международен обхват – ретроспективният многостепенен пътеводител по информационната среда на планетата : Т. Боров – „Пътя към книгите“ (Историография. Хронотоп. Феноменология. Теория) : изслед. / библиогр. ред. Н. Казански. – София : Гутенберг, 2007. – 73 с.

⁴ **Куманова, А.** Ризома на инфосферата : морфология на библиогр. : генезис на световната универс. библиогр. : теория на библиогр. форма : учебник по общо библиографознание / предг., рец. С. Денчев ; обща ред., дейксис Н. Василев ; експертна ред. Н. Казански ; библиогр. ред. М. Максимова ; терминолог. ред. Д. Ралева ; справ.-информ. ред. Ц. Найденова, А. Даскалов ; рец. А. Соколов ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2012. – CCCLII, 534 с. : с 350 ил., 59 сх., 22 репрод. – (Факлоносци ; IV)

Други рец.: В. Леонов, И. Теофилов. – Табл. на термините и понятията, използвани от евро-амер. специалисти през XVIII–XXI в. за диференциация на библиогр. явления, имащи отношение към формата на библиогр. информ.: 1180 назв. на 20 ез. ; списък на съкр. – Библиогр. : 1440 номерирани названия. – Именен показалец, геогр. показалец, показалец на загл. – Рез. на бълг., рус., англ. ез.

⁵ *Ident.*: ... – Ново ел. изд. – 2017.

⁶ **Куманова, А.** Интеграл гуманитарной библиографии в XXI веке (генезис мировой

универсальной библиографии) : учебник – компендиум по общ. библиографоведению (теория библиогр. формы) / общ. ред., дейксис Н. Василев ; библиогр. ред. Д. Ралева, М. Максимова ; рец. С. Денчев, Н. Казански. – София : За буквите – О писменехъ, 2017. – 184 с. : 4 портр., 5 сх. – (Факлоносцы ; XVII)

Список цит. источников: 175 нум. назв. – Индекс заглавий ; именной индекс ; список сокр.

⁷ **Куманова, А.** Интеграл библиографии : учебник-компендиум по общ. библиографоведению / общ. ред. Н. Василев ; библиогр. ред.: Д. Ралева, М. Максимова ; рец.: С. Денчев, Н. Казански. – Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2016. – 132 с. : с портр. – *Аннот. и рез. на рус. и англ. яз.* – Библиогр.: 175 нум. назв. – Сведения об авторе (с. 89–110). – Authorinformation (с. 111–131).

⁸ **Куманова, А.** Форма библиографической информации в системе гуманитарного знания : теорет.-методол. проблемы : дис. ... доктора пед. наук. – Санкт-Петербург, 1996. – 398 л. – *Посв.: Болг. библиогр. инст. им. Элина Пелина (1941–1963 гг.), воплотившего собою под началом ... Т. Борова истинный дух библиогр. культуры ...* – На правах рукописи. – Приложение – в 2 т. (1–412 ; 413–799 л.). – 799 с. : [76] сх., [29] табл., [3] граф. формул. – Машинопис. – Рец.: А. В. Соколов, Г. Ф. Гордукалова, В. А. Петрицкий. – Предложена и защитена в Санкт-Петербург. гос. акад. культуры на 13.02.1996 г. – Утверждена от ВАК с протокол № 11 / 13.05.1997.

⁹ **Куманова, А.** Введение в гуманитарную библиографию : библиографоведч. исслед. : [В 2 ч.] Ч. 1, Философско-наукоеведческая картина гуманитарного знания : [Курс лекций] / общ. ред. А. А. Соловьев ; библиогр. ред. И. Л. Клим ; худож. оформл. Н. В. Скородум ; Науч. консульт. Я. Е. Белявский ... [и др.] ; Рец. А. В. Мамонтов ... [и др.]. – Санкт-Петербург : ЛенНИИводоканалпроект, 1995. – 252 с. : с 24 сх., 3 табл.

Други науч. консульт.: Э. В. Соколов, В. А. Щученко ; Други рец.: В. П. Леонов, Г. В. Головки. – Изд. на Санкт-Петербург. гос. акад. культуры. – Библиогр.: 510 [250] номерирани и 260 неномерирани назв.

Изд. Санкт-Петербургск. гос. унив. культуры и искусств – Россия.

¹⁰ **Куманова, А.** Введение в гуманитарную библиографию : библиографоведч. исслед. : [В 2 ч.] Ч. 2, Библиографоведческая картина гуманитарной библиографии : курс лекций по общ. библиографоведению / науч. ред. А. В. Мамонтов ; лит. ред. А. В. Кейв ; библиогр. ред. И. Л. Клим ; консульт. изд. В. И. Велев ; граф. дизайн-ред. И. А. Бикова ; компьютер. набор ризом Ц. И. Найденова, Т. В. Ал-Бахлул ; худож. исполн. график и граф. композиции-рез. В. В. Анков ; худож. оформл. и символика Н. В. Скородум ; рец. А. В. Соколов, С. Г. Денчев. – София : Гутенберг, 2005. – 1106 (LXXIX, 417, DCX) с. : с 3 граф. форми, 14 сх., 3 табл.

Изд. Гос. высш. инст. библиотековедения и информ. технолог. – Болгария, Санкт-Петербургск. гос. унив. культуры и искусств – Россия. – Библиогр.: систем.-алф. список 1244 нумерованных [и 865 нenumерованных] назв. загл. на 20 ез. – Показалци: сист., предм., ист., геогр., именен, на символите, на хуманит. измерения.

¹¹ **Куманова, А.** Введение в гуманитарную библиографию [CD-ROM] : библиографоведч. исслед. : курс лекций по общ. библиографоведению : [Ч. 1–2] / Гос. высш. инст. библиотековедения и информ. технологий (Болгария), Санкт-Петерб. гос. унив. культуры и искусств (Россия). – София : Гутенберг, 2007. – [1358 с.] (42,1 MB).

Изн.: Загл. экран ; Етикет; Обложка. – Системни изисквания: Windows 98/2000/XP ; CD устройство. – Съдържа: 4 файла. – Дигитално изд.

Ч. 1. Философско-наукоеведческая картина гуманитарного знания : библиографоведч. исслед. : [курс лекций] / [С.-Петерб. гос. акад. культуры и искусств (Россия) ; общ. ред. А.

А. Соловьев ; библиогр. ред. И. Л. Клим ; худож. оформление и символика Н. В. Скородума ; науч. консульт.: Я. Е. Белявский, Э. В. Соколов, В. А. Щученко ; рец.: А. В. Мамонтов, В. П. Леонов, Г. В. Головкин]. – Санкт-Петербург : ЛенНИИИводоканалпроект, 1995. – 252 с. : 24 сх., 3 табл. – Библиогр. 510 [250 нум. и 260 ненум.] назв. ; кн. е основа на Гл. II. Соотношение проблем гуманитарного знания и специфики библиографической информации о нем [от дис. изслед. на авт., 1996 г.]

1. изд. – Санкт-Петербург, 1995.

Ч. 2. Библиографоведческая картина гуманитарной библиографии : библиографоведч. изслед. : курс лекций по общ. библиографоведению / Гос. высш. инст. библиотековедения и информ. технологий (Болгария); С.-Петерб. гос. унив. культуры и искусств (Россия) ; [науч. ред. А. В. Мамонтов ; лит. ред. А. В. Кейв ; библиогр. ред. И. Л. Клим ; консультант изд. В. И. Велев ; граф. дизайн, ред. И. А. Бикова ; компьют. набор ризом Ц. И. Найденова, Т. В. Ал-Бахлул ; худож. исполнение графики и графич. композиции, резюме В. В. Анков ; худож. оформление и символика Н. В. Скородум ; рец.: А. В. Соколов, С. Г. Денчев. – София : Гутенберг, 2005. – LXXIX, 417, DCIX с. : 3 граф. форми, 14 сх., 3 табл. – Библиогр. (1244 номер. и 865 ненумер. назв. на 20 ез.) ; Показалци: системат.; предм.; ист.; геогр.; именен; на символите; на хуманит. измерения ; кн. е основа на Гл. I. Соотношение проблем систематизации и классификации знания и его отражение в библиографической информации как интеллектуальной модели мира [от дис. изслед. на авт., 1996 г.]

1. изд. – София, 2005.

¹² Куманова, А. Нестинариана : историогр. : систематизиран анот.библиогр. указ. Фотомонография : уч. пособие по дисциплината „Нестинарство: Информ. кодове на култ. наследство“ / Състав., историогр., предг. А. Куманова; науч. и ез. ред., дейксис (етимология), емблематика Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.]; терминолог. и справ.-информ. ред. Н. Казански ; библиогр. и справ.-информ. ред. М. Максимова ; справ.-информ. ред. Д. Ралева ; рец. Ж. Стоянов ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2012. – CXXXII, 352 с. : с ил. – (Факлоносци ; III)

Други науч. ред.: Н. Цв. Кочев, Н. Яръмов, М. Куманов ; други рец.: Х. Мутафов, С. Райчевски, В. Велев, И. Теофилов. – Показалци: именен показалец, хронолог. показалец, ист. показалец, геогр. показалец, показалец по ез., показалец на пер. изд., показалец на сер.

¹³ Куманова, А. Нестинариана : историогр. Фотомонография : уч. пособие / науч. и яз. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.]; терминолог. и справ.-информ. ред. Н. Казански ; библиогр. и справ.-информ. ред. М. Максимова ; справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Рец. Ж. Стоянов ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 206 с. : с ил. – (Факлоносци ; XII)

Други науч. ред.: Н. Цв. Кочев, Н. Яръмов, М. Куманов ; други рец.: Х. Мутафов, С. Райчевски, В. Велев, И. Теофилов.

¹⁴ Kumanova, A. Nestinariana : historiography. Photomonography : compendium/ sci. andlang. ed. N. Vasilev ; sci. ed. S. Denchev ... [и др.] ; terminological, ref. andinform. ed. N. Kazanski ; bibliogr., ref. andinform. ed. M. Maximova ; ref. andinform. ed. D. Raleva ; rev. Z. Stoyanov... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 190 с. : с ил. – (Torchbearers ; XIII)

Други науч. ред.: N. Tsv. Kochev, N. Yarmov, M. Kumanov ; рец.: Н. Мутафов, S. Raychevski, V. Veleв, I. Teophilov.

¹⁵ Арианика : експедиция във Воттоваара – Карелия и Аркаим – Урал : центрове на праевроп. цивилизация в Русия : протоарии и праславяни : културолог.-феноменолог. декодиране на митолог., ист. и лингвист. пл. : уч. пособие по дисциплината „Нестинарство : Информ. кодове на култ. наследство“ / С. Денчев ... [и др.]. ; науч. ред. Н. Яръмов ... [и др.].

; библиогр. ред. Д. Ралева, М. Максимова ; рец. А. Субето ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2016. – 208 с. : с ил. – (Факлоносци ; XV)

Други авт.: А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев ; Други ред.: М. Куманов, И. Теофилов ; други рец.: В. Митко, В. Ключев, И. Петева, В. Велев. – Списък на ил. ; списък на съкр. – Библиогр.: с. 127-135. – Именен показалец.

¹⁶**Съкровищница** : 140-год. от основаването на Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“ : албум / състав. А. Стоилова и др. ; ред. В. Цветкова, П. Величков ; дизайн и предпеч. В. Паунов ; фотогр. И. Добромиров = National library St. St. Cyril and Methodius. Treasury : 140th anniversary since the found in gof the National library St. St. Cyril and Methodius : album / comp. A. Stoilova et al. ; ed. V. Tsvetkova, P. Velichkov. – София : Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий“, 2018. – 192 с. : с ил.

Други състав.: Б. Минчева, Е. Узунова, Н. Петкова, Р. Кирилова, Р. Иванов, С. Али.

Other rev. : comp. : B. Mincheva, E. Uzunova, N. Petkova, R. Kirilova, R. Ivanov, S. Ali ; transl. : M. Karshiyska, N. Petrova.

Дигитализация на *Ватиканския Вергилий*

Яна Арабаджиева

Digitization of the *Vatican Virgil*

Yana Arabadzhieva

Summary

The study is dedicated to the *Vatican Virgil* which occupied an important place in the Vatican Library project for digitization of ancient manuscripts. A brief account is given of the historical and artistic value of the manuscript, its main characteristics, ornamental features and illustrations.

Key-words: *Vatican Virgil*, Biblioteca Apostolica Vaticana, digitization.

Ватиканската апостолическа библиотека (Biblioteca Apostolica Vaticana) е сред най-старите библиотеки в света. В нея се съхранява една от най-богатите колекции на ръкописи от Средновековието и Ренесанса. Папа Николай V (1447–1455) проектира да изгради в Рим импозантни обществени сгради, за да привлече повече поклонници и учени. Именно затова решава да основе *обществена библиотека*, която трябвало да послужи като център за хуманитарни академични изследвания. Поради смъртта си е възпрепятстван да осъществи този план, но неговият наследник Сикст IV (1471–1484) осъществява замисъла му и основава Ватиканската библиотека.

От основаването си насам Библиотеката регулярно е попълвана с ценни ръкописи. Понастоящем във фонда ѝ се пазят 1 600 000 печатни книги, 150 000 ръкописи, 8300 инкунабула¹, над 100 000 гравюри и географски карти, 300 000 монети и плакети. Към нея е основано училище по библиотекарство и лаборатория по реставрацията и възпроизвеждането на важни ръкописи във факсимилета². Ватиканската библиотека е сред най-старите библиотеки в света, съдържаща една от най-съществените колекции от исторически текстове.

Дигитализирането на древни ръкописи

През 2012 г. Ватиканската библиотека оповести съвместен проект за дигитализиране в сътрудничество с Бодлеанската библиотека на Оксфордския университет. За целта бе отпусната субсидия от лондонската Фондация „Полонски“.³

¹ Инкунабули (от лат.: *начало*) – печатни книги в Европа преди 1501 г.

² Факсимиле (от лат.: *fac simile*) – копие или репродукция на оригинален древен ръкопис, карта или художествено произведение с историческа стойност, направено колкото е възможно по-близко до оригинала, предаващо най-пълно основната идея и всички включени подробности.

³ **Wooden**, Cindy. Vatican Library, Oxford's Bodleian launch major digitization project. – B: *Catholic News Service*. Archived from the original on 11 May 2012. Retrieved 7 October 2013.

В рамките на този проект, през 2014 г. от Ватиканската библиотека започна съвместна дейност с компанията NTT DATA за дигитализирането на 3000 от съхраняваните в нея ръкописи в течение на четири години.⁴ От компанията осигуриха оборудване и специалисти, като дарението е на стойност 18 млн евро⁵. Освен първоначалния етап на проекта, целта е дигитализирането на още много ценни образци, които да станат достъпни – и то с високо качество – на уебсайта на библиотеката. Както заяви монсиньор Цезаре Пасини, префект на Ватиканската библиотека: *При приключването на четиригодишния проект, участието на компанията NTT може да прерасне в допълнителен етап на проекта, в който да бъде обхваната цялата ни колекция от ръкописи.*

Подходите за сканиране на ръкописите са съобразени съответно с материалите на изработка, ползваните цветове и украси и степента на съхранение на всеки отделен ръкопис. Осигурен е свободен достъп до дигитализираните колекции на Ватиканската библиотека на адрес www.digi.vatlib.it за целите на проекта.

Ръкописът *Ватикански Вергилий*

Кратко описание:

Ватикански Вергилий (оригинално наименование: *Vergilius Vaticanus*)

Датировка: около 400 г. сл.Хр.

Произход: Италия (Рим).

Формат: 225x200 мм.

Обхват: 76 запазени фолиа (от които 4 форзаца и 2 огледални страници).

Съдържание: фрагменти от *Георгики* (поема за земеделския живот) и от *Енеида* (епическа поема за произхода на римския народ).

Автор: Публий Вергилий Марон (Вергилий), 70–19 г. пр.Хр.

Илюстрации: 50 запазени миниатюри (от общо 280).

Независимо, че миниатюрите в ръкописа следват различни композиционни схеми, все пак видимо изразяват традицията на късната класическа епоха. Фигурите и сцените са представени предимно в ясно очертани пространства, понякога получени от само един слой боя с изобразени няколко фигури, а друг път с допълнително добавени пластове боя за визуален ефект. Доловимо е влиянието на римските стенописи от I в., ако се направи паралел с фреските в Помпей. Същевременно илюстративният стил на *Ватиканския Вергилий* е вдъхновил създаването на поредица от мозайки в раннохристиянската базилика „Санта Мария Маджоре“ в Рим. Създадени в периода 432–440 г., те са сред най-старите запазени образци на изображения на Дева Мария в стила на християнската късна Античност.

В книгата „Изкуство и история на книгите“ Норма Левари (1920–1999)⁶, гра-

⁴ McKenna, Josephine. Vatican library plans to digitise 82,000 of its most valuable manuscripts. – B: *The Daily Telegraph*. Archived from the original on 24 March 2014. Retrieved 23 March 2014.

⁵ Denti, Antonio. Vatican library will digitize its archives and put them online. Vatican library will digitize its archives and put them online. – B: *Reuters*. Retrieved 28 July 2014.

⁶ Levarie, Norma. The art&history of books. Oak Knoll Press and British Library, 1995, с. 22.

фичен дизайнер и автор на детски книги, пише следното относно предаването на античната традиция през Средновековието: *Най-ранният запазен образец на илюстрирана книга на християнска тематика са няколко страници от латински превод на Библия⁷, датирана към късния IV в. и понастоящем съхранявана в Берлинската държавна библиотека. По стила си те са много подобни на Ватиканския Вергилий, с изобразени в класически стил фигури и добавени като акцент златни шрихи... По това проличава, че при появата си в християнските книги са подготвяни по модела на езически образци. Независимо, че други естетически влияния не след дълго да изместват елинския стил на изобразяване, все пак той продължава още векове да остава като силно застъпен елемент...*

По такъв начин проследихме основополагащото значение на ръкописа *Ватиканския Вергилий* в повратния момент, когато традицията на класическото изкуство започва да бъде постепенно заменяна от християнските модели на изобразяване, дори в началото да има взаимодействие между тях.

В обобщение на основните характеристики, *Ватиканският Вергилий* е произведен в Рим, около 400 г. сл.Хр., и представлява най-стария от запазените общо три илюстрирани ръкописа от Античността с класическа литература с фрагменти от *Енеида* и *Георгики*. Ползваният материал при изработката му е пергамент. Съхраненият ръкопис се състои от 76 запазени листа, украсени с петдесет илюстрации. Текстът е подготвен от писар, с шрифт капиталис рустика (от латински: *littera capitalis rustica*), писменост, произлязла от римските архитектурни надписи, с лек наклон наляво, без обособено разстояние между отделните думи. Предполага се, че илюстрациите са направени от трима илюминатора, ползващи иконографски модели, обградени с рамки, с пейзажи, архитектурни и други детайли. По отношение на съотношението текст–илюстрация, миниатюрите са поставени в рамката на текстовата колона, като някои от тях заемат цяла страница. Човешките фигури са изобразени в класически стил, с естествени пропорции и нарисувани с ефект на жизненост, стремежът е към създаване на илюзията за дълбочина. Сивата основа на пейзажа се смесва с ивици от розово, виолетово или синьо, за създаване на впечатлението за замъглена перспектива, сцените на преден план са изобразени по модели на по-ранни модели за перспектива, но определени грешки са показателни, че илюминаторът не е разбрал напълно ползваните модели, стил на миниатюрите. Илюстрациите са сравнявани с миниатюрите на *Кведлинбургската Италиа* (фрагмент от илюстриран ръкопис от V в., съдържащ старолатински превод на Библията, най-древния запазен илюстриран библейски ръкопис). Приликите с фреските, открити в Помпей, представляват пример за паралел между две изкуства.

Ръкописът *Ватикански Вергилий* вероятно е изработен по поръчка за езически благодородник, като коментарите в ръкописа свидетелстват, че се е намирал в

⁷ *Vetus Latina* (от лат.: *стар латински*), познат също като *Vetus Itala* (*стар италиански*) и само *Itala* (*италиански*) е събирателното име, ползвано за обозначаване на латинските преводи на библейски текстове към Ветхия и Новия Завет, преди Иероним Блажени да направи латинския превод в края на IV в. (известен като *Вулгата*).

Италия до VII в., в Тур през IX в., като има бележки от френски писар от 1400 г., по-късно се намира в Рим, притежание на Пиетро Бембо (италиански хуманист, кардинал и учен) и на Фулвио Орсини (италиански религиозен деятел, хуманист, историк, антиквар, научен писател, каноник), като през 1600 г. последният го завещава на Ватиканската библиотека⁸. *Ватиканският Вергилий* не трябва да бъде объркван с други два ръкописа – *Римския Вергилий* (*Vergilius Romanus*) и *Августовският Вергилий* (*Vergilius Augusteus*), също съдържащи произведения на Вергилий и съхранявани във Ватиканската библиотека.

Ръкописът *Ватикански Вергилий* е създаден вероятно по поръчка за библиотеката на заможен аристократ. Съхранен е през годините поради благоприятни стечения на съдбата, за разлика от много подобни произведения, загубени безвъзвратно. Той е най-старият от запазените общо три илюстрирани ръкописа от Античността с фрагменти от *Енеида* и *Георгики* на класическия поет Вергилий. Същевременно е и един от най-старите въобще запазени илюстрирани кодекси. По своята същност и форма е произведение на своего рода езическо възраждане наред с вят, възприел вече християнската вяра.

В статията „От копие до факсимиле: хилядолетие от изследването на *Ватиканския Вергилий*“⁹ проф. Дейвид Х. Райт проследява историята на възпроизвеждането на илюстрациите на ръкописа, вдъхновил именити художници, сред които е и Рафаело Санцио. Както посочва авторът, *Ватиканският Вергилий* е съхранен през годините поради благоприятни стечения на съдбата, за разлика от много други загубени безвъзвратно подобни произведения. Още от IX в. е обект на възхищение и е изучаван от художници и учени като най-внушителния запазен образец на илюстрирано класическо литературно произведение. Изследването на ръкописа обхваща нанасянето на корекции, добавяне на коментари в полетата и възпроизвеждане на илюстрациите за различни цели. Следователно, както отбелязва Дейвид Райт, *изследването на подобни екземпляри и техните предназначения представлява изключителен случай за предаването на традицията на класическото изкуство и ранното развитие на историята на изкуството*.

Някои незначителни приписки в текста са свидетелство, че *Ватиканският Вергилий* е неведнъж изучаван от бдителни изследователи в периода на първите два века след създаването си. Действително, ръкописът е разглеждан толкова много, че дори се е наложило пасажите да бъдат преповторени на места, където мастилото се е изтрило от гладката повърхност на пергамента, също и почти всички надписи към илюстрациите са възстановени. Според спецификите на шрифта на поправките, това вероятно е направено през VI в. Предполага се, че през този период ръкописът е частно притежание на колекционер, който проявява действителен интерес към изследването и съхраняването на класическата поезия и изкуство, каквато е практиката на изявени личности като римския писател, учен и държавник

⁸ *Age of spirituality: late antique and early Christian art, third to seventh century*. ed. by Kurt Weitzmann. New York: Metropolitan Museum of Art, 1979.

⁹ *Wright*, David H. *From copy to facsimile: a millennium of studying the Vatican Vergil*. Harvard University, 1957.

Касиодор, автор на редица произведения, свързани с история, култура, изкуство и литература. Според обстоятелството, че последните корекции не са правени по-късно от VII в., може само да се предполага какво се случва с ръкописа в началото на Средновековието. Възможно е да е станал притежание на краля на франките Карл Велики и да е бил съхраняван в библиотеката му в Аахен. От 840 г. има свидетелства, че *Ватиканският Вергилий* е пренесен в Тур, където ръкописът става обект на изследване, поправки и възстановяване. Една от страниците е загубена, като липсващият текст е възстановен в долното поле на предходната страница, но не е било възможно възстановяването на изчезналата илюстрация. Предполагаемо, корекциите са направени от трима каролингски писари¹⁰.

Въпреки това, според автора на статията „От копие до факсимиле...“, много по-забележителен в историческа перспектива и значителен за развитието на европейското изкуство е начинът, по който творците в Тур изучават *Ватиканския Вергилий*. Един от тях ползва стилус да проследи очертанията на Еней, Асканий и оракула Сибила, във фолио 45. При прерисуването на илюстрацията, илюстраторът изобразява фигурите на Еней и Асканий по-големи, с по-изявени жестове, като ползва този модел при изобразяването на евреите, събрали се да слушат проповедта на свети Павел в Синагогата – илюстрация към екземпляр на *Библия*, подготвяна по поръчката на император Карл II Плешиви и завършена вероятно през 846 г. Творците от този период подготвят произведенията си основно по иконографски модели, без практиката да изобразяват директно живи образци. Все пак е показателно, че когато илюстраторът от Тур при желанието си да обогати по-скоро опростената библейска композиция с живоописание на свети Павел, избира като модел за подражание античния ръкопис *Ватиканския Вергилий*, достояние по това време на библиотеката на обитавания от него манастир. Показателно е, че в композицията му са запазени типичните за Древен Рим копие и военен плащ на Еней, които не са твърде типични за съвременниците на свети Павел, събрали се да слушат словата му пред Синагогата. Илюстраторът явно е вдъхновен от присъщите качества на съгласувана изразителност на фигурите и дълбока пространствена композиция на илюстрациите, затова именно и заема мотивите на стилистичните им качества, пренебрегвайки действителния сюжет. Очевидно е, че илюминаторите от Тур дължат до голяма степен отличителния си стил на изобразяване, като най-съвършени повествователни изображения от времената на каролингския период, на изучаването на *Ватиканския Вергилий*.

След опустошаването на Тур от викингите през 853 г. *Ватиканският Вергилий* остава задълго в забвение, трудноразчитаем поради специфичния си шрифт без разстояние между думите, като постепенно е изгубена повече от половината от оригиналното му съдържание. В този си вид в началото на XV в. ръкописът попада в притежание на един от първите френски хуманисти, който го изследва задълбочено, допълва с малки поправки и отбелязва с бележки в полетата степената на изгубения материал. Притежателят изследва внимателно и запазените

¹⁰ Вж Wright, David H. When the Vatican Vergil was in Tours. Munich, с. 53–66.

илюстрации, добавяйки няколко описания към тях и внимателно подсилвайки на места очертаванията със светлокафяво мастило, за да направи по-отчетливи повредените илюстрации. Така, в сцената с отвеждане на стадата до водоем, той допълва частично очертаванията на фигурите на животното на централен план и пастира отляво, допълвайки обаче с контури само където счита за необходимо. Този почтителен антикварски подход към ценна реликва от Античността е твърде напредничав за изучаване. Въпреки това, коментираният изследовател осъществява дейност във времена, когато творците са до голяма степен зависими от предписанията на готическия стил, за да обърнат специално внимание на подобни изображения, затова и няма запазени копия на илюстрациите на ръкописа от този период.

Следващите притежатели на *Ватиканския Вергилий* са доста по-малко педантични. Различими са коментарите в полетата на поне няколко италиански илюстратори, като един от тях е дори небрежно допълнен в горната част на твърде повредената първа илюстрация от ръкописа. Тези коментари обаче са старателно заличени, вероятно по време на преподвързването на ръкописа при прибирането му за съхранение във Ватиканската библиотека през XVII в. Има основания да се предполага, че ръкописът е притежаван от Джовани Понтано (1422–1503) – италиански хуманист и поет, класик на латинската поезия от Ренесанса, основна фигура на Академия Понтаниана в Неапол. Както отбелязва Дейвид Райт обаче, докато твърде голяма част от *Ватиканския Вергилий* е изгубена, впоследствие снабден с обяснителни бележки от страна на френските хуманисти, понастоящем ръкописът представлява „само колекция от разпокъсани фрагменти от оригиналното произведение“.¹¹ И въпреки това все пак достатъчна част от ръкописа е съхранена, за да може да бъде обект на изследване понастоящем.

Трябва да отбележим, че през 1514 г. той се намира в Рим и става обект на старателно изследване от Рафаело Санцио, именит италиански художник от Флорентинската школа. Стилът на ръкописа е отразен в гравюрата Il Morbetto („Чумата“), позната днес най-вече от възпроизвеждането на Маркантонио Раймонди – италиански гравьор, автор на повече от 300 гравюри по мотиви от произведения на художници от епохата на Ренесанса – най-вече на Рафаело.

Разполагайки с древния ръкопис, Рафаело ползва илюстрацията от преразказвания пасаж като образец на автентични детайли. Художникът възпроизвежда кушетката, одеждите, част от архитектурата, но позиционира фигурите по различен начин, за да постигне по-стегната композиция. Изучава предходната илюстрация от ръкописа, на която е изобразен легендарният град Пергамеа, опустошен от сушата и болестта, от която заема мотива с мъртвите животни на преден план, неупомената в текста на Вергилий. По такъв начин преценяваме, че подходът на Рафаело е различен от този на каролингския илюстратор. Последният изучава илюстрациите на ръкописа поради необходимостта да развие собствен стил, подготвен да пренебрегне неточните аспекти на иконографията, проявяващи се в подхода му на илюстриране. Рафаело изследва автентични детайли на иконографията,

¹¹ Цит. ст.

които да възпроизведе и приспособи в произведенията от по-зрелия период на творчеството си, правейки експеримент със стиловете. Още една гравюра от този цикъл – „Лаокоон“ на италианския гравьор Марко Денте, вероятно също е изобразена според композиция на Рафаело, като видимо в детайлите проличава влиянието на стила на изобразяване във *Ватиканския Вергилий*, както и прочутата скулптура със същия мотив, открита в Рим през 1506 г. Жестовите на Лаокоон са възпроизведени според ръкописа, а определени детайли от пейзажа, като олтара, храма и прииждащия откъм морето змей, са типични елементи на автентична иконография, приспособена от антично изображение.

Подобни заимствания от *Ватиканския Вергилий* могат да бъдат открити и в публикуваните в Рим през 1527 г. гравюри на дърво, онагледяващи произведението *Antiquae urbis Romae cum regionibus simulacrum*¹² на автора и преводача Марко Фабио Калво, учен, който работи за Рафаело от 1514 г. Оригиналната идея за труда несъмнено е на Рафаело и се състои от поредица от скици, изобразяващи паметници от Древния Рим, както са описани в древните източници. При възпроизвеждане на скиците, гравьорът, изработващ дървените блокове, Игнацио от Фосомброне, не прави скици на действителните останки на древните руини, а вместо това, под напътствията на Калво, изследва най-достоверния достъпен източник на достоверна обрисовка на домове, храмове и подобни от древността, ползвайки като основен източник *Ватиканския Вергилий*.

В други произведения от обкръжението на Рафаело е наблюдаван различен подход към тази многовековна творба. Вместо приспособяването и заимстването на детайли от Античността, подбрани поради търсенето на достоверност, за създаването на съвременно произведение в този случай става въпрос за внимателно възпроизвеждане на цялостни миниатюри като произведения на изкуството.

Търсената цел – да бъде направено цялостно възпроизвеждане на миниатюрите, е постигната при илюстрирането на ръкопис, понастоящем съхраняван в библиотеката на Принстънския университет. Състои се от направени набързо, но доста прецизни копия на всички запазени илюстрации от *Ватиканския Вергилий*, възпроизведени с писалка и тънък слой боя, на прегънати листовے хартия. При тези рисунки повредените части на миниатюрите са допълнени по подразбиране и няма нанесени допълнения. Така, при сцената с водопомя на стадата, слънцето е олицетворено с човешко лице; трите животни, които са доста повредени от времето при оригиналното изображение, са очертани ясно, докато пейзажът е оставен със смътни контури. Подобно внимателно изследване на оригиналното изображение и стремежът да бъдат допълнени изтритите с времето детайли се отличава при последните опити за копиране на илюстрациите от ръкописа и предполага твърде напредничаво за времето си археологическо зачитане на действителното състояние на съхранената древна книга. При завършването на копието на ръкописа, професионален писар изписва съответните стихове от поемата на Вергилий, така че да отговарят на илюстрациите – подход, при което е постигнато известно подо-

¹² „Енциклопедия по класическа археология: архитектурни забележителности от Древен Рим и подобни страни“.

брене по отношение на оригинала, където се наблюдават несъответствия между местоположението на илюстрацията спрямо текста. Докато основното предназначение на разгледаното копие е създаването на ценно произведение за колекционер на ръкописи, подходът на подготвянето му е твърде научен и отразява зачитането на достойнствата на запазената реликва от Античността.

Някъде по това време Пиетро Бемро (1470–1547), италиански учен, поет, хуманист, кардинал и изследовател на литературата, придобива *Ватиканския Вергилий* и го пренася в Падуа при пребиваването си там през 1521 г., но го връща в Рим през 1539 г., когато заема поста на кардинал. След това ръкописът става притежание на Торквато Бембо в Падуа, докато Фулвио Орсини¹³ не го купува през 1579 г., като преди смъртта си го завещава на Ватикана.

Дигитализиране на древни ръкописи – ползване на съвременни технологии за съхраняване на миналото

В *The Washington Post* бе публикувана онлайн статия, озаглавена „Ватикана наскоро дигитализира епопея с 1600-годишна история“¹⁴. През лятото на 2016 г. представители на Ватиканската библиотека обявяват, че са дигитализирали ръкопис на повече от 1600 години, а именно *Ватиканския Вергилий*.

Дигитализирането на ръкописа е част от дългогодишни проекти за създаването на електронни версии на най-древни и свещени текстове. Проектът обхваща над 80 000 ръкописа, състоящи се от повече от 40 милиона страници, които, приведени в дигитален формат, възлизат на 45 квадрилона байта, както е посочено в сайта на организацията с идеална цел *Digita Vaticana* (<http://www.digitavaticana.org/?lang=en>), основана през 2013 г. за опазване на ръкописите, съхранявани във Ватиканската библиотека, чрез привеждането им в дигитален формат. В сайта е посочено, че освен ръкописите са дигитализирани 15 000 гравюри, рисунки и древни плочки, 9000 инкунабула, както и десетки хиляди издания от XVI и XVII в.

Както е посочено в статията в онлайн изданието на *The Washington Post*, обектът на настоящето изследване, *Ватиканският Вергилий*, става един от най-древните съхранени образци, който е приведен в дигитален формат. Компанията NTT DATA се присъединява към проекта през 2014 г., като е сключен договор за дигитализирането на 3000 древни ръкописа, включително *Ватиканския Вергилий*. Главният изпълнителен директор на компанията, Toshio Iwamoto, заявява следната позиция за участието си в проекта: *За нашата организация е чест възможността да ползваме възможностите на най-съвременните технологии, съдействайки на Ватиканската библиотека да съхрани тези незаменими културни съкровища като наследство за бъдещите поколения.* От компанията ползват специален скенер, в

¹³ Фулвио Орсини (1529–1600) – италиански религиозен деятел, хуманист, историк и антиквар. Притежател на голяма колекция от антикварни предмети и на библиотека с ценни ръкописи.

¹⁴ Overly, Steven. The Vatican just digitized this 1,600-year-old epic. – B: *The Washington Post*, July 8, 2016.

който книгата може да бъде поставена по такъв начин, че да бъде възможно сканирането на отделните страници, без подвързията да се разтваря на 180 градуса – действие, което може да повреди твърде много древните кодекси. Отделните страници са сканирани без ползването на вредно ултравиолетово лъчение, проверени за безвредност от специалист и съхранявани в база данни, заедно с метаданните за текста и изображенията. Според данни от организацията, първите 200 дарители, допринесли за осъществяването на проекта с поне 500 евро, получават сертифицирани репродукции на *Ватиканския Вергилий*. Подобни произведения имат изключителна стойност.

Монсиньор Цезаре Пасини, перфект на Ватиканската библиотека, заявява следното по отношение на проекта: *Нашата библиотека е значимо хранилище на световната култура на човечеството. За нас е голямо удовлетворението, че посредством настоящия процес на дигитално архивиране ценните древни ръкописи ще станат по-широко достъпни за света и по такъв начин ще бъде спомогнато за споделяне на всеобщото културно наследство на човечеството.*

По такъв начин, благодарение на съвременните технологични нововъвеждания, може да бъде съхранено миналото и завещано на бъдещите поколения. Ръкописът Ватиканският Вергилий е свободно достъпен в сайта на Ватиканската библиотека¹⁵. Повече за проекта за дигитализиране на ръкописите от Ватиканската библиотека и сътрудничеството ѝ с компанията NTT DATA можем да научим от публикувания онлайн клип „Проект за дигитално архивиране на Библиотеката на Ватикана: историята на проекта NTT DATA и цифровизацията на ръкописите във Ватикана“.¹⁶

Основната цел на дигитализирането на съхраняваните в Библиотеката ръкописи е запазването на крехките оригинали и възпроизвеждането на съвършено тяхно копие. Първоначално при започването на проекта основната загриженост била насочена към съхраняването на древните образци, затова е много важно методите за дигитализиране да не навредят на оригиналите. Според изявлението на архивиста и библиотекар на Свещената римска църква Жан-Луи Бруж (Jean-Louis Bruges): *Ръкописите са най-ценната придобивка на Библиотеката, затова основната загриженост е тяхното съхранение.*

По такъв начин са обособени двете основни цели на предприетия проект: съхраняване на оригиналите на ръкописите и същевременно да станат достъпни за повече хора. Според секретаря на центъра по информационни технологии към Библиотеката, самата идея за разпространение по принцип е в конфликт със съхранението на самите ръкописи, тъй като поради вековната си история те са твърде деликатни и боравенето с тях трябва да е изключително внимателно. Затова повратната точка е изнамирането на безопасния процес тези ръкописи да бъдат дигитализирани, което да позволи тяхното широко разпространение, същевременно

¹⁵ Digital Facsimile: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.3225

¹⁶ **Vatican** Library Digital Archiving Project: the story of the NTT DATA project and the digitization of the manuscripts in the Vatican Library. [онлайн]. [прегледан 14.01.2019]. <https://www.youtube.com/watch?v=YSYJj4G2fMs>

основната цел да не бъдат увредени оригиналите. Посредством новите технологии дигитализацията може да бъде разглеждана като търсене на начини за съхранение на наследството.

Затова експерти в областта на информационните технологии и фотографията, практикуващи в Библиотеката, се срещат с представители на компанията NTT DATA, с централа в Токио, Япония. Представителят на компанията, старши управител на продажбите и маркетинга в публичния сектор, Akifumi Nakajo заявява своето мнение, че, докато чрез дигитализирането е постигната връзка между цивилизации и културни традиции, техните основни цели като напредничава организация в областта на информационните технологии са свързани и със съхранение на ръкописите, представляващи безценни съкровища от миналото на човечеството. Според него хармонията между цивилизация и култура сътворява нововъведенията, осигурявайки възможност на хора по целия свят да получат достъп до подобни ценни съкровища.

Опитът на компанията включва ползването на AMLAD, най-съвременната дигитално постижима услуга, включваща множество напредничаващи функции. От NTT DATA си поставят като предизвикателство да интегрират AMLAD в дигиталната система на Ватиканската библиотека. AMLAD позволява лесен достъп до каталог с множество категории. Допълнително, според Hiroshi Sugnio, старши управител на системното развитие, работата по съвместен проект между страни с различни култури допринася за технологичното предизвикателство. Според извлечението му ключът към успеха на проекта са съвместните усилия на колегите му от NTT DATA в Япония и Италия и постоянното им сътрудничество с представители на Ватиканската библиотека. Посредством дигиталната технология за запазване, те правят опит да съхранят ръкописите за в бъдеще, като разработват нови начини за тяхното възприемане и ползване. Предавайки ценните си активи на бъдещите поколения посредством възможностите на новите технологии, участниците в проекта стават част от културния преход. По такъв начин наследството на Библиотеката следва да стане достъпно за цялото човечество в интернет.

Проектът на Ватиканската библиотека за създаването на дигитален архив има за цел съхраняването на ценни ръкописи да станат достъпни за бъдещите поколения като трайно културно наследство. Цялостният обхват на проекта обхваща дигитално архивиране на всички съхранявани в Библиотеката ръкописи, възлизайки на повече от 80 000 екземпляра и 41 милиона страници. Компанията NTT DATA допринася за осъществяването на тази инициатива с разполагаемите си високо развити ИТ технологии и опит.

В периода 2012–2017 г. Бодлеанската библиотека на Оксфордския университет и Ватиканската апостолическа библиотека обединиха усилия за основополагащ проект за дигитализиране на ръкописи, за да направят обществено достояние колекциите си с древни текстове. Повече от 1.5 млн страници са достъпни онлайн. Инициативата е осъществена благодарение на направеното от Фондация „Полонски“ дарение от 2 милиона паунда. Д-р Леонард Полонски, отдаден на каузата за всеобщ достъп до познанията, възприема поощряването на дигиталния

достъп до колекциите на тези две библиотеки – сред най-ценните в целия свят – като съществен напредък при споделянето на интелектуалните ресурси в световен мащаб.

Краят на проекта бе обявен на 30 май 2018 г. в Рим с конференция¹⁷, посветена на въпросите за възможностите за дигитализиране на ръкописи и участието на библиотеките в този процес. За място на срещата бе избран конферентният център на Institutum Patristicum Augustinianum, намиращ се непосредствено до площад „Св. Петър“ във Ватикана. Конференцията бе посветена на бъдещето на дигитализираните вече колекции и на финансовата подкрепа за това. На нея присъстваха представители от редица библиотеки и финансиращи организации от цяла Европа. По такъв начин бе поставено началото на съвсем нов подход към древното наследство. Както бе отбелязано в уебсайта на Ватиканската библиотека: *Посредством технологията е възможно да съхраним миналото и да го завещаем на бъдещите поколения.*

¹⁷ **Digitization** and libraries: the future of the past. [онлайн]. [прегледан 15.01.2019]. https://www.vaticanlibrary.va/home.php?pag=in_evidenza_art_00271&ling=eng&BC=II

След 130 години фондът на Видинската библиотека на Осман Пазвантоглу се разкрива в пълнота

Стоянка Кендерова

After 130 years of oblivion the fonds of Osman Pazvantoğlu library
in Vidin was completely revealed

Stoyanka Kenderova

Summary

The article presents two main inventories of the Vidin *Waqf* library which was founded in 18th century by Osman Pazvantoğlu (d. 1807). The first catalogue, created in 1837 in Vidin, comprises entries of 2405 volumes of manuscripts and old printed books. The second inventory, established in 2018 by Dr Sefer Hasanov, contains information about 1981 volumes sent to Istanbul in 1888 in compliance with the decision of the Bulgarian-Turkish Commission. Thus putting together the two inventories gives a full account of the fonds of the Vidin *Waqf* library which can now be considered to be entirely revealed.

Key-words: Vidin, Vidin *Waqf* Library, Osman Pazvantoğlu, St. St. Cyril and Methodius National library, Istanbul University Library.

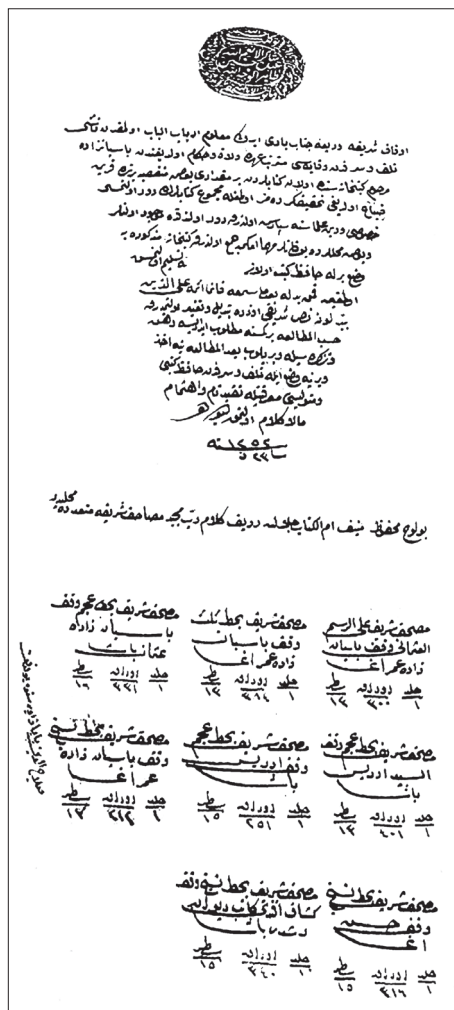
През 1888 г. от Видин в София пристигат 24 сандъка, които съдържат **2664 тома книги**, принадлежащи на създадената през XVIII в. Видинска *вакъфска* библиотека¹. Образувана е българо-турска комисия, която предава на турското

¹ За историята на тази библиотека вж **Стайнова**, М. Османските библиотеки в българските земи XV–XIX век. студии. София, 1982, с. 81–102; **Кендерова**, Ст. Големите обществени (вакъфски) библиотеки по българските земи в светлината на новоиздирени извори. – В: *Историята на книгата – начин на живот*. сб. в чест на проф. Ани Гергова. ред. Кр. Даскалова. София, 2002, с. 115–151; **Кендерова**, Ст., Иванова, З. Избирките на османските библиотеки в България XVIII–XIX век. каталог на изложба от ръкописи и старопечатни книги. София, май 1998. София, 1999, с. 20–25; **Кендерова**, Ст. Библиотеката на Осман Пазвантоглу във Видин (1837 г.). – В: *Модернизационни тенденции в стопанския и културен живот във Видинско и Тимошко XIX–XX век*. сб. с материали от Международна научна конференция Видин, 24–25.10.2013 г. състав. Св. Кръстева. София, 2014, с. 7–18; **Събев**, О. Книгата и нейният храм. (История на османските библиотеки в България). София, 2017, с. 260–274; **Kenderova**, St. La bibliothèque de la famille de Pazban-Zade à Vidin (30 ans après la mort d’Osman Pazvantoğlu). – В: *Travaux de Symposium international Le livre, la Roumanie, l’Europe*. IIIème édition, 20–24.09.2010. T. 2: 2ème section. Bibliothéconomie et les sciences de l’information. ed. R. Savard, St. Stanesco. Bucarest, 2011, с. 133–141.

правителство 2014 тома, а останалите 650 са приети на съхранение в Народната библиотека в София². Това научаваме от Велико Йорданов, бивш неин директор.³ Той допълва, че не е било известно какви по съдържание книги са предадени на

турския представител и какви са останали у нас. В. Йорданов оповестява и за съществуването на два каталога на Видинската библиотека – единият, изпратен през 1860 г. във Виена от австрийския консул по онова време във Видин Фон Валхер, а другият – останал на съхранение в Народната библиотека в София.

Още през 1865 г. Густав Флюгел информира за присъствието във Виенската библиотека на каталог на библиотеката на Осман Пазвантоглу.⁴ Благодарение на микрофилма на този каталог, който впоследствие получихме, стана ясно, че той включва само заглавието на конкретното книжно тяло (понякога и името на неговия автор) и броя на томове. Доста по-късно, при една от годишните проверки на фонда на отдел „Ориенталски сбирки“ през 80-те години на миналия век, бе установен и останалият у нас каталог на библиотеката (S 52a)⁵, датиран 23 зи'л-хиджже 1252/31 март 1837 г., т.е. 30 години след смъртта на Осман Пазвантоглу (поч. 1807), построил сградата на Видинската библиотека и съхранил за

Начална страница от Каталога на библиотеката на Осман Пазвантоглу (S 52a) с представени описания на преписи на Корана

² Днес Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ).

³ Йорданов, В. История на Народната библиотека в София: по случай 50-годишнината ѝ 1879–1929. София: Държ. печ., 1930, с. 134, 196–197.

⁴ Flügel, G. Die Arabischen, persischen und türkischen Handschriften der kaiserlich-königlichen Hof-Bibliothek zu Wien. Band 1. Wien, 1865, S. 56–57. (№ 45)

⁵ Първата информация за този каталог бе представена от Ст. Кендерова по време на международната научна конференция, посветена на 250 години от рождението на възрожденския деятел и книжовник Софроний Врачански, проведена през 1989 г. във Враца. Вж Кендерова, Ст. Библиотеката на Осман Пазвантоглу по времето на Софроний (според новооткрит неин опис). – В: Софроний Врачански. сб. изследвания. под ред. на Д. Караджова, Ст. Таринска. София, 2004, с. 304–311.

поколения напред книжовното богатство, оставено от десетки видински граждани. Според съдържанието на този каталог, съставен след проверка на фонда на Библиотеката поради установени липси⁶, през 1837 г. и известно време след тази дата (съдейки по допълнително направените описания на книги) наличната в Библиотеката литература обхваща **2405 тома ръкописни и старопечатни книги**. Тя е представена в 22 тематични рубрики, следвайки възприетата в ислямския свят класификация на науките: *Коран*, *Коранически науки*, *Хадиси* и т.н. Разликата между първоначално дадената цифра от 2664 тома и установения брой книги според КATALOGA показва, че в периода от 1837 до 1888 г. фондът на Видинската библиотека е **нараснал с около 260 тома**, които обаче не биха могли да бъдат отразени в него.

Откритието на този каталог позволи да се предприемат редица изследвания, свързани с възприетите по онова време критерии за описание на книгите⁷, разкриване имената на техните дарители⁸ и анализ на литературата по отделните тематични раздели⁹. В последните години, след пълно разчитане на заглавията на описаните в каталога книги от страна на Ст. Кендерова, се премина към следваща стъпка преди неговото издаване, а именно – преглед *де визу* на всички ръкописни и старопечатни кодекси от Видинската библиотека (общо **650 на брой**), съхранявани в НБКМ, с цел да да се потърси и установи съответното описание на всеки един от тях в извора. По този начин ясно проличава каква част от някогашния фонд на библиотеката е останала в София и кои тонове са заминали за Турция.

⁶ Възможно е в онзи момент да е извършвана проверка на *вакъфското* имущество, тъй като по същото време са създадени и двата каталога на Самоковската *вакъфска* библиотека.

⁷ За каталогизирането на книги във *вакъфските* библиотеки в Османската империя вж **Кендерова**, Ст. Книги, библиотеки и читателски интереси сред самоковските мюсюлмани (XVIII–първа половина на XIX в.). София, с. 150–174; **Kenderova**, St. Traditions et innovations dans le catalogage des livres des Bibliothèques de waqf en Bulgarie. – В: *Проучвания* в чест на проф. Вера Мутафчиева. София, 2001, с. 147–174; **Kenderova**, St. Le catalogage dans les bibliothèques de waqf ottomanes. Traditions et innovations. – В: *Zenit e nadir II. I manoscritti dell'area del Mediterraneo: la catalogazione come base della ricerca*. Atti del Seminario internazionale Montepulciano, 6–8 Luglio 2007. Montepulciano, 2007, с. 47–62.

⁸ **Кендерова**, Ст. Дарителите на книги за библиотеката на фамилия Пазвантоглу. – В: *Библиотека*, 2008, кн. 1, с. 17–30.

⁹ **Кендерова**, Ст. Арабската граматика, представена в библиотеката на Осман Пазвантоглу (1837 г.). – В: *Научни приноси в памет на проф. Константин Попов*. Материали от научната конференция „100 години от рождението на проф. Константин Попов“. София, 29–30.XI.2007. ред. Т. Балкански. Велико Търново, 2007, с. 206–216; **Кендерова**, Ст. Коранът и кораническата литература в библиотеката на Осман Пазвантоглу (1837). – В: *Арабският свят и ислямът в културно-историческа перспектива*. изследвания в чест на проф. Йордан Пеев. състав. П. Павлович, С. Евстатиев. София, 2017, с. 69–83; **Кендерова**, Ст. Правната литература в библиотеката на Осман Пазвантоглу. – В: *Библиотека*, 2013, кн. 5, с. 155–161; **Кендерова**, Ст. Историческата литература в библиотеката на Осман Пазвантоглу (1837). – В: *Изследвания и материали за Видин и региона*. Т. 2. ред. Пл. Митев, В. Рачева. София, 2018, с. 511–530; **Кендерова**, Ст. Библиотеката на Осман Пазвантогл във Видин – среща на Изтока със Запада. – В: *Хармония в различията*. сб. с доклади от Научната конференция „Хармония в различията“. София, 10.12.2018. състав. Ж. Назърска, Св. Шапкалова. София, 2018, с. 306–314.

Сред научната общност у нас обаче продължаваше да стои въпросът – **къде** и в **коя** библиотека в Турция се намират изпратените през 1888 г. книги? Благодарение на научните си интереси и дирения д-р Сефер Хасанов, редовен читател на Националната ни библиотека, можа да установи през 2018 г., че предадените преди 130 години видински книги се пазят в Библиотеката на Истанбулския университет. Нещо повече – колегата Хасанов получи *списъка* на тези книги, благодарение на което днес можем да отбележим, че **фондът на Видинската вакъфска библиотека**, основана от Осман Пазвантоглу, но чието ядро е поставено от неговия баща – Йомер ага Пасбан заде, се **възстановява изцяло**.

Списъкът е съставен на 5 *шубат* 1303/17 февруари 1888 г. и се състои от 15 листа. Съдържа кратки описания на **16 преписа на Корана** и на още **1965** други по съдържание ръкописни и старопечатни книги или **общо 1981 описания**, като всяко едно от тях представя по един том¹⁰. Освен преписите на Корана, които са отразени в началото му, останалите заглавия не са подредени тематично. Всяко описание включва пореден номер, заглавие на съчинението, съпроводено понякога от името на автора, вид на писмото за ръкописните книги, докато старопечатните са отбелязани с думата *басма*, и означение за езика на книгата (арабски, турски или персийски).

За разлика от този списък Видинският каталог на библиотеката съдържа доста по-подробни данни: заглавие и на места име на автора на книгата, вид на писмото, брой томове, брой листове и брой редове на страница (не навсякъде обаче отразени). Последните три елемента са отбелязани с червено мастило. Посочено е и името на лицето, *вакфирало* съответната книга, елемент, който не се среща в изследваните от нас каталози на други библиотеки от османския период, поради което представлява новост в областта на каталогизирането. Тези данни ни позволяват да идентифицираме съответния кодекс и да установим с доста голяма степен на достоверност мястото му в каталога. В случаите, когато не откриваме книжно тяло от фонда на НБКМ, което да кореспондира на описание в каталога, следва да го потърсим в списъка от Истанбул. Поради кратките му данни обаче, за някои от заглавията, които съдържат само една дума или са предадени по-общо (например „*Бустан*“, „*Шарх Бустан*“, „*Хашийат Байдауи*“, „*ал-Мисбах*“, „*Маджмуа*“ и др.), е доста трудно да се намери съответното им описание във Видинския каталог. Значително по-лесно е идентифицирането на по-рядко срещаните или по-ясно отразените заглавия. Така например, трудът на лекаря Йусуф ал-Кутуби от Багдад „*Ма ла йаса‘ ат-табиб йахлуху*“ („*Това, което не е разрешено на лекаря да го игнорира*“, завършен през 1310 г. и представляващ съкратен вариант на съчинението „*Китаб ал-Мугни*“ („*Удовлетворяваща книга*“) на известния представител на фармакологията и ботаниката в Испания – Ибн ал-Байтар (поч. 1248 г. в Дамаск), не беше установен между ръкописите, съхранявани в НБКМ. Съчинението е описано на 42-ро място в раздела по медицина в каталога на Видин и на него съответства № 330 от Истанбулския списък.

¹⁰ Липсва информация за 33 т., ако се доверим на началните думи за предадени 2014 т. през 1888 г. Възможно е тази цифра да е погрешна или впоследствие, при подготвянето на списъка, налични фрагменти да са били обединени.

Първата у нас поредица с учебно-помощни издания на литературната класика – начало на модерните издателски практики

Малина Димитрова

The first educational-aid series of literary classics in Bulgaria – the beginning of modern publishing practices

Malina Dimitrova

Summary

In this paper, the author reconstructs the beginnings of educational aids of classical literature by analyzing the earliest known series „Uchenicheska biblioteka” („Students’ Library”) in Bulgaria. It is rich in examples of emerging publishing strategies and newly introduced changes in the editorial-publishing process that stimulated profiling in book publishing. The Series demonstrates modern publishing principles and proves that although they emerged in institutional environment and became integrated over time with additional educational and aesthetic functions, the teaching aids of literary classics represent a sustainable publishing segment binding schools with publishing business together.

Key-words: literary-artistic book publishing, literary classics, publishing series, book history, book science, literary education.

Учебно-помощните издания на литературната класика са специфичен издателски продукт, който съществува отдавна в издателската практика. Това са издания със собствена история и типологически признаци, което ни позволява да говорим за тях като за самостоятелна издателска ниша с важна роля в повишаване степента на литературната култура и образованието. Първите наши поредици можем да определим като гранични издания, които събират в себе си *възрожденското общополезно*¹ четиво и новото, модерно, пазарно ориентираното книгоиздаване. Като свидетелство за липсата на учебници, както и на самото литературно-художественото произведение, ще приведем думите на К. Иречек: *...липсваше всичко: образовани учители, методически подготвени ученици, учебници, учебни пособия*.² В тази среда на липси появата на учебно-помощните издания е важна,

¹ **Загоров**, Васил. Българската книга (1878–1912). София: За буквите – О писменехъ, 2014, с. 134.

² **Иречек**, Константин. Княжество България: негова повърхнина, природа, население, духовна култура, управление и новейша история. Ч. 1, Българска държава. прев. Ек. Каравелова. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1899, с. 290.

защото те се превръщат не само в най-евтината и общодостъпна форма на обучение по литература, в стойностно литературно четиво, но и дават възможност за професионална изява на учителите. Постепенно поредиците започват да се изграждат като устойчиви продукти с уникален облик и собствена аудитория. А със своята институционална препоръчаност и повишено търсене за издателите-предприемачи те се превръщат в стоки с осигурен пазар.

Ще се опитаме да реконструираме началото на анализирания издателски сегмент чрез анализ на първата известна ни поредица и да проследим как още в този ранен етап от своето развитие поредиците придобиват специфични елементи, които в издателската практика постепенно се допълват и надграждат и са валидни и днес.

„Ученишка библиотека“ (с подсерия „Класически писатели“) от 1902 г., издадена в печатница „Опит“ – Шумен, е първата от този тип у нас. В нея се открива изобилие от примери, свързани с настъпващите промени в редакционно-издателския процес, които стимулират профилирането в книгоиздаването, подсказани са и формиращите се нови издателски стратегии. Водещият елемент, който веднага се откроява, е озаглавяването на поредицата. Конструкцията е изградена от обединяващ признак (*библиотека*) и тематичен елемент (*ученишка*). Вграждането на двете лексеми в единна структура има обединяваща роля – да скрепи отделните класически текстове в единно цяло, като vyplъщава идеята за училището. Свързването между съществителните *библиотека* и *ученик* се оказва устойчиво в издателската практика и се възпроизвежда в готов вид и днес. „Ученишка библиотека“ е замислена като масова поредица (отворена серия с подсерии), която трябва да привлича едновременно със стойностно съдържание, ниска цена и удобен формат. Тя представя на читателите „произведенията на стари и нови класици, предвидени за училищно и домашно четиво при изучаването на литература в средните ни училища“. Предвидено е да излиза периодично – годишно да се отпечатват не повече от 10 книжки, около 40 печатни коли. Можем да я класифицираме като продължаващо издание, което се състои от отделни номерирани заглавия. В това отношение „Ученишка библиотека“ е приемник на руската и европейската традиция да се обединяват в свързано книжно множество сродни в тематично и жанрово отношение литературни произведения – с еднаква типография, еднакъв формат и – изключително важното! – на достъпна цена. Всяко от заглавията, също по европейски образец, е снабдено с пореден номер, който определя мястото му в серията, рекламира не само себе си, а придава представителство на целия масив от издания.³ Съдържанието ѝ е съобразено с училищната програма, а материалът е структуриран в рубрики според образователните изисквания и преподаването на литература в училище – стратегия, устойчива във времето, актуална и до днес. Издателският проект е съобразен с таргет групата си и привлича вниманието и с еднотиповото си оформление. От „Ученишка библиотека“ откриваме три номера:

- *Аталия* от Жан Расин;

³ Бенбасат, Алберт. Универсален издател и меценат: 130 години от рождението на Александър Паскалев. – В: *Библиотека*, 2009, № 4, с. 45–51.

• *Есхил. Прикованият Прометей*. Трагедия. От руския превод на В. Алексиев, под редакцията на Св. Войников, Ив. Кравков⁴;

• *Гьоте. Еврипид. Ифигения в Таврида*. Трагедия. От руския превод на В. Алексиев и превода на Л. Попов. Под редакцията на Св. Войников и Ив. Кравков.

Първата книга, „Аталия“ от Жан Расин, излязла през 1900 г., няма логото „Ученишка библиотека“, докато следващите номера са произведения на автори, препоръчани⁵ от Министерството на народното просвещение. Оформлението на „Аталия“ е скромно, съвсем различно от следващите номера и може би впоследствие е включена в поредицата. Издадена е в печатница „Опит“. От цялата редакторска колегия, която виждаме на кориците на следващите книжки, тук, на титула, стои само името на Иван Кравков. Вероятно идеята за издаването на „Ученишка библиотека“ е именно на редактора й Иван Кравков, който е учител. Опитът и наблюденията в училище му дават основание да инициира и да започне издаването на поредицата. В процеса на структуриране той отговорно поема ролята на редактор – важен момент, който е съзвучен с новите насоки в тогавашното ни книгоиздаване.

Иван Кравков разработва креативна, пазарно ориентирана концепция, в която концентрира вниманието си върху държавните образователни изисквания и новите тенденции в обучението по литература. По този начин той съумява да предложи издание – с достъпни за учащите се преводи на произведенията на класическата литература, придружени от надграждащи художествения текст предговори, с цел да ги направи полезни и широко разпространени. Неотделим момент от този процес е позицията му на учител – той смята, че изискванията, зададени от Министерството на народното просвещение, са важни и приложими в литературното образование и затова, изгражда структурата на поредицата върху зададената от МНП формула: *Всеки превод трябва да бъде придружен: с едно жизнеописание на автора и с една студия за неговия труд*.⁶ По този начин типологическите признаци на бъдещото издание: *целево предназначение, читателски адрес, характер на информацията* показват, че редакторът е обмислил и оформил концепцията на изданията, че се стреми да задоволи нуждите на аудитория, като ясно определя предназначението на поредицата. Разположена в съответната социокултурна и образователна среда, тази концепция е потвърждение на тезата, че чрез самостоятелни наблюдения редакторът може да реагира бързо със своя идея, а откритата пазарната ниша увеличава шанса за появата на оригинален продукт, който да бъде успешно реализиран. Иновационен момент, в който се демонстрира модерно отношение и към книжния пазар.

В началния етап на формиране на този пазарен сегмент в „Ученишка библиотека“ виждаме модерна и обмислена идея относно визията и структурата на поредицата. Редакционният екип се ангажира със сложния въпрос за съдържанието на всеки от отделните томовете. По всичко личи, че изданията носят иновационно начало – подменя се добре познатата и успешно разпространявана до този момент христоматия с издание в нов формат. Принципите на структурирането ни дават ос-

⁴ Това е най-старият превод у нас на Есхил – издаден е през 1902 г.

⁵ **Премии** за превод на класически писатели. – В: *Училищен преглед*, 1896, № 3, с. 211–214.

⁶ **Пак там**.

нование да определим поредицата като отворена структура и носител на различни степени на познание. Чрез вътрешната ѝ организация се създава единство между литературно-художествения текст и паратекстовете и се улеснява ориентацията в самия текст. Значението на замисъла е: не само в опита да се покаже значителна колекция от класически творби, но и в стремежа да се предостави надграждаща информация. Именно тази е разликата между ученическите и другите издателски серии и това ни дава основание да тълкуваме подхода на Иван Кравков като иновативен. Макар и заимствана от руската „Дешевая библиотека“ на Алексей С. Суворин, в „Ученишка библиотека“ на Ив. Кравков забелязваме собствена редакторска дейност, която се откроява в единството на структурните ѝ елементи.

За да реконструираме зараждането и формирането на тези хибридни по своя характер издания, е нужно да поясним, че през този начален период поредицата има по-скоро просветителски характер и се характеризира със специфично ниво на компетентност на пояснителните коментари, както и с различно ниво и художествена стойност на преводите. От прегледа на двете книжки от поредицата можем да заключим, че всяко томче съдържа еднакви структурни елементи. Редакторският екип обособява добре формулирани тематични рубрики, обръща внимание на съпровождащия текст, тъй като той е от съществено значение за успешното литературно обучение. Дадени са и бележки, които са първообраз на справочния апарат. Разбира се, тук все още не можем да говорим за наличие на реален справочен апарат. Въпреки това присъствието на бележки насочва към проблемите и изискванията на учебния план и към пълноценното усвояване на материала от учениците. Последното задава устойчива издателска линия, която се следва и практикува и днес – книга, която е допълнение към учебника.

Още тук се забелязва зараждането на характерната двуплановост и многоаспектност на съдържанието на учебно-помощните издания на литературната класика. Формулират се устойчиви издателски принципи относно подбора и структурирането на една поредица, които ще се надграждат във времето и ще се превърнат в еталон за качество на този тип издания. Съдържателно „Ученишка библиотека“ е структурирана в два раздела: произведение и анализ на художествения текст. Материалите са поднесени съобразно изискванията за достъпност и лесна усвояемост. Композицията на всеки том е разделена на параграфи, които засилват възможностите за анализ на текста:

- предговор;
- превод на художественото произведение;
- бележки.

Спазено е и изискването за съразмерност между различните структурни елементи. Всеки проблемно-тематичен раздел е завършен и съдържа в себе си определено ниво литературна информация. Делението на текста на части следва единен логически принцип, който проследява съподчинеността на отбелязаните вече раздели. Структурата на „Ученишка библиотека“ е функционална и систематично степенува текстовете по важност. Графичната композиция е в съответствие със спецификата на учебния предмет „Литература“, както и с възрастовите особености на учениците. Важен и не без значение е още един факт – наличието

на редакционен екип в „Ученишка библиотека“. Тук е мястото да отбележим, че този екип, съставен от действащи учители, е друг устойчив принцип, възникнал в практиката, който се прилага и днес. Голяма част от съвременните издатели предпочитат да работят с учителите в подготовката и съставянето на учебници и учебно-помощна литература, защото те са запознати както с методиката на преподаване, така и с възможностите на учениците за придобиване на нови знания.

Редакторският екип носи отговорност за структурата и композиционната цялост на изданието, за съразмерността на отделните части и нивото на редактиране на преводите. В „Ученишка библиотека“ професионалните функции са разпределени (редактор, преводачи), а това е заявка за професионализъм и новаторство, още повече че през разглеждания период тези длъжности са нови за българското книгоиздаване и тепърва им предстои да придобиват обществено признание. В това разпределение виждаме модерно отношение, което стимулира, налага и утвърждава издателските стандарти, критерии и практики. Така поредицата участва в легитимирането на различни професии в българското книгоиздаване – и редакторите, и преводачите реално носят отговорности по подготовката на изданията.

Поредицата следва в пълна степен съответните учебни програми. Двете известни ни заглавия „Есхил. Прикованият Прометей“ и „Гьоте. Еврипид. Ифигения в Таврида“ съдържат скромни предговори, чиято цел е да запознаят читателя с автора и творчеството му. Предвид близостта на появата на „Ученишка библиотека“ с предосвободенската ситуация в книжния сектор, използването на език-посредник е обичайно явление. Все още слабо се забелязва амбицията за превод от оригиналното произведение, който да претендира за художествени достойнства. Показателна в това отношение е една кратка бележка на Б. Ангелов⁷, който приема, че е *по добре понятна, проста проза, отколкото лоши стихове*. В „Ученишка библиотека“ са включени преводи на класически текстове не от оригинал, а от руската „Дешева библиотека“. Предговорите също са от руския превод на В. Алексиев. Основната формула е предлагането на прозаични преводи на поетични текстове.

За двете заглавия намираме подробни рецензии на страниците на сп. „Мисъл“, 1902 г., в кн. 5 за „Есхил. Прикованият Прометей. Трагедия. От руския превод на В. Алексиев, под редакцията на Св. Войников, Ив. Кравков.“; и в кн. 10 за „Гьоте. Еврипид. Ифигения в Таврида. Трагедия. От руския превод на В. Алексиев и превода на Л. Попов⁸. Под редакцията на Св. Войников и Ив. Кравков.“ Авторът и на двете рецензии се е подписал с инициалите В. М.⁹

В оценката си за „Есхил. Прикованият Прометей. Трагедия. От руския превод на В. Алексиев, под редакцията на Св. Войников, Ив. Кравков“ В. М. отбелязва: *Скър-*

⁷ Ангелов, Б. Историята на българската литература като учебен предмет. – В: *Училищен преглед*, 1898, № 2, с. 163–174.

⁸ Л. Попов е превел първа песен от Гьотевия епос „Херман и Доротея“ (1894–1895), „Торквато Тасо“ през 1918 г., рецензирана от Стефан Младенов, както и Шилеровите драми „Мария Стюарт“ (1896, а през 1920 г. за издателство „Ал. Паскалев“), „Орлеанската дева“ (1921 и 1925 г. за издателство „Хемус“).

⁹ Възможно е зад инициалите В. М. да се крие псевдонимът В. Миролубов на д-р Кръстев.

бим, че не можем да кажем нищо добро за изпълнението на похвалната замисъл да се направят творенията на класическите поети достъпни на учениците от нашите средни училища. Не е добър и самият превод, но принципите, които са ръководили редакторите в избора на... преводите, от които ще превеждат, не издържат и най-снизходителна критика. А колкото за по-далечните цели на такива преводи и издания, – за тях те изглежда, че не са си и давали сметка. Преводачите ще се съгласят с нас, че последните цели на „литературата“ в училището, на извънкласното и на класното четене на класически творения не е тая да се илюстрират няколко съмнителни правила на словесността, а да се разтвори на ученика идейния и художествен мир на тия велики творения, – да преживее той влиянието на мощен кръг от идеи и да почувства красотата или художествеността на една творческа концепция.¹⁰ Според В. М. преводите са крайно неудовлетворителни: Ний не осъждаме, защото не е превеждано от оригинала: у нас то се счита все още най-малък грях; нито защото е превеждано от руски, а не например от немски, който притежава най-добри и най-точни преводи на гръцките класици, та все още би могъл да се смята най-близък до оригинала. Ний осъждаме главно, че е превеждано (и то лошо) от дрипав руски превод, най-лошия, най-нехудожествения, най-бездушния от всички руски преводи – който не дава никакво понятие за оригинала.¹¹ От горните думи става ясно, че преводите на Алексеев не са предназначени за ученици, т.е. да възпитават вкус и да въвеждат в класическото изкуство, а „Дешевая библиотека“ според критика няма нито естетически, нито педагогически цели.

Така създалата се ситуация около преводите в „Ученишка библиотека“ не бива да ни обезсърчава. Цитираната оценка, разбира се, не означава, че те не представляват принос в книжнината ни.¹² Именно в нея откриваме първия художествен превод на „Прикованият Прометей“. Езикът на превода е характерен за епохата. Нека си припомним О. Радев, според когото: *Преводът е снабден с увод, в който се цитират авторитетни немски учени (при това изписани на латиница). В него се прави критичен оглед на Есхилото творчество, но къде от незнание на езика, от който е преведен предговорът, „авторитетните“ съждения са, меко казано, наивни. Преводът изобилства от грешки, направен е в проза, губят се цели образи, които дори и в руския превод ги има (напр. „твое цвете – огъня“), не е ясно кога хорът пее и танцува, кога трепетно разпitiva действащото лице. Преводът дори не е неочаквано повествователен, а някак си нравствено поучителен: Хефест, сякаш добрият даскал, тъй мило увещава Прометей да го прикове; по даскалски му дидактично, разяснява на Йо неравния ѝ брак.*¹³

¹⁰ М., В. Есхил. Прикованият Прометей. Трагедия. От руския превод на В. Алексиев, под редакцията на Св. Войников, Ив. Кравков. – В: *Мисъл*, 1902, № 5, с. 361–362.

¹¹ Пак там.

¹² Най-ранният превод на Есхил е от 1902 г., а последният е издаден през 1993 г. От седемте негови запазени трагедии най-много преводи има „Прикованият Прометей“ – 51 издания от 11 преводачи, което се обяснява с изискванията на учебната програма на Министерството на просвещението (образованието). Вж **Радев**, Огнян. Есхил. – В: *Преводна рецепция на европейските литератури в България*. Т. 3, Класическа литература. София: БАН, 2002, с. 97.

¹³ Пак там.

Изданието на Ифигения в Таврида“ – най-познатата у нас драма на Гьоте – е с по-различна преводаческа концепция – нов момент в практиката, който активира преводаческата идентичност. Творбата е в двоен превод – от руски на В. Алексеев, и от немски – на Ламби И. Попов. Днес интерпретацията на Ламби Попов се определя като повече от сполучлива. *Преводачът запазва стихотворния размер на оригинала – петостъпен ямб. Преводът, макар и несръчен и звучащ днес архаично, за сметка на това е верен на духа и смисъла на оригинала.*

В цитирания вече текст Огнян Радев прави важен извод в полза на сравнителния анализ на преводите на едно и също произведение. Той прокарва паралели между преводаческите методи и стратегии и стига до извода, че *тези стари преводи предлагат благодатна основа за сравнение на следващите поколения преводачи. Всички подсказани добри решения следва да се приемат. Старият превод представлява стъпалото, от което би трябвало да се тръгне. Редно е да се обърне внимание на вече съществуващия образец. Защото съвпаденията винаги са възможни и доказват, че добрите преводи задължително по нещо си приличат.*¹⁴ „Ученишка библиотека“ има самостоятелни си измерения и може да претендира за преводи, които могат да се нарекат принос за книжнината ни и основателно можем да претендираме, че тя допринася навремето за формирането на нов начин на възприемане на художествена литература в образователен план.

Макар все още да не можем да говорим за преводаческа прецизност, важно е да уточним, че целим да прибавим шрих преди всичко към заложената издателска концепция относно композиционните принципи, конституирането на „съпътстващите текстове“, все съзнателно заложили градивни елементи, които диктуват структурата и тематичния обхват на поредицата. В случая акцентираме върху заявеният нов момент, демонстриращ модерно отношение към книгоиздаването – книгата вече се разглежда като цялостен продукт, в който всички елементи си взаимодействат и взаимно се допълват.

„Ученишка библиотека“ на Ив. Кравков оставя следи не само в литературноисторически контекст. Ретроспективният анализ ни позволи да очертаем издателските стратегии при проектирането на учебно-помощните издания на литературната класика, заявени в тази най-ранната у нас поредица, валидни и днес. Тя е неразделна част от социалните и културните промени в нова България, проект, който разкрива различни възможности както в редакционно-издателския процес, така и в методиката на литературното обучение. Последното ни дава правото да определим „Ученишка библиотека“ като пръв опит да се следват издателските и методически правила, съобразени целите и задачите на литературното обучение. Тя носи в себе си модерните издателски принципи и доказва, че макар и възникнали институционално и натоварени през годините на своето съществуване с допълнителни образователни и естетически функции, учебно-помощните издания на литературната класика представляват устойчив издателски сегмент, обвързващ училището с книжния бизнес.

¹⁴ Пак там.

Друг поглед върху списание „Читалище“

Бояна Минчева

A different insight into “Chitalishte” journal

Boyana Mincheva

Summary

A brief thematic review of “Chitalishte” journal content. The article examines its relationship to community centres activities in Bulgaria during the National Revival period. An emphasis is placed on the contribution of the editors and authors of articles in contributing new features to history, to the views, interests and the national psychology of our people at that time.

Key-words: “Chitalishte” journal, Bulgarian National Revival.

Всеки поглед към съкровищницата на писаното слово може да се определи като *друг*. А всяко следващо завръщане към нея, вдъхновено от различни обстоятелства във времето, хвърля нова светлина и изгражда нови мозайки от факти и цитати, духовност и емоции, които възкресяват спомени, рисуват картини и утвърждават идентичности. Такъв е и случаят със списание „Читалище“. Възникнало като орган на Цариградското българско читалище, основано през 1866 г., то обединява творческите търсения и обществените позиции на редица бележити личности от епохата на Българското възраждане и представлява своеобразно огледало на българската народопсихология през вековете.

Ако се разровим в писмените свидетелства, оставени ни от нашите книжовници по страниците на ръкописите, можем да открием интересно свидетелство за праобраз на българското читалище. По бележки, изписани от нашия книжовник от XVIII в. Йосиф Брадати в Янкуловия сборник, съхраняван в НБКМ под № 689, л. 448а, се натъкваме на ценна информация за разрушена от турците къща в Самоков: *През тази година¹ турците развалиха къщата в Самоков, която бяха направили, за да четат [книги]*.

Въпреки тази ранна податка, четенето на глас и обсъждането на прочетените материали бележи своето начало като обществено явление едва през епохата на Българското възраждане. От началото на XIX в. в кръговете на нашата интелигенция се развива позицията на общество, което цени функциите на читалищната институция. По страниците на старопечатните български книги често откриваме бележки на известни и недотам проучени личности от това време, които по своя воля са закупили или дарили от частните си библиотеки книги на читалища от различни краища на страната. Като конкретен пример за това може да послужи па-

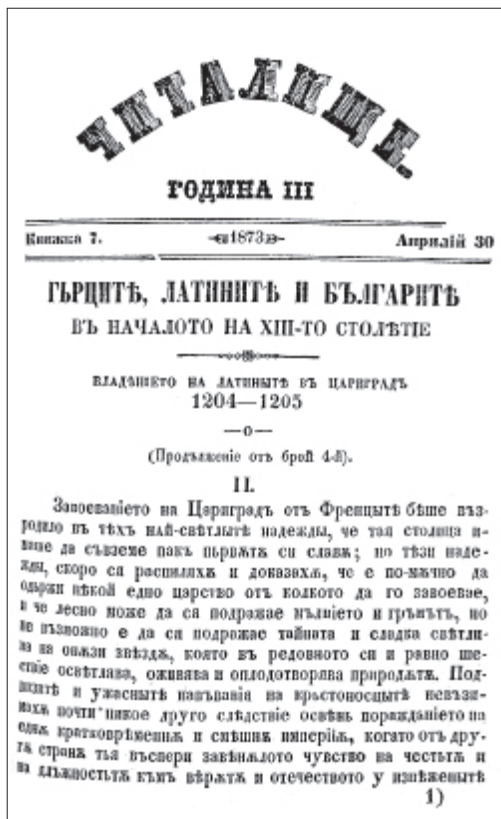
¹ Вер. около 1751 г.

триотичният жест на представители на Попхиновия род от Плевен, които са преки участници в борбата ни за национално освобождение, а освен това осигуряват с книги плевенското читалище „Съгласие“.

Материал за едно такова цялостно проучване несъмнено предоставят и документите от централните и регионални архиви. Да се върнем към спомените на калипетренския учител, видния наш възрожденски писател и книжовник Илия Блъсков: *Началото на нашите читалища започна на избрани по средоточието в градищата частни кафенета, дето всеки, който приемаше вестник, донасяше го и се четеше от одного на всеуслишание. И наем за зданието не се плащаше.*

Списание „Читалище“ започва своя живот през 1870 г. с периодичност една книжка на две седмици. От 1870 до 1875 г. от него излизат 5 годишници. През първата година редактор е Марко Балабанов, а след това последователно и съвместно – Лазар Йовчев², Тодор Икономов, П. Р. Славейков и др. Списанието привлича като свои сътрудници изявиени представители на българската възрожденска интелигенция. Абонатите му са над 1700 – бройка, която свидетелства за широкото му разпространение. В „Обявление“-то³, се съобщава, че то ще се занимава *вън от съвременните политически събития с все, що се отнася прямо или косвено до изобилните произведения на човеческия разум... като пчела цветопитаема ще лети свободно от клон на клон на всеобщата наука...*

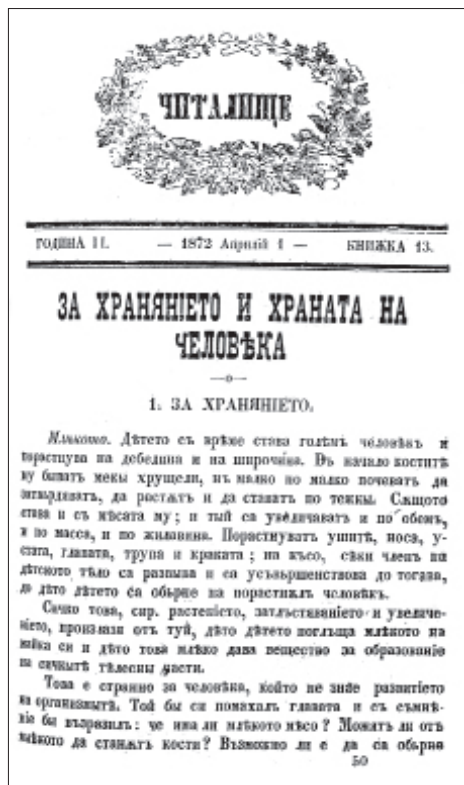
„Читалище“ не е нито популярно, нито строго научно. По съдържание е много разнообразно и дава материали от всички области на науката и културата. Списанието осведомява читателите за всички актуални събития в областта на общественния живот. По страниците му са поместени и части от критикувания много свободен превод на „Илиада“, направен от Григор Пърличев, „Ратайкиня“ от Шевченко (в превод на Р. Жинзифов), стихотворения от Ив. Вазов, П. Р. Славейков („Не пей ми се“ и др.). Поддържан е и отдел за литературна критика. В книжка 3 от 1870 г. е публикувана известната литературно-теоретична статия на Славейков⁴ със заглавие: „Що е роман?“.

² Бъдещият екзарх Йосиф I.

³ Поместено в бр. 1, г. I.

⁴ С псевд. Медникаров.

Материалите в списанието започват обикновено с въвеждаща сентенция, извлечена непосредствено от естеството на природата и на човешкия живот. Тя подготвя възприемането на изложеното в статията. *Тъй както слънцето изгрява след дъжд, така и след войната възцарява мир* – така започва например статията за международното право. Други публикации са във вид на беседи, с множество риторични въпроси, при което ясно се търси диалог с читателя, неговото активно съучастие – и умствено, и душевно. Дори строго научните публикации излагат материята в достъпен вид. Нравоучителният тон е умерен. Той е подсказан от епохата, от необходимостта да се събуди и поддържа у читателя вниманието на слушател, да се провокира неговата позиция по даден проблем, за да се осигури ролята му на активен съавтор в последващата беседа и да се постигне онази непосредственост, която подпомага вникването в тази чужда и сложна за времето материя по същество.

В статията на Петко Горбанов „Хора за обществени дела“⁵ се посочва, че тези хора трябва да бъдат умни, благочестиви, храбри, честни, самоотвержени, хора с вяра, дисциплинирани.

Интерес представляват два материала, публикувани в списанието, които пряко очертават целите, задачите и насоките на работа на читалищната институция.

Първият е озаглавен „Полза от читалищата“⁶. Авторът Тодор Икономов сравнява човешкото общество с единството на частите на човешкото тяло: *Ний оставаме народа си и неговите нужди, за да служуваме на чужди нужди и на чужди общества. За смях е достойно да търсим здраве в чужди тела, във от нашето! Вън от обществото няма благоденствие... Едно от многочислените средства за улучшението и обновлението на народа са читалищата, защото в тях става голямо разменение на мислите и просветление на ума...*

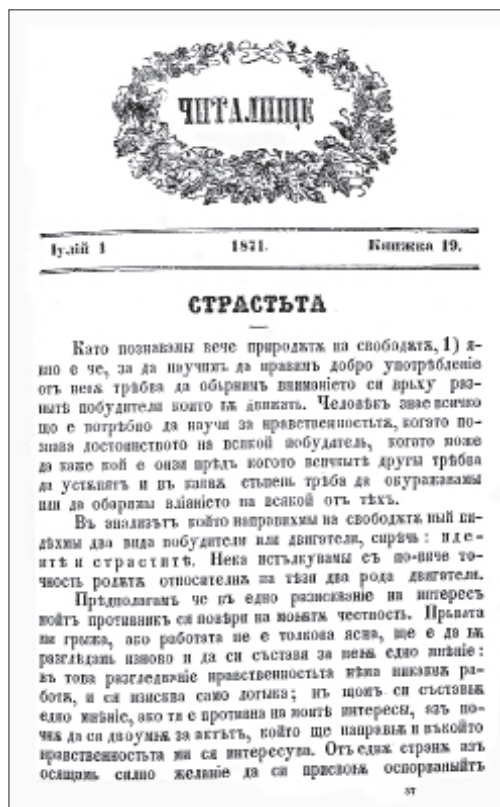
Вторият материал е публикуван в кн. 17, г. I, със заглавие: „Слово за ползите от читалищата“. Автор на това актуално по звучене и днес слово е Лазар Йовчев. Ползата от читалищата се маркира в три главни точки: за умственото развитие на народа, за материалното му улучшение, за гражданското му възпитание. По първата точка авторът предлага на читалищата следните конкретни стъпки: да от-

⁵ Поместена в кн. 3, г. I.

⁶ Отпечатан в кн. 5, г. I.

ворят по едно училище във всяко село; да подкрепят финансово за основното му образование по едно българско дете; да подкрепят финансово образованието на 10 българчета в Европа; да издават авторски или преводни съчинения за обща полза и да ги разпространяват. За вторите две точки убедително звучат прозренията на Лазар Йовчев: *Нашият народ много работи и много зле живей, защото, като не е развит умствено, той не може да се занимава въобще освен с неща, които изискват сила, която сила в 19-й век докарва много малко полза. В читалището може да се развиват въпроси как да се въведе някоя нова индустрия, как да се усъвършенства някой занаят... Като се среща в читалището с по-развитите хора от общината и слуша тяхното хубаво и гладко говорение, в слабий член на читалището се ражда желание да вземе и той участие в разговорите, честолубието ще се събуди у него, той ще почне да мисли и това ще го подбуди да се старае да се изразява ясно и хубаво... така преодолява селската си дивота, взема дързост пред публиката и става свободен гражданин... Във всякой образован народ има едно публично мнение, което е върховното и най-страшно съдилище за ония хора, които ся не боят от Бога и от съвестта си... чрез съдействието на читалищата ще ся издигне и в българския народ такава върховно съдилище, спасителен осветител на общото добро. Нататък следва сурова равнометка на извършеното: Ний чухме с възторг, че отечеството ни са покри с читалища и после не чухме вече нищо. Този ли е умствения живот, който от тях очаквахме?... Коя е причината за недеятелността? Причината е, господа, неизпълняването на длъжността ни като българи.*

Разбира се, освен тези материали, които играят ролята на програма за развитие, в списанието са поместени разнообразни природонаучни, исторически, правни и философски, преводни и авторски публикации. Интерес представлява група научни статии под общо заглавие: „Естествени и гигиенически понятия“, която дава представа за химичните елементи водород, кислород, въглерод, разяснява произхода на каменните въглища и др. Преведената от френски статия „Времето“⁷ дава представа за неговата относителност и обяснява тази категория като един движим образ на недвижимата вечност. В

⁷ Публикувана в кн. 2, г. I.

изложението се казва: *Ний пренебрегваме твърде често очевидните настоящи удоволствия, за да ся грижим за преминали злощастия и да кроим химерически планове.* Детството е определено като *златната възраст*, защото за него няма минало и бъдеще, но тъй като невинността на детството бързо отминава, за да бъде щастлив човек, трябва да върви, воден от мъдростта и осветен от разума. В списанието са публикувани още статии: за астрономията, „Четирите възрасти на животът“⁸; за русалките; за женските дружества и ползата от тях.

В публикацията „Етнографическа очерка – цыгане“⁹ са представени производът, езикът, поминъкът, етнографската и демографска характеристики на населението от ромски произход. В краткото изложение е отбелязано, че българските роми са християни от източното православие и са забравили своята чергарска природа.

В други броеве на списанието са поместени още биографични статии за Волтер и Русо от Д. Енчев; поредица от публикации „Книгохранилници в Атонската гора“; статии за училищната дейност и читалищата в Железник, Габрово, в Поляно-Кукушката окръжност, в Базел (Швейцария) и др. Заслужават внимание публикации: „Народите в турско“ на П. Р. Славеиков, „История на френско-пруската война“ и др.

Като послание за приемниците и последователите на читалищната дейност звучат думите на Екзарх Йосиф I от неговото слово за ползата от читалищата, тъй като тяхната актуалност е издържала проверката на времето: *Боже, премудрий създателю! Както на времето ти изпрати в днешний ден Светия Дух да вдъхне на 12-тях апостоли този небесен пламък, с когото само можяха да разпространят християнското учение по цялата вселена, тъй и днес благоволи да вдъхнеш на нашите български читалищни членове този пламък на любовта към отечеството, който само може да направи техният патриотизъм действителен и плодотворен за народа ни.*

Пред прага на 150-ата годишнина от излизането на първия брой на сп. „Читалище“ отново с преклонение си спомняме за труда на нашите предшественици – основоположници на възрожденското ни читалище, което без преувеличение можем да наречем *Първи български университет.*

⁸ Прев. от фр. Мария Чомакова.

⁹ Поместена в кн. 6, г. I.

Княз Александър I Батенберг и Съединението

Стоян Райчевски

Prince Alexander I of Battenberg and the Unification

Stoyan Raychevsky

Summary

The present paper traces the Unification of the Principality of Bulgaria and Eastern Rumelia, and focuses primarily on the role of the Bulgarian prince Alexander I of Battenberg. The author uses archival materials housed at the National Library "St. St. Cyril and Methodius" and in the Central State Archives.

Key-word: The Unification, Principality of Bulgaria, Eastern Rumelia, Prince Alexander I of Battenberg, Turkey, Serbia.

Името на княз Александър Батенберг остава в новата българска история най-ярко свързано със Съединението и с блестящо проведената в неговата защита Сръбско-българска война. Младият княз още със стъпването си на българския престол осъзнава, че за да добие влияние и спечели сърцата на българския народ, чието родолюбие и патриархална нравственост добре е опознал още по време на Руско-турската война, той трябва непременно да отговори на неговите неудържими стремления към национално обединение и го прави по безспорно най-добрия от всички възможни начини, поемайки доблестно отговорността от несъобразяването с Берлинския договор, както и с интересите, съветите и заплашванията от Великите сили.

Първият опит за съединение е направен през 1880 г. с основания тогава в Сливен Централен народен комитет (К. Величков, Ив. Гешов, Г. Тилев, Г. Странски, Г. Хаканов). Дейността му през следващите години продължава главно в установяването на тесни връзки между Княжеството и автономната област Източна Румелия – в консолидацията на българския народ от двете страни на изкуствената граница по Стара планина. На 10.ІІ.1885 г. по инициатива на Захари Стоянов в Пловдив се учредява Таен комитет, който си поставя за цел да работи за съединението на Княжество България с Източна Румелия и с Македония, за осъществяване на целокупна България, каквато е повелята на българския национален идеал, завещан от възрожденските дейци, обединението на всички български земи, прекъснен на Конгреса в Берлин през 1878 г. В ръководството са Захари Стоянов – председател, Иван Антонов – секретар, Т. Гатев – касиер и П. Зографски, Т. Карайовов, Сп. Турчев, пор. Г. Атанасов, Ив. Стоянович и Сп. Костов – членове.

Първоначално, според Захари Стоянов и най-близките му съратници, освобождението на Македония е трябвало да предшества осъществяването на идеала за целокупна България. Комитети с такава цел по това време са създадени и в много от големите български градове: Русе, Варна, София, Пловдив и др., оглавявани от Захари Стоянов, К. Паница, Г. Живков, Димитър Ризов и др. дейци.

В ръкописните си спомени Чардафон Велики (Продан Тишков), водачът на прославената в акта на Съединението Голямоконарска дружина, е записал дословно: *Пре-ди да се почне за свалянето на румелийското правителство, състави се Таен револю-ционен българо-македонски комитет. Дойде Спиро Костов в Конаре с пълномощно от същия комитет и се събрахме в къщата на П. Шилев... Целта беше, според както това разбрахме от пълномощното му, чрез въстание и чети да я освободим Маке-дония. Тогава положихме клетва да бъдем верни. След като си замина Спиро, започ-нахме да събираме пушки, пари, патрони и да подготвяме момци за една чета, гдето мене поръчаха да предвождам в Македония. Аз събрах около 180 момчета.*¹

Ето какво казва в спомените си и бай Иван Арабаджията: *Приготвихме си кримко-ви пушки. Имахме и знаме, което и досега е в село. По-напред ни се казваше, че ще рабо-тим за Македония. Пет дни преди Съединението ни се съобщи, че съединение ще ста-ва и ще нападаме Пловдив, но датата не беше определена. На 5 септември пратихме от нашето село Георги Данков да отиде в Конаре, да види, кога ще тръгват конарци.*²

В началото на март 1885 г. Тайният комитет за обединение на българския народ разпространява *Възвание*³ към българите в Източна Румелия, с което ги призовава да подготвят оръжието си за извоюване на съединение с Княжество България:

Братя, всеки в Източна Румелия се е убедил вече, че тая област в условията, в която е поставена, не може да вирее, че самото ѝ съществуване се заплашва. Ог-ромните разноски, които се харчат за поддържането на един многословен рояк от чиновници, тежките и съсипителни данъци, които се разхвърлят върху населението за прокарване на тези разноски, стесняването на границите ни, лишаването ни от всякакви политически правдини, съсипването на земеделието ни, пълният застои на търговията, опропастването на занаятите ни – всичко това са явни доказател-ства, че положението ни е станало нетърпимо, че е настъпило време да се даде конец на това угрожаещо зло.

Европа иска да направи един опит, като ни раздели от северните ни братя. Тя сама се е убедила вече, че тоя опит се оказа несъстоятелен, че политическото сли-ване на Южна България с Княжеството е една неотлагателна нужда.

Братя, предвид на нетърпимото и отчаяното ни положение, Тайният комитет за обединение на българския народ приканва всички българи, живущи в Източна Ру-мелия, да спрат безотлагателно изплащането на всякакъв данък към румелийското правителство и да приготвят оръжието си, пушките и патроните си.

Братя, съдбата е в ръцете ни! Денят приближава. Скоро шумата ще се развие. Нека тоя ден ни завари готови и всички като един човек да станем и прогласим обединението и политическото сливане на Източна Румелия с Княжеството под династията на сегашния български княз Александър I.

Всякакви съвети, противни на настоящото ни, от когото и да бъдат те, посре-щайте ги с презрение и считайте ги изменнически и предателски. Дерзайте, братя! Напред с Божия помощ!

От Тайния комитет за обединение на българския народ

¹ ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а.е. 856, л. 1–2.

² ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а.е. 861, л. 1.

³ ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а.е. 739, л. 1.

На заседание през април с.г. комитетът се провъзгласява за Български таен централен революционен комитет (БТЦРК) с окончателно оформен устав и програма. Той се обръща към княз Александър Батенберг и към министър-председателя Петко Каравелов за съдействие в родолюбивото и свято дело. Министър-председателят възразява и намира за опасно в този момент да се иска присъединяването на Македония, но не подкрепя и идеята за съединение на Княжеството с Източна Румелия, тъй като против такава акция щели да се обявят не само европейските сили, но и руският цар Александър III, защото руската дипломация, която първоначално планирала като първа стъпка от разширяването на своето влияние на Балканите съединяването най-напред на Източна Румелия с Македония, впоследствие изоставила този план и не одобрявала в момента каквато и да е такава акция. Княз Александър I Батенберг, който още в началото на 1882 г. препоръчва на явяващите се пред него дейци да се възобнови агитацията за съединение, и сега се оказал по-благосклонен към подготовката за съединистка акция, въпреки съвета и предупреждението към българите, от страна на Александър III, да не се предприема от тяхна страна *една такава прибързана стъпка*. Князът поддържал постоянни връзки с представители и комитета, които формирали, въоръжавали и изпращали чети за въстание в Македония и подготвяли подготовката на Съединението.

Сред непосредствените задачи на комитета по това време продължава да бъде освобождението на Македония *и след това да се върви към целокупна България*. Развиващите се събития обаче, заставят постепенно членовете на БТЦРК да стигнат до убеждението, че първата цел към целокупна България трябва да стане съединението на Източна Румелия с Княжество България. След като румелийското правителство разкрива няколко афери по набавянето на оръжие за изпращаните в Македония чети, самият Захари Стоянов започва ревностно да агитира за промяна на тактиката. *Ние – заявява той – вече трябва да работим за съединението на Княжеството с Южна България. Румелийското правителство пречи на освобождението на Македония. То е проводило по границата милиция да гони и убива нашите чети. За това трябва да гледаме да го свалим и да направим Съединението, че тогава вече ще дойде редът за Македония.*⁴

На 17.VII.1885 г. комитетът организира голямо възпоменателно празненство на лобното място на Хаджи Димитър на връх Бузлуджа, за което разпраща заповеди до всички революционни центрове в Чирпан, Сливен, Пазарджик, Стара Загора и др. След речите, няколкократно рецитиране на стихотворението на Хр. Ботев „Жив е той жив е“ и пукотът на пушките периодично се извисяват скандиранията: „Долу Румелия!“, „Да живее Съединението!“⁵. Там, на Бузлуджа, с преклонението пред подвига на Хаджи Димитър и на неговите четници, което протекло *грандиозно по своята численост и по патриотичен възторг*, ентузиазмът и волята за Съединението вземат *такъв висок връх, че за едно бавене на революцията не можело вече и да се мисли*, защото народът щял да повярва, че за втори път е излъган и щял да *изпадне в апатия*.⁵

На 25.VII.1885 г. в с. Дермендере⁶ БТЦРК провежда заседание, в което взимат участие и представители от Княжество България – Димитър Ризов и Коста Паница. На това заседание е избрано ново ръководство, в което влизат: Захари Стоянов – пред-

⁴ Головин, А. Ф. Княз Александър I българский. Варна, 1897, с. 323.

⁵ Радев, С. Строителите на съвременна България. т. 1. София, 1973, с. 500.

⁶ Дн. с. Първенец, Пловдивско.

седател, Ив. Андонов, Ив. Стоянович, Д. Ризов и капитан К. Паница. Членовете на комитета преценяват, че при съществуващите нагласи на европейските сили, съседите и поведението на султана трудно ще могат да отстояват едновременно голямата цел – обединението на всички българи под една стряха. Затова взима решение на първия етап да не се повдига въпроса за Македония, а да се действа само за съединението на Княжество България с Източна Румелия. Комитетът насочва дейността си към спечелване на войската на Източна Румелия. Установява връзки и привлича нейните командири – майор Р. Николов, майор Д. Николаев, майор Д. Филов, капитан К. Паница и др. В плановите си за неговото осъществяване се залага на собствените сили и на подкрепата на българското правителство и лично на княза. Затова във всичките си планове комитетът предвижда стъпки за запознаването на княза с това общонародно дело и полага усилия да го убеди да застане зад него, приемайки голямата отговорност да се опълчи срещу Великите сили, сложили подписите си под Берлинския договор, срещу Турция, срещу алчните за чужди земи съседни страни, а и с официалната руска политика. Подобни сондажи с Александър I Батенберг се правят както по отношение на Източна Румелия, така и за Македония, още при стъпването му като княз на българска земя. Князът не афишира широко тези контакти, дори официално се дистанцира от тях. Така прави до последния момент и спрямо Съединението, заради което някои български патриоти го подозират и упрекват в нерешителност.

Когато на голям митинг в София на 19.III.1884 г. се приема резолюция за подкрепа на румелийските българи, настояващи за съединение с Княжеството, и му я поднасят, той отговаря: *Като българин не мога друго, освен да съчувствувам на патриотическите заявления на българския народ, но като княз на България, поставен тук вследствие на Берлинския договор, ви заявявам, че сега още не е дошъл моментът да стане желаното от всички ни съединение.*⁷ На споменатото заседание на БТЦРК в Дермендере през 1885 г., на което се взима решение да се пристъпи към непосредствена подготовка за обявяването на Съединението, се поставя и въпроса за спешно изпращане на депутация до княза. В изпълнение на това решение Централният комитет изготвя пълномощия на майор Муткуров, като представител на румелийското офицерство, и на Димитър Ризов, който сам пожелал това. Те трябвало да се явят пред княз Батенберг, за да го запознаят с плана за съединението и да разберат дали правителството в София е склонно да ги подкрепи в деня на прогласяването. Това пълномощно заедно с едно писмо до майор Муткуров, подписано от председателя Захари Стоянов, са били дадени на Спиро Костов, куриер на БТЦРК, да ги занесе и предаде на Муткуров в Карловските бани, където той прекарвал отпуската си, а на Димитър Ризов в София било съобщено да тръгне веднага за Шумен, гдето тогава се намирал княз Александър Батенберг, и да се срещне с майора, който ще му съобщи подробности по мисията.

На 29 август майор С. Муткуров и Д. Ризов посещават княз Александър Батенберг в лагера край Шумен, където се провеждат маневри на княжеските войски и лично го запознават с решението на БТЦРК да се обяви съединението на Княжество България и Източна Румелия, акция, с която князът е бил вече добре запознат и неведнъж е обявявал пред народа и пред отделни дейци, че съчувства на стремежа на българите за единение. Той, по думите на делегатите, се показал малко изненадан само от това, че

⁷ *Марица*, Пловдив, 27.03.1884 г.

делото е било напреднало толкова много и бързо. Без да ги отклонява, нито насърчава, на настояването им за категоричен свой отговор по съдбоносния въпрос, князът само забелязва, че той няма право прибързано да хвърля България в такова опасно приключение. Неотдавна той лично бил дал уверение на Гирс, че обединението на българите не стои в момента на дневен ред. Съзнава добре какъв гняв ще предизвика една явна негова подкрепа на Съединението у руската дипломация и въобще в Петербург, но, от друга страна, знае, че заставайки зад едно такова високо патриотично дело, ще издигне още повече авторитетът си сред българите. На делегатите той казва само, че за целта няма да разпуска свиканите на маневрите запасни, впредвид на очакваните в такъв случай събития. Изказва желание да се види още веднъж с Ризов в Сандрово⁸, където двамата разговарят по подготовката за предстоящото единение. Ризов поискал дори от княза да му отпусне динамит, за да вдигнат във въздуха моста при Арда, като мярка срещу евентуалното нахлуване от Турция. На връщане от срещата и разговора в Шумен Муткуров изпраща от Габрово до комитета в Пловдив шифрована телеграма, че *има надежда за сполука*. За разлика от княза, министър-председателят Петко Каравелов възразява шумно и демонстративно отказва да разговаря за *подобни глупости*.

Из мемоарната литература се срещат различни сведения от участници в Съединението за проявени инициативи за привличане на княз Александър I Батенберг. Така например, запасният генерал Данаил Николаев си спомня, че написал поверително писмо до майор Муткуров: да тръгне за Шумен, където да се яви пред княза и да му съобщи какво се готви, което предизвиква реакция и опровержение сред някои съвременници. Особено колоритно е описанието, направено от Манол Георгиев, подпредседател на Сливенското опълченско дружество, за делегирането му с още двама души за представяне пред княз Батенберг. През първата половина на месец юни 1855 г. в Сливенското опълченско дружество „Шипка“, с председател Куртев, подпредседател Манол Георгиев, секретар Атанас П. Шанов и почетен председател самият княз Александър Батенберг, се получава писмо от Захари Стоянов. С това писмо председателят на БТЦРК кани дружеството да делегира в Пловдив трима свои членове, където щяло да се разисква *един твърде важен въпрос за отечеството*.

На основание на това писмо Сливенското опълченско дружество свиква събрание и избира за делегати Д. Куртев, Манол Георгиев и Атанас П. Иванов. Тримата отиват в Пловдив и се явяват пред Захари Стоянов, комуто представят пълномощията си. Той им съобщава, че на следващия ден ще има събрание в неговия дом. Това събрание съзнателно излъчва и тримата представители от Сливен за делегати, които да отидат в София и да помолят княз Александър Батенберг, като почетен председател на Сливенското опълченско дружество, *да даде нужната поддръжка в случай, че успеят да свалят нашата*, да приеме под свое покровителство делото и да ходатайства да се отпусне от държавното съкровище една сума от 100 000 лева на разположение на Комитета за постигане на целта, както и да приеме да бъде титулуван княз и на Южна България.

На следващия ден те отиват първо в столицата, отсядат в хотел „Зора“ и уреждат да бъдат приети от министър-председателя Петко Каравелов, тъй като князът отсъствал, бил заминал в Англия за сватбата на брат си. Каравелов ги изслушва много внимателно, но когато Куртев му съобщава мисията, с която са натоварени, *той скокна*,

⁸ Дн. Евксиновград.

като че го беше боднал някой с шило и почна да философства, че това не можело да бъде, не му било времето сега, че Княжеството не било подготвено да издържи едно такова опасно дело и тем подобни, и най-сетне, без да се стесни най-малко, казал, че неговото положение като министър и без това било доста разклатено и ако се впуснел в една такава необмислена авантюра, щял да рискува падането на кабинета.⁹ Делегатите продължават да упорстват и да му изтъкват, че падането на който и да е кабинет не е по-важно от извършването на такова благородно дело, желано от целия български народ. Заявяват му, че ако княжеското правителство откаже да помогне и да вземе под свое покровителство народното дело, то пак ще се извърши, защото огънят е вече разпален и връщане назад няма. При тези възражения министър-председателят сменя любезния тон, заявявайки, че така можело да се изгуби и това, което е дал Берлинският конгрес, понеже румелийци нямали войска и Турция само за 24 часа щяла да ги прегazi. След поредното им възражение, че в Южна България има 90 000 кринки и достатъчно патрони и румелийската милиция също е добре подготвена и може да действа като редовна войска, той решава да отпрати делегацията с обяснението, че нищо не може да реши, защото князът отсъства от страната. Не одобрява и настояването им да останат и да чакат завръщането му. Щял да свика на следващия ден събрание на Либералната партия да обсъдят въпроса. Обещава им да допусне и тях на това събрание, за да могат да се изкажат, но вместо покана за събранията в хотела им на следващия ден пристига министерски чиновник, който им заявява, че е наредено да напуснат пределите на Княжеството.

Докато са в София, те се срещат с Димитър Ризов, който ги поканва в дома си, където те му разказват за преживяното разочарование при министър-председателя. Но той, според твърдението на Манол Георгиев, наблегнал на това, че замисленото дело, щяло да попречи на македонското движение и затова трябвало да се почака. *Ний му четохме същата молитва, като на Каравелов, и го напуснахме* – добавя авторът на спомените. Въпреки това на следващия ден Куртев се среща отново с Ризов, по негова покана и на срещата узнава от него, че намиращият се в София бивш сръбски министър Пашич искал да купи пушки и патрони, които те могли да му доставят, за да вдигне въстание в Сърбия против крал Милан и династията му, което въстание щяло да помогне за Македония. Заради тази история Куртев трябвало да изтърпи *един конфуз* от другарите си, след което и тримата отиват заедно при П. Р. Славейков, когото запознават с мисията си и решението да не си отидат от София, докато не дочакат завръщането на княз Александър Батенберг. Той приел много радостно думите им и сам изявил желание да вземе живо участие в святото дело. Казал, че ще иска *да му отпуснат за две години пенсията в аванс*, за да я предостави на комитета. След нареждането да напуснат пределите на Княжеството делегатите отиват в Пловдив да дадат отчет на Захари Стоянов за безрезултатната си мисия. *Разправихме на бай Захария цялата история, от която той ужасно се възмути и ни каза вечерта да се съберем у дома му – отбелязва в мемоарите си Манол Георгиев. – Бяха дошли доста хора, от които познавах Странски, Стоянович, Герджика, Гатев и др. Реши се да продължаваме агитацията за Съединението. За тази цел ни се даде пълномощно... В Сливен Куртев ми съобщи, че имало писмо от Пловдив да се представим на княза в Шумен, където*

⁹ ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а. е. 853, л. 2–3.

той цял да дойде за маневрите... Вземахме въстаническите униформи и заминахме за Котел, където дадохме нужните наставления и продължихме за Шумен. Щом ми-нахме границата, облякохме си униформите и стегнахме цървулите с черни връви... Отправихме се за гара Каспичан да посрещнем Негово Височество, което идеше от Русе с трена.

Куртев произнася трогателна реч пред княза и докладва, че те са делегация от Сливенското опълченско дружество „Шипка“, на което той, княз Александър I Батенберг, е почетен председател, че са изпратени да представляват дружеството на големите маневри на българската войска край Шумен. *Негово Височество княз Александър Батенберг* – продължава авторът на записките като участник в събитието – *каза една кратка реч, зарадван от душа и сърце, и благодари за чувствата, изказани за него. Подаде си ръката, която ний целунахме и се отпрати за лагера в Шумен, където бяха войските. На сутринта ни съобщиха, че Негово Височество е благоволило да ни отпуснат три коня, с които да се присъединим към свитата му и да вземем участие в маневрите. Отидохме в лагера, възседнахме конете и цял ден подир него. Седнахме заедно на полето да закусваме. Там имаше хора от чужди държави, разни кореспонденти, които ни заобиколиха и искаха да узнаят нещо от нас, но ний им казахме, че сме депутация, пратена от Сливенската опълченска корпорация да присъстваме на маневрите и повече нищо. Вечерта бяхме поканени отново на трапезата, дето се пиха много наздравици от страна на аташетата и кореспондентите. Куртев и тук държи една кратка реч, но по нашата истинска мисия нищо не каза. След трапезата Куртев помоли адютанта да съобщи на Негово Височество, че сливенската опълченска депутация, желае да му се представи.*¹⁰

За разлика от софийските перипетии в усилията на делегатите да стигнат тогава до председателя на министерския съвет Петко Каравелов и да разговарят с него, сега княз Александър Батенберг бързо откликва на молбата им и още същата вечер те получават покана да се явят следващата сутрин в 11 часа в палатката му на военния лагер: *На утринта в 11 часа ний се представихме във височайшата палатка на княза, който ни прие и покани да седнем. Куртев му подаде пълномощното и му откри истинската ни мисия, с която сме натоварени да му се представим. Той ни попита дали знаем някои от министрите му. Затова ний казахме, че ходихме при Каравелов още през юни, но той ни изпъди от София. Тогава той се обърна с тия думи към нас: „Добре, ами как мислите да извършите този преврат? Имате ли всичко, което трябва за това? Народът, войската с вас ли е?“. Разправи му се, че всичко е готово и че войската е с нас и че превратът ще се извърши така: „Ще свалим нашата и ще го изпратим в София. Ще обявим Съединението за станало и ще провъзгласим, Ваше Височество, за княз на Южна България“. Той се засмя на тези думи и попита пак: „Ами целият народ на Южна България съгласен ли е на това?“. „Не само народът на Южна България желае съединението – казахме ний, – но и на Северна България и целият български народ чака само да обещае Ваше Височество, че ще вземете под Ваше покровителство това народно дело и то моментално ще бъде благополучно извършено.“ Той помисли малко и каза: „Понеже народът от двете Българии искрено желае това и при все, че може би аз ще стана първа жертва на това народно дело, приемам да го покровителствам.*

¹⁰ ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а. е. 853, л. 1–4.

Съобщете на главните инициатори и на видните между вас, че при първото известие за свалянето на правителството и провъзгласяването на Съединението, аз, начело на войската си, ще поема юздите на управлението, а те, още отсега, и вие, вземете мерки да се не пролива кръв, защото иначе ще се компрометираме пред европейския свят и ще се попречи на делото, а най-много пазете турското население, с което ще турим султана в невъзможност да извърши нещо противно“. Обещахме, че ще положим всичкото си старание да запазим, колкото е възможно, мира и тишината. Той стана, подаде си ръката, която целунахме, казахме си: „Сбогом и довиждане зад Балкана“ – и си излязохме весели с голям ентузиазъм...

После това отидохме в град Шумен, откъдето изпратихме следующата телеграма: „До господин Атанас поп Иванов. Вълна пазарихме, отколкото се очакваше, повече. Щом я поискате, керваните ще тръгнат. Пригответе място. Където ще се стовари. Манол“. Телеграмата подписах само аз, защото тогава не бях твърде познат в Сливен, [та] пощенските чиновници да се усъмнят нещо. Оттук се отправихме за Котел, където щом като пристигнахме, разправихме какво сме извършили и че князът прие да ни покровителства. Аз останах в Ичера, а Кутрев и Сяров заминаха за Сливен.¹¹ Години по-късно, авторът на тези мемоарни записки в кореспонденцията си с бившия подпредседател на комитета Андонов намира за уместно да коментира и сведенията за мисията на Муткуров и Ризов при княз Батенберг: *Колкото стояхме в Шумен, с друга депутация не съм се срещал. Ако тази депутация е дошла след нас, то е друга работа.*

Явно князът е имал доста срещи с други представители на комитети и отделни родолюбиви българи преди Съединението, което го е убедило в решимостта на българския народ да се обедини на всяка цена и това му е дало допълнителна увереност, когато да вземе отговорното решение. Явно е имало и други разговори, които ще останат неизвестни за историята може би, каквато е много често практиката на конспиративната работа. Мемоарите ще допълнят донякъде тази празнота, макар и малко поразкрасени, може би, но пък много вярно отразяващи духа и патоса на тогавашната епоха.

Окончателният план за Съединението, взет на заседание на 23 август, предвижда то да бъде извършено между 15–20 септември, главно от източнорумелийската милиция с помощта на въоръжени чети от близките градове и села. Но събитията, както често се случва, когато двигателната сила е самият народ, изпреварват плановете на водачите. Докато в Пловдив обмислят как да отстранят румелийското правителство и Паница предлага различни начини, дори и вариант как да убият изненадващо Кръстевич, на което Панайот Хитов категорично възразява, на 2 септември в бунтовното Панагюрище пламва първата искра на въстанието против румелийското правителство. Трима въоръжени панагюрци – Събко Милков, Тодор Симеонов и Антон Орешков – излизат на площада, развяват въстаническо знаме и започват да гърмят и да викат: *Да живее княз Александър! Да живее Съединението!*

След тях се оформя цяла манифестация, която скандира името на княза и приветства съединението на Южна със Северна България. Властта арестува инициаторите и прибира знамето, но много скоро пред обградилият го двехиляден народ околийският началник се вижда принуден да върне знамето и да освободи задържаните. При известието за бунта в Панагюрище комитетът в Пловдив не може повече да изчаква пред-

¹¹ ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а.е. 853, л. 5–6.

варително набеязания срок¹² и още на следващия ден, 3 септември, той се събира на Сахаттепе в Пловдив, за да определи нова дата и да изготви плана на преврата.¹³ След разисквания и спорове комитетът се обединява около плана, изработен и с помощта на опитния в хайдушките дела Панайот Хитов: въстанието да тръгне от провинцията по начин, щото в една нощ въстаниците да обсадят Пловдив. За подготовка решават Паница да замине за Чирпан, Захари Стоянов с Любомски за Ихтиман, където да действат със Сестримски, а Панайот Хитов да се върне в Сливен, за да помага на поручик Галунски. Превратът трябвало да се извърши най-късно на 6 септември. След като първите ръководители заминават по местоназначенията си, в Пловдив остава Стефов, който да изпрати писма до революционните центрове, а в деня на въстанието, вечерта на 5 срещу 6 септември да дигне Мараша, като нареди да бъдат камбаната на „Св. Георги“. След това да отиде да посрещне влизащата в Пловдив голямоконарска дружина, водена от Чардафон, а после да отиде на лагера на майор Данаил Николаев¹⁴, който да поеме командването на всички въоръжени сили.

От политически и дипломатически съображения майор¹⁵ Данаил Николаев не иска да влиза пръв с войската в Пловдив, за да не се създаде впечатление у консулите и чуждите журналисти и наблюдатели, че в Източна Румелия се извършва военен преврат. Съединението трябва да бъде народно дело, т.е. на хората от селата и градовете, които не искат повече румелийското правителство, а единение с Княжество България под скиптъра на българския княз Александър I Батенберг. Най-подходящ за такава задача се оказва Чардафон¹⁶ от Голямо Конаре защото той единствен с популярността си можел да вдигне и поведе след себе си голямо множество последователи и готови на всичко верни бойци. Данаил Николаев разпорежда да се приготвят сухари за три дни и да се раздават по 50 патрона на всеки от свиканите за маневри войници от опълчението, а Стефов изпраща писмо до Чардафон да вдига въстание в Голямо Конаре и цялата околия: *Въставайте, вземайте пушките и продължавайте за Пловдив! Реши се вече да се прогласи Съединението по този начин, чрез въстание, предвид на това, че правителството взима строги мерки... Въставайте, без да чакате повече известия! Пловдив е готов и чака. Захари иде от Ихтиман и Пазарджик.*

На 3 септември Гаврил Кръстевич свиква правителството, което заседава до полунощ и взима решение да се арестуват главните агитатори, а Захари Стоянов да се естрадира в Княжеството. На 4 септември, един ден преди определената дата, в областната столица Пловдив идва новина, че бунтът е вече пламнал в Голямо Конаре. Префектът П. Димитров получава заповед да замине за Голямо Конаре с войска, за да усмири бунтовниците, но той предвидливо потегля за там само с един полицай, бивш опълченец от Шипка. Префектът дълго не може да схване реалната ситуация там. Пита кмета какви са тия въоръжени хора в Конаре. Запасни били. Дошли преди

¹² Средата на месец септември.

¹³ Радев, С. Строителите..., с. 508.

¹⁴ Майор Данаил Николаев е родом от Болград (Бесарабия), завършва Военното пехотно училище в Одеса и участва в Руско-турската война (1877–1878).

¹⁵ По-късно генерал.

¹⁶ Чардафон Велики е родом от Габрово, опълченец в Освободителната война и сержант майор в румелийската милиция, уволнен от нея заради непокорство, отдаден изцяло на делото.

маневрите, защото, като селяни хора, искали да изслужат по-рано, тъй като имали да правят гроздобер. Къде се офицерите? Не били още пристигнали, имало само един Чардафон, но и той нещо го втресло и лежал болен у тях си, та ако искал, да отидел да го види и да говори с него. Накрая кметът, подсмиввайки се иронично, обяснил откровено на префекта как стоят нещата: *Да ви кажа истината, господи префект, народът тук се подигна. Ей тъй, на, въстанахме, дето се вика. Не щеме туй правителство, и това си е.* След това заявление префектът се вижда в небрано лозе и се опитва да спечели селяните с обещание, че ще им издейства някои облекчения на поземления налог, а те му се надсмиват. Понечва да се качи на файтона си, за да си ходи към Пловдив, но те му преграждат пътя и му казват любезно: *Вие сте наш гостенин! Няма да ви пуснем, тук ще пренощувате, на гости сте на селото ни!* Настаняват госта в една малка стаичка, в която цялата мебел се състои от трикрако столче и една черга за завиване.

Сутринта го извеждат на двора, където е дошъл самият Чардафон, облечен като Хаджи Димитър, с него още 15 четника, всички въоръжени, гледащи строго и готови за всякакви действия. Чардафон издава команда да се развее знамето, обръща се към госта и му казва: *Господин префект! В името на българския княз Александър I обявявам днес Съединението на Източна Румелия с България! Да живее българският княз Александър I!* Следва оглушително и продължително „Ура“, изригнало из стотици гърла и нова заповед на Чардафон: *От тая минута, господин префект, вие сте мой пленник!* После произнася една реч, при която и жените викат силно за Съединението и за българския княз.

След като е арестувал префекта, свалил румелийската власт в Голямо Конаре и пръв обявил Съединението, Чардафон се отправя с придружаващите го четници към селския площад и в това време черковната камбана започва да бие силно и тържествено като на Великден. Камбаният звън събира хората, посрещани с изстрели във въздуха и виковете на дошлите преди тях техни съселяни и четници: *Да живее съединението! Долу Румелия!* Чардафон подбира най-смелите въстаници и тръгва с четата си с развято знаме из селата, за да дига народа на въстание.

На 4 септември областната администрация в Пловдив получава известие, че в Голямо Конаре е обявено Съединение, а Паница е дигнал въстание в Чирпан. На следващия ден Ив. Ст. Гешов свиква Постоянния комитет¹⁷ на Източна Румелия като неин председател, за да се обсъди положението. Според сведенията, които пристигат, оценяват положението за много опасно и решават излъчената от тях депутация да отиде в руското консулство и да пита Русия ще подкрепи ли Съединението. *Ако отговорът е насърчителен* – казва Ив. Ст. Гешов, – *то ние сами да го прогласим!* Съставят тричленна депутация, в която влизат: Иван Ст. Гешов, свещеник Тилев и Иван Вазов. Приема ги Ингелстром, който ги обезсърчава, като им заявява, че Русия счита това за неблагоприятно и осъжда агитацията. Според него една революция в настоящото време би било катастрофална за българския народ. Ингелстром ги уверява още, че лично ще отиде в разбунените места да разубеждава въстаниците. Излизайки от консулството, Иван Ст. Гешов отправя до привържениците на Съединението и населението обръщение, в което ги призовава да съдействат за опазване на спокойствието и

¹⁷ Постоянно действащ орган, който осъществява политически, административни, финансови и съдебни функции, избран измежду депутатите на Областното събрание.

тишината, а за да убеди населението, че всяко движение в настоящия момент е безполезно, ги запознава със становището на консула. Румелийското правителство въвежда строги мерки. Дригалски паша, директор на милицията, телеграфира на дружинния командир в Стара Загора и секционния командир в Станимака¹⁸ да употребяват в случай на необходимост и оръжие. От няколко дни в Пловдив постоянно пристигат хора от цялата околия и от по-далечни места. Всички са необичайно оживени и шумни. Малцина са тези от жителите на града, които да не са посветени. Множеството се увеличава и от пристигащите по същото време и голям брой резервисти за ежегодните 15-дневни маневри.

През нощта на 5 срещу 6 септември в Пловдив се провежда по спешност директорски съвет, на който присъстват всички намиращи се по това време в града директори (областни министри). Решават да изпратят телеграма до Високата порта с която да донесат, че в областта има силни вълнения, с които местната власт сама няма да може да се справи, ако напрежението продължи да ескалира. За всички е ясно, че това донесение е равнозначно на призив за подкрепа и основание за намеса от страна на Турция. Неочаквано губернаторът Г. Кръстевич заповядва на ординареца си да настигне и върне изпратения към телеграфната станция човек с телеграмата за Високата порта, обяснявайки постъпката си с думите: *Не трябва да се съобщава с Цариград и аз съм българин. Каквото стане, нека стане!*¹⁹

Уговореният знак за революцията се подава в 4 часа вечерта с няколко револверни изстрела в Бунарджика. В това време командирът на 2-ра Пловдивска дружина майор Николаев – на кон, придружен от двама кавалериста, среща до Градската градина началника на милицията и жандармерията генерал Дригалски и го изпраща в щабния арест. След това се явява пред строените по улицата войници и им съобщава, че румелийското правителство е съборено и е провъзгласено Съединението на Южна и Северна България под скиптъра на българския княз Александър I Батенберг. Недовършил още думите си и из войнишките редици се разнасят виковете: *Ура, да живее Съединението! Да живее княз Александър!*

В същата вечер на много места в Пловдив се разиграват драматични събития. Докато Стефов се лута из пустите пловдивски улици в покрайнините на Пловдив и напразно чука по здраво залостените врати с молба някой да отвори и му каже къде се събират въстаниците, и безрезультатно пее в нощта високо на глас „Шуми Марица“, свири с уста и вика познати имена, за да го чуе някой съмишленик и дори стреля с револвера си един-два пъти, Чардафон Велики навлиза в града като води със себе си 300–350 въоръжени мъже. Сред тях е и годеницата му Делка Шилева, ушила знамето на конарската дружина – една *героична мома*, както я нарича Захари Стоянов. Узнавайки това, майор Данаил Николаев дава заповед дружините да се построят, въоръжени за поход, и да се развее знамето, което е участвало в боевете на Шипка. Това знаме, войниците му виждат за първи път и го гледат с трепет и вълнение.

Пред него майор Николаев произнася слово, което трябва да изпълни ролята на войнишка клетва за вяност към българския княз Александър I Батенберг и към делото на Съединението: *Войници! Ето вече пет–шест години откак сме на служба в изкуствено създадената Източна Румелия, която е прямо подвластна на петстотин-*

¹⁸ Дн. Асеновград.

¹⁹ ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а.е. 863, л. 8.

годишния ни тиранин – султана, пет–шест години, казвам, сме на служба, но никой от нас не е заклеван в защита на отечеството ни. Тази нощ мен се падна честта да ви поведе против турското правителство. Аз ви заклевам в името на българския княз Александър I, в името на вашето знаме, че вие ще изпълните дълга си към отечеството и за потъпкването на турския полумесец. Да живее нашият вожд Александър I! Да живее съединена България!²⁰

Заклевам се! – отговарят войниците, плачат и целуват знамето. Към 2 часа Николаев повежда войнишките дружини. Когато наближава конака, той вижда, че мостът, по който трябва да мине струпаната на отсрещния му край дружина на Чардафон, с развято знаме, е заварден и един още верен на правителството артилерийски взвод зарежда под командата на своя поручик оръдията, за да стрелят срещу въстаниците, които са тръгнали да свалят правителството. Майор Николаев веднага нарежда на поручик Зидаров да отиде с ротата си и да освободи моста. Войниците се явяват пред артилеристите с възгласи: *Да живее княз Александър I!*, а те им отговарят с продължително *Ура!* Започва побратимяване с взаимни прегръщания, а през това време Чардафоновата дружина преминава триумфираща по моста над Марица, пеейки Вазовата песен „Тих бял Дунав се вълнува / весело шуми“. Преминала моста, дружината се устремява право към конака. Всички въстаници от Чардафоновата дружина са с бели китки на калпаците, а пред тях с гола сабя в ръка е самият Чардафон Велики. В двора на правителствената сграда той разиграва коня си и го кара да се изправи на задните си крака. Появява се и главният управител на Източна Румелия Гавраил Кръстевич, който току-що се е облякъл и примирен вече със съдбата си, на фона на виковете *Долу*, като че ли с облекчение, казва вяло, припомняйки отново за народността си: *И аз съм българин. Ако аз съм изгубил всичко, то поне народът спечели.* Единственото, за което възрастният човек по-късно говори с огорчение, е, дето бил разкарван из града *пазен от една мома със сабя*. От конака той бил качен на файтон. От лявата му страна седнала юначната Чардафопова годеница Недялка Шилева със сабя в ръка. Преди да го изведат от града, минали така показано и шумно по главните улици край всички чужди консулства. Най-напред покрай руското, после край другите.

В утринния ден на 6 септември из целия Пловдив вече се носят само едни и същи възгласи: *Долу Румелия, долу пашата!*, *Да живее Съединението на Северна и Южна България!*, *Да живее българският княз Александър I!* Разпространено е вече и *Възванието* от комитета, написано още предния ден (5 септември), което някои четат на глас пред събрали се слушатели:

Братя! Часът на нашето съединение удари! Чуждото Румелийско правителство, което ни тежи от шест години, е съборено. На негово място е провъзгласено Съединението ни с Княжество България под скиптъра на Българския княз Негово Височество княз Александър I.

Граждани! Вие сте задължени – в името на отечеството ни, за славата и величието на България, да се притечете на помощ и подпомогнете святото дело като пазите най-строго общ ред и тишина. Помнете, че строго ще бъде наказан всеки един от вас, който си позволи някакво насилие и грабеж, особено ако това насилие е против чуждите народности, които всеки трябва да защитава като свои братя.

²⁰ Радев, С. Цит. съч., с. 528.

Офицери и солдати, синове на България! Тайният комитет ви обажда: „Наведете глава пред гордия български лев, пред величието на Християнството – Кръста. Против кого и за кого ще се биете вие? Помнете, синове на България, че вие служите, за позор и унижение под полумесеца, под байряка на нашите петстотин години мъчители.

Благословени духовни пастири! Вие, които сте пазили и крепили България цели петстотин години, надигнете Кръста спасителен и благословете свящото дело – Съединението.

Доде просветена Европа признае нашето народно и свято дело, додето войските на Негово Височество Александър I навлязат в Тракия, избира се Временно правителство, което ще разпорежда и управлява всичко. А Нему е длъжен да се покорява всеки. Нека Бог и нашите мишици ни са на помощ. Напред!

*От Комитета*²¹

Заедно с възванието е разпространена и издадената кратка прокламация за съставеното временно правителство:

*Съобщава се на населението на областта, че от днес, 6 септември 1885 г., ще управлява Временно правителство, състоящо се от следующите лица: председател д-р Странски, подпредседател д-р Чомаков и членове: майор Николаев, майор Муткуров, майор Райчо, Я. Груев, К. Пеев, д-р Г. Янколов, З. Стоянов, Д. Юруков, Г. Данчов, А. Самоковец, Г. Бенев.*²²

На 6 септември сутринта временното правителство изпраща две телеграми – първата до княз Александър Батенберг и втората до председателя на министерския съвет на Княжеството. Втората телеграма е подписана от Захари Стоянов и тя гласи:

*Днес прогласено по начин най-благороден Съединението. Главният управител арестуван. Мир и тишина владее навсякъде. Народът акламира Негово Височество. привременно правителство назначено.*²³

В същия ден Министерството на външните работи и на изповеданията в София уведомява с телеграма за станалото председателя на министерския съвет Петко Каравелов, който по това време е във Велико Търново, като му препращат двете получени от Пловдив телеграми – до княз Александър Батенберг и до Петко Каравелов. В деня на Съединението 6 септември 1885 г. княз Александър I Батенберг е във Варна – в двореца Сандрово. Там го заварва изпратената от временното правителство в Пловдив кратка, но съдбовна за народното дело телеграма:

Днес Съединението е прогласено по цяла Румелия в името на Ваше Височество, правителството съборено.

*Ваши верни поданици:
привременно правителство*²⁴

²¹ **Иванов, П.** Български триумф 1885–1910. 6 септември 1885. – В: *Юбилейни спомени по Съединението на Южна със Северна България*. София, 1910, с. 4.

²² ЦДА, ф. 176К, оп. 1, а.е. 181, л. 1.

²³ ЦДА, ф. 176К, оп. 1, а.е. 181, л. 4.

²⁴ ЦДА, ф. 176К, оп. 1, а.е. 181, л. 3.

Три часа по-късно княз Александър Батенберг получава и втора телеграма от Пловдив, този път от главнокомандващия майор Николаев:

Румелия въстана. Всичката румелийска войска е мобилизирана и ще се съсредоточи в Ямбол, Бургас и Търново Сеймен. Войската Ви прогласява за свой княз. Чакаме прогласенията и приказанията на Ваше Височество.

Главномандующ
Майор Николаев²⁵

Веднага щом получава двете телеграми, без да има възможност да се съветва пряко с министрите и с министър-председателя, към 14 часа князът бързо се отправя с файтон към Варна, придружен от гвардейците си. Минава с тропот по улицата, която после бива наречена „6-и септември“, завива край казармата и се отправя към телеграфопощенската станция. Неочакваното пристигане на княза изненадва силно варненци. Новината за внезапното му появяване светкавично се разнася из града и само за няколко минути площадът се изпълва с любопитни. Варналии узнават за прогласеното съединение няколко часа по-късно, към 16 часа. След тази вест целият град се стича на площада. Князът изпраща телеграма до министър-председателя Петко Каравелов, съдържанието на която не оставя никаква възможност за обсъждане и може да се приеме само като уведомление:

Моего мнение е, че не мога да не приема Съединението. Предлагам да дам немедленно заповед да се мобилизира войската, да тръгне с Вас заедно за Пловдив и да се вземе в ръце управлението на страната. Като пристигна в Пловдив, ще изпратя телеграфически циркуляр до Великите сили, че признавам сюзеренните права на Турция и че Съединението се прави по един народен дух и никак не е с враждебна цел против Турция, и ще моля всички Сили да признаят този извършен акт. Ще гарантирам за имуществата, правата и честта на турското население; ако турците не признават това, кланетата ужасни ще бъдат като последствие.

Александър

Княз Александър Батенберг изпраща от Варна телеграми и до министъра на войната, княз Кантакузин, и до министъра на външните работи и управляващ Министерството на вътрешните работи, Цанков, с еднакво съдържание:

В съгласие с Каравелов заповядваме: немедленно мобилизиране на войската и свикване на Народното събрание за 10 септември... Изпращам една телеграма до Негово Величество Руския император, за да му съобща това и да поискам помощта му. На този час тръгвам за Търново, от дето ще тръгна за Пловдив с Каравелов.

АЛЕКСАНДЪР

Князът телеграфира от Варна и до временното правителство в Пловдив, до д-р Странски – с кратки указания как да действа до пристигането му:

В името на святото дело, моля Ви, да запазите реда и тишината в страната до моегo пристигане в Пловдив. Бог е с нас! Моля Ви, да съобщите на майор Николаев,

²⁵ Пак там, л. 6.

че аз му благодаря за телеграмата и ще му отговоря официално от Търново. Имате ли да ми съобщавате още нещо?

АЛЕКСАНДЪР

След като получава бърз отговор от Странски, князът му отправя втора телеграма, от която става ясно какво е породило последния му въпрос в предната телеграма:

Благодаря за подробностите, пратете депутация в Търново, където аз немедленно заминавам и ще пристигна утре вечер. От Търново аз ще Ви изпратя официалния акт за прогласяване на Съединението. Имате ли да ми съобщите още нещо? Научиха ли турците в Одрин и Цариград за станалото?

АЛЕКСАНДЪР

В изпълнение на взетите решения княз Александър Батенберг издава във Варна и два указа: Указ № 164 за свикване на Народното събрание и Указ № 29 за мобилизиране, които след това са обнародвани в извънредна притурка на „Държавен вестник“. Също оттам той изпраща телеграма и до руския император Александър III, с която го известява за станалото и иска подкрепа и помощ. Точно в 16.30 часа княз Александър Батенберг излиза енергично на препълнения с хора площад и казва с висок глас: *Българи, Южна България от днес се присъединява към Северна България. Да подкрепим с оръжие в ръка това народно дело!*

Цяла Варна вече знае, че князът същата вечер ще отпътува към Търново, а оттам за Пловдив, където го зове дългът и се подготвя да го изпрати най-тържествено. В този акт важна роля е отредена на варненските ученици, които трябва да поведат с факелно шествие гражданството, дошло да приветства и изпрати своя любим княз. Учениците, под ръководството на учителя М. Белчев, са в очакване в новопостроената мъжка гимназия. Там е и военната музика на 8-ми пехотен Приморски полк. От общината са раздали факли и фенери. Към 19 часа шествието потегля за гарата. То минава през площадите „Екзарх Йосиф“, „Мусалата“ („Независимост“) и старата болница. На гарата са официалните лица – представителите на местната власт, начело с митрополит Симеон. Княз Александър I Батенберг пристига в 20 часа. Народът го акламира и понася на ръце. Стоящите близко до него журналисти са чули варненски граждани да се провикват силно: *Тази година Тракия, догодина Македония*, на което младият български княз отговаря: *И това ще бъде!*

Манифестациите във Варна в подкрепа на Съединението продължават и на следващия ден, 7 септември 1885 г. На 8 септември в Градската градина се провежда голям митинг, на който се приема резолюция в подкрепа на Съединението.

Веднага с акта на Съединението привременното правителство обявява обща мобилизация в Южна България и назначава майор Николаев за главнокомандващ. Същият ден завеждащият оръжейната работилница, капитан Петров, заедно с няколко войника заминават за границата при Харманли, за да съборят железопътния мост над р. Марица²⁶. Те така умело изпълняват поставената им задача още на 6 септември, че железопътната връзка могла да бъде отново възстановена едва през юни

²⁶ ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а.е. 863, л. 3.

следващата година. Пловдивският полицейски началник, капитан Соколов, разпространява обявление за набиране на доброволци предвид очакваното усложнение по границата откъм Турция:

По приказание на главнокомандващия на южнобългарските войски пловдивското полицейско управление обявява на всички доброволци, желаещи да постъпят в кавалерията, да се отправят със своите коне при казармите на Гладно поле при поручик Никушев.²⁷

Князът с нетърпение очаква информация за отзиви както от народа, така и от чуждите представители. В същия следобед князът получава телеграма от министъра на външните работи, който му съобщава за повишен интерес на дипломатическите представители към случващото се в Източна Румелия и поведението на Княжеството. Те много искали да узнаят становището на правителството в София и за неговите следващи стъпки. Някои питали дали Съединението не е подготвено от Русия с двойна цел: или да злепостави княз Александър Батенберг с нарушаването на Берлинския договор, ако той приеме предложението, или да го компрометира пред българското население, ако откаже.²⁸

Митинги в подкрепа на Съединението се провеждат в редица градове на Княжеството. Във Велико Търново се събират хиляди граждани от града и околните села, пред които разпалено говори и колебаещият се преди това Петко Каравелов. В края на речта си той пожелава на търновци да са готови, за да се отзоват по същия начин, когато бъдат призовани да подкрепят и единението с Македония. На митинга в София всички партии, консерватори и либерали, управляващи и опозиция, демонстрират единство. Ораторите им изтъкват, че в този момент трябва да се забравят всички различия и българският народ да се изправи единен и несломим в защита на Съединението.

Княз Александър пристига в Търново на 7 септември, откъдето на 8 септември 1885 г. той, съгласувано с министър-председателя П. Каравелов и с председателя на Народното събрание Ст. Стамболов и в присъствието на тракийските делегати д-р Г. Янкулов и К. Хаджикалчев, издава *Манифест* към българския народ:

Ний, Александър I,

С Божия милост и народна воля Княз на Северна и Южна България

Да бъде известно на Моя любезен народ, че на 6-и того жителите на така наречената Източна Румелия след свалянето на тамошното досегашно правителство и избирането на друго привременно, обявиха Съединението на Източна Румелия с Княжеството и единодушно Ме прогласиха за княз и на тая област.

Като имам предвид благо то на Българский народ, неговото горещо желание да се слоят двете български държави в една и постигането на историческата му задача, Аз признавам съединението за станало и приемам отсега нататък да бъда и се именувам Княз на Северна и Южна България.

Като приемам управлението на тая Българска област, Аз обявявам, че животът, имотът и честта на всичките мирни жители, без разлика на вяра и народ-

²⁷ ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а.е. 811, л. 4.

²⁸ Кореспонденция по въпроса за Съединението, с. 2.

ност, ще бъдат запазени и гарантирани. За запазването на реда и тишината са взети всички потребни мерки и с нарушителите им ще се постъпва с всичката строгост на закона.

Надявам се, че любезният Ми Народ и от двете страни на Балкана, който с такава радост и ентусиазъм посрещна това велико събитие, ще ми даде своето съдействие за заякчаването на свято дело – Съединението на двете Български области в една държава, и ще бъде готов да направи всичките жертви и усилия за запазване на единството и независимостта на милото Ни Отечество.

Нека Бог Ни бъде на помощ в това трудно и велико предприятие!

Издаден в старата Българска столица Велико Търново днес, на осми септември хиляда осемстотин осемдесет и пета година

АЛЕКСАНДЪР²⁹

На 8 септември князът получава телеграма от министъра на външните работи и на изповеданията, Цанов, за народното въодушевление в Княжеството от станалото Съединение: *Народът навсякъде ликува и е готов на всякакви жертви. Прокламацията на Ваше Височество се напечата в хиляди екземпляри и се раздава. Ентусиазъм неописуем... Запасните благодарение дейтелността на окръжното управление, пълният вече града и цепят въздуха с юнашки песни.*³⁰

След получаването на известията от Пловдив няколко граждани в София подемат инициативата да свикат общоградски митинг, на който да изкажат своята пълна подкрепа на румелийската революция. Към 4 часа следобед на същия ден камбаните започват да бият и да приканват гражданите. В 5 часа дядо Славейков с прочувствена реч открива многолюдния митинг, разяснява неговата цел и предлага да изберат бюро, в което освен него, като председател, влизат още Д. Петков – секретар, и членове: Т. Иванчов, Д. Ножаров и Д. Греков. След произнесените пламенни патриотични речи митингът одобрява с гласуване следната резолюция:

Ние, гражданите на българската столица, на брой около десет хиляди души, събрани на митинг по повод прокламираното съединение на Княжество България и Източна Румелия, решихме :

1. Да искаме от Негово Височество Княза и правителството му да вземат под своя защита Източна Румелия и да признаят прогласеното Съединение.

2. Незабавно да изпратят войски в Румелия, като завземат управлението ѝ.

3. Задължава всеки българин да помогне с каквото може, за да се поддържа извършеното съединение.

4. Настоящата резолюция да се съобщи на Негово Височество Княза, правителството и населението в провинциите.³¹

След приемането на резолюцията, по покана на Т. Иванчов, митингът упълномощава бюрото да събира помощи за Съединението. В изпълнение решенията либералното бюро подава телеграма до всички свои провинциални бюра със следното съдържание:

²⁹ *Държавен вестник*, бр. 92, 8.09.1885.

³⁰ ЦДА, ф. 176К, оп. 1, а.е. 181, л. 88.

³¹ ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а.е. 811, л. 8.

Днес всички граждани от столицата, събрани на митинг, взеха тая резолюция: искат от княза и правителството да приемат управлението на досегашната Румелия и всеки българин да спомогне с всичко, що може, за поддържане на извършеното вече съединение. Централното биuro ви моли незабавно да направите митинг със същата цел и резолюция, да организирате опълченци, доброволци и комитети. Приятелите не трябва нищо да пропуснат за спомагането на патриотичното дело, което има всичките вероятности да сполучи.

(п) Т. Иванчов, Д. Петков

Събрание провежда веднага и Опълченското дружество. Много от опълченците изявяват желание веднага да отидат въоръжени в Източна Румелия, ако стане нужда. Още същата вечер Куртев заминава за Румелия с около 150 опълченци. Веднага започва подготовка за сформирание на още чети. Правителството обявява, че ще даде оръжие на всички доброволци. Със сутришната поща вестник „Независимост“ получава куп телеграми от провежданите митинги и събрания в подкрепа на народното дело, част от които обнародва веднага в извънредна притурка:

Братя румелийци! Вий направихте едно свято дело, което историята ще отбележи със златни букви, за чест и слава на българския народ. Вие показахте, че там съществува народ, в жилите на който тече юнашка българска кръв. Вие оправдахте жертвите на Перуцица, Батак, Панагюрище. Потомството ще ви изказва своята признателност, ще прославя вашите дела като пример на патриотизъм. Дерзайте! Захванатото дело е грамадно, неговите жертви са неизчислими, но патриотизмът на народа ще ги пренесе. За свободата и съединението на общото отечество всеки ще се жертва. Вие си изпълнихте длъжността си. Вие направихте повече, отколкото можеше да се очаква. Вие доказахте, че този народ е достоен за свобода.

Дерзайте! Имате напълно съчувствието на жителите отсам Балкана. Всичко живо, в жилите на което тече българска кръв, днес е въоръжено и готово да се жертва за свободата. Патриотическото правителство, заедно с Княза, решиха вече да поддържат захванатото дело. Отдайте му честта, което Той заслужава!

Румелийски войници! Със страх и почитание трябва да се отнесе всеки българин към вас. Вие се решихте и извършихте едно дело, което историята рядко е отбелязвала. Вие показахте, че сте синове на българския народ, а не васали на султана. Живейте и дерзайте! Подкрепете сега делото си! Помощ ще имате от всички българи.

Българи от Княжеството! Онова, което зависеше от нашите братя в Румелия по Съединението, те го направиха повече, отколкото можеше да се очаква. Остава сега да се покажем ние. Това народно дело иска жертви и жертви големи, но това не трябва да ни стряска. Да напрегнем всеобщо силите си и нашето дело ще бъде увенчано с успех. Нищо не трябва да ни стряска, нищо не трябва да ни плаши. Ние не крадем, а искаме своето, което неправилно ни се отне. Народното ни и патриотическо правителство, заедно с Княза, си решиха твърдо да поддържат захванатото дело. Остава народът да покаже своето съдействие. Ние не сме народ голям, но всеобщото съгласие ще ни даде сила. Пред това народно дело партизанските борби трябва да млъкнат и замълчат завинаги. При интересите на общото отечество честолюбията и докаченията трябва да престанат. Всички да се въоръжим и да си

запазим границите от нахлуването на азиатските орди. Трябва да бъдем готови за всяка минута. Ако петвековният наш неприятел се опита да настъпи в пределите на нашето общо отечество, ние трябва да станем всички като един човек и да защитим българската си чест.

Делото е захванато вече. Назад то не може да се върне. Ние трябва да си останем завинаги съединени или трябва да изчезнем като народ из Балканския полуостров. Гответе се да го увенчаем с успех. Не забравяйте, че има потомство. Ако ние се покажем достойни синове на нашето отечество, то ще ни прославя. Ако ние не опазим отечеството си, уви, с отвращение ще спомня то нашето време. Срам и позор ще клейми нашите чела.

Княз Александър Батемберг изпраща чрез Радославов кратка, но изпълнена с чувство на искрена благодарност поздравителна телеграма до гражданите на столицата:

Щастлив съм да видя, че населението на столицата ми е въодушевено от ентузиазъм в този важен момент. Моля Ви, предайте на населението моята радост и признателност за това, че столицата ми е во главе на едно такова патриотическо движение.

АЛЕКСАНДЪР

На 7 септември князът изпраща благодарствена телеграма и до председателя на Опълченското дружество в София, а чрез него и до всички опълченски дружества в страната, с която ги уведомява, че вече се е разпоредил за свикването им под знамената:

Аз съм бил винаги уверен, че опълченците няма да останат надире и в този случай и приемам формирането на опълченската дружина. Заповеди за пушките и знамето са дадени (вече) на военния министър.

АЛЕКСАНДЪР

Резолюцията от събранието в Ловеч не се различава по патриотичния патос, обзел повсеместно народа в Княжеството, но тя съдържа и директен намек за отговорността и на правителството, и на княза, ако не се действа решително и своевременно:

Населението на гр. Ловеч, днес целокупно събрано на митинг, посрещна с възторг обявеното от южните българи съединение с Княжеството, реши:

1. Моли княжеското правителство, след като признае прогласеното Съединение, незабавно да го приеме и да почне да действа в Южна България като част от Княжеството. Същевременно да вземе всички мерки за довършване на начнатото дело. В противен случай всяко негово забавяне ще е убийствено за общото отечество и ще му навлече тежка отговорност пред народа, когото никакви опасности не ще спрат да вземе поголовно участие в борбата за целокупността на България.

2. Бюрото да поздравя телеграфически Негово Височество с Короната на Съединена България и да съобщи настоящата резолюция на княжеското правителство и на привременното в Пловдив. Да живее Съединена България! Да живеят юначните южни българи! Да живее Негово Височество Княза!

Председател на бюрото: Луканов

Бюрото от Кула, с председател Генчо Велков, съобщава телеграфически на княз Батенберг, че след като е било известно за станалото в Тракия, то е упълномощено да заяви следното: *Населението поднася на Ваше Височество верноподаническите си чувства, като е напълно уверено, че Вие ще бъдете достоен представител на българския народ в настоящата минута за изпълнението на вековната мечта на народа – общото ни съединение. За достигането на тази цел кулското население е готово да жертва и кръв, и имот.* От Трън приветстват прогласяването на Съединението и искат от правителството само жителите му да получават редовно новини. На митинга в Лом, на който са присъствали повече от 2000 ломчани, приветстват специално Захари Стоянов и майор Данаил Николаев за предприетото народно дело и молят *Негово Височество* [княз Батенберг] и *руския император* [Александър III] за покровителство на Южна България. На свикания във Видин митинг стеклите се над 5000 души от града и околията приемат и изпращат до министър-председателя следната резолюция:

1. *Да се съобщи нашето най-сърдечно съчувствие към братята ни, които тъй доблестно успяха да се освободят от тежкото положение, в което бяха турнати, като ги уверяваме, че при нужда и ний сме готови, да им дадем всякаква помощ за това велико дело.*

2. *Да се заявят на Негово Височество Княза нашите сърдечни честитявания и поздравления по повод великото събитие, което украсява короната му с още един безценен камък и да се помоли да приеме да украси короната си с безценния камък Южна България, който е един от идеалите на целокупния български народ.*

3. *Настоящото да се съобщи на Негово Височество чрез министър-председателя, като се поздравя заедно с другарите му, че великото историческо народно събитие се е извършило по време на тяхното властване и да му се изкаже желанието ни да поддържа и осъществяването на Съединението, като разчита на нашата поддръжка.*

Бюрото съобщава, че това събитие се поздравя с топовни гърмежи и градецът бе украсен веднага и илюминиран бляскаво. Народът тържествува. Ура.

(п.п.): Д. К. Златаров, Ив. Рашков, Х. п. Станков, Цанов, Панов

Радостното вълнение и патриотичното опиянение обхваща цялото Княжество, стига и до най-малките села. Много добре го е предал свещеник Петко Франгов³² от с. Бяла Черква, Търновско, в писмото си до пловдивския деец Иван Андонов: *На 7 септември сутринта рано, два часа преди да се съмне, камбаната ни в селото почна да звъни доста силно. Аз се пробудих от сън и си помислих, че може да е станало пожар в селото, ама никакъв огън не се виждаше. Бързешком се затекох в селската канцелария, където сварих кмета. Щом ме видя, той ме поздрави с думите „Честито Съединение!“ „Радвай се!“ – му отговорих. Това нещо се очакваше. Стражарът беше донесъл телеграма, която прочетохме гласно. През това време камбаната не преставаше да бие, а на мегдана пред канцеларията се събра цялото село. Зарадвани всички от това известие,*

³² Петко Тодоров Франгов (1855–1931) – участник в Априлското въстание. След това свещеник, краевед и мемоарист, биограф, драматург, пътеписец. Баща му е сред предадите Бачо Киро на турците след въстанието.

отидохме в черквата „Св. Димитър“ да направим благодарствен молебен. След молебена десетина души, трогнати издън душа, решихме да отидем във Велико Търново. На заранта, 8 септември, пристигна в Търново от Варна княз Александър Батенберг, посрещнат най-тържествено. Вестта за Съединението бе обрадвали всички. Това личеше по лицата и по движението на хилядното население, което се беше стекло от околните села и от махалите на Търново.³³

Петко Франгов съобщава също за дошла от Румелия делегация, за да моли княза да приеме и защити Съединението. Същевременно той много правдиво описва проявената на часа масова готовност на младите хора за саможертва в защита на народното дело: *Колкото се радваше населението от станалото събитие, толкова повече правителството предвиждаше опасност от страна на Турция. Затова стана разпореждане веднага да се събират доброволци и да се изпращат на турската граница, защото нямаше достатъчно войска, [която] да спре нахлуването на турците в Тракия. За късо време се събраха доброволци, образуваха се чети – легиони и тръгнаха за турската граница. През тези дни пристигна от Пловдив делегация, начело с господата д-р Янкулов и К. Калчев, да молят Негово Височество Княза да замине час по-скоро за Пловдив, защото тракийският народ го очаква с нетърпение. Правителството на Южна България било свалено вече. Князът и Петко Каравелов решиха да заминат за Пловдив заедно с депутацията. През него ден излезе прокламация от княза, която се разпръсна между народа на цялото Княжество. След известието за Съединението на двете Българи народът сякаш пламна от възторг. Млади и стари тутакси образуваха легиони доброволци и тръгнаха на юг. Не може да се опишат радостта и възторгът. Едно след друго се явяваха възвания между народа с насърчително съдържание. Войските, които бяха в България, почнаха тутакси да заминават за Тракия. И жандармерията с околийските началници замина за Пловдив. Чуваше се, че турските войски са се натрупали по границата. Други говореха, че вече се отворил бой между нас и турците. Кого да слушаш, кому да вярваш? Всички слухове намираха вярващи. Войските заминаха за турската граница, като се предполагаше, че и без друго ще има бой с петстотингодишния наш потисник. Целият български народ обърна очи към Тракия, гдето се предполагаше, че ще стане театърът на войната.*³⁴

От Велико Търново княз Александър I се отправя към Пловдив, придружен от Петко Каравелов и от румелийските делегати, следвани от пристигналия предния ден в Търново Шуменски кавалерийски полк. Вестта, че княз Александър Батенберг ще дойде в Пловдив, се разнася в града още на 7 септември и предизвиква неописуема радост във втората българска столица. За това знаменито посещение с еднакво усърдие се готвят и градската управа, и гражданите, независимо от народностната им принадлежност. На следващия ден председателят на привременното правителство в Пловдив получава официално телеграфно уведомление от Търново за пътуването на княза с указания за посрещането:

Тръгваме в 7 часа сутринта. По пладне преминаваме Балкана. На 5 часа сме в Казанлък, дето ще пренощуваме. Заран рано се отправяме през Калофер. В Пловдив пристигахме около 2 часа подир пладне. Изпратете незабавно два областни файтона

³³ ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а.е. 858, л. 1–2.

³⁴ ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а.е. 858, л. 2–4.

и още други три за Баня. Войската пристига в Пловдив в сряда. Пригответе квартира в правителствения дом. Окачете знаме.

Калчев, Янков

Привременното правителство изготвя подробна програма за посрещане на княза. Двама членове на временното правителство ще посрещнат Негово Височество до с. Баня, останалите членове – до Чуллук. На Карловската врата ще бъде градското кметство с градския съвет. Поднасяне хляб и сол. От Карловската врата до големия мост – от двете страни на улицата – наредени всички съсловия. От моста пред Узунчаршия до площада Джумая – учениците, после учениците. Площадът Джумая ще е окръжен с резервисти. Негово Височество ще бъде посрещнат от българското духовенство и духовните началници на другите вероизповедания. Оттук, предшестван от духовенството, ще се отправи към катедралната черква, конвойт ще го следва. На Малък пазар Негово Височество княз Александър I Батенберг ще бъде посрещнат от госпожи, наредени от двете страни на улицата. Вход в черквата – из главната врата. В черквата духовенството, заедно с певческия хор, ще изпълни славословие. Връщането от черквата ще стане през улицата, която води от Джумаята към градината, и влизането в правителствения дом ще бъде през парадната врата. В двора ще бъде наредена войската, с войнишката музика начело. Представянето при Негово Височество ще стане по следния ред:

1. Временното правителство.
2. Главнокомандващият със своя шаб.
3. Граждани, първомайстори и депутации от другите народности.

Сутринта на 9 септември, понеделник, от правителството изпращат един от най-хубавите областни файтони да чака княза при Карловските бани. Наемат и частни файтони, които да посрещнат придружаващата го свита още от Казанлък. Към 9 часа сутринта притихналият и изморен от очакването град се раздвижва и народът се насочва към улиците, по които е определено да мине князът. Надпреварата е трескава – всеки иска да заеме по-хубаво място, за да може да го види и чуе по-добре. Точно в 10 часа топовни гърмежи откъм Кършияка оповестяват, че княз Александър I Батенберг е стъпил на пловдивска земя. Тържествено забиват камбаните на всички черкви – православни и католически – български, гръцки и арменски. По калдъръма бързо изтрополяват файтоните, в които са князът, министър-председателят Петко Каравелов, военната и цивилната княжеска свита. Шествието се отправя първо към черквата „Св. Богородица“, откъдето след кратък молебен се насочва към правителствената сграда, в която са пребивавали последователно двамата последни източнорумелийски губернатори Александър Богориди и Гавраил Кръстевич. Там ги очакват две поделения – едното от всички видове въоръжения, а другото – от пловдивската подвижна жандармерия. От дясната страна на войниците са наредени всички руски офицери, начело на които е застанал пловдивският полицмейстер Коростелов, които князът поздравява, а после стиска на всеки ръка.

На 9 септември, в 1 часа по обяд, княз Александър I тържествено е посрещнат от привременното правителство и високо акламиран от войската и от стеклия се като лавина народ. Един от руските представители, Чичаков, който по време на Руско-турската война от 1877–1878 г. е служил в отряда на генерал Гурко заедно с офицера

доброволец Александър Батенберг, бе излязъл да чака и да посрещне княза чак при Карловските бани. Княз Александър Батенберг вижда благосклонен знак в появата му сред посрещачите от страна на Русия към делото, което той оглавява без нейното одобрение.

В Пловдив князът посещава най-напред катедралната черква, където се отслужва молебен, а след това в правителствения дом приема и изслушва според предварителната програма различните делегации. Шествието продължава цели два часа при неописуемо въодушевление. Дипломатическите представители отказват да присъстват на този тържествен акт. Явяват се само руските представители Игелстром и Чичаков, което създава у народа илюзорното впечатление, че Русия подкрепя Съединението. Тяхното присъствие поражда слаба надежда и у Батенберг, че може би това е знак за възможно помирение с Александър III. Батенберг веднага назначава за свой комисар д-р Г. Странски с помощници П. Р. Славейков и Й. Груев, които да заменят временното правителство и да поемат управлението на областта. За да не настъпи смут в администрацията, той утвърждава на дотогавашните им длъжности всички действащи в Южна България правителствени, окръжни и общински чиновници.

В същия ден, 9 септември, княз Батенберг изпраща телеграма до дипломатическите представители на Великите сили в София, с която ги уведомява за провъзгласяването му за княз и на Източна Румелия:

След като на 6 септември положението в Източна Румелия се измени, народът, чрез всеобщо гласуване, ме прогласи за свой княз. Жителите на Княжество България единодушно поискаха от мене да приема тази длъжност. Като взех под внимание моя свещен дълг към народа си, аз я приех с прокламация до българския народ. След като дойдох в Пловдив и поех управлението, аз заявявам най-тържествено, че Съединението на двете България се извършва без враждебни намерения спрямо отоманското императорско правителство, чиято сюзеренност признавам. Аз гарантирам за спокойствието на двете страни и за сигурността на жителите, независимо от расата и вероизповеданието им. Обръщам се към Негово Величество и Неговото правителство ... с молба да признаят това ново положение и ги моля да ни съдействат пред Н. В. Султана да признае Съединението, за да се избегне излишно проливане на кръв, тъй като народът е решен да защитава с цената на живота си извършеното дело.

Александър³⁵

Първият дипломатически отзив идва от Лондон, където предполагат, че актът е дело на руската дипломация. Още на 7 септември лорд Солсбъри предлага на Берлин и Виена да направят строги постъпки пред българското правителство за спазването на Берлинския договор. Именно, за да разсее тези подозрения, на 9 септември княз Александър Батенберг изпраща от Пловдив телеграма до министъра на външните работи на английското правителство със съдържание подобно на телеграмите до дипломатическите представители на Великите сили в София, с която го уверява, че Съединението се извършва по волята на народа на Княжество България и на Източна Румелия, без каквото и да е външно влияние и без враждебно намерение към съюзе-

³⁵ *Кореспонденция* по въпроса за Съединението, с. 4–5.

рена, както и с молба да бъде признато създаденото по волята на народа фактическо положение:

*Старата Източна Румелия престана да съществува и народът ме прогласи за свой княз... Отправлям молба да признаете това ново положение и моля да ходатайствате пред Негово величество Султана да санкционира Съединението...*³⁶

Князът изпраща телеграма и на султана, с която декларира, че признава съюзенитета на Високата порта и моли Високата порта да признае Съединението, *за да се избегне излишното проливане кръв*. Прави впечатление, че във всички обръщения и призови за признаване на Съединението, отправени към Великите сили, Високата порта, лично до султана или до други короновани глави, княз Александър I Батенберг изтъква винаги едни и същи основания: първо, че актът на Съединението се извършва по волята на народа, без никакви външно вмешателство; второ, че ще се зачитат международните договорености чрез запазването на съюзенитета на султана; трето, ще се гарантират животът и имотът на населението, независимо от религия и народност; и четвърто – последно, но най-смущаващо и Великите сили, и Високата порта заявяват, че непризнаването на Съединението ще предизвика размирици и кръвополития, поради твърдата решимост на българския народ да го защитава с цената на живота си. Като че ли за да подсили това заявление, министърът на външните работи и на изповеданията И. Цанов изпраща на 11.IX.1885 г. до всички дипломатически представители на Великите сили в София окръжно за обявяване на военно положение в Княжеството:

*Имам честта да Ви уведомя, че за да се осигури обществената безопасност, вчера с княжески указ бе провъзгласено обсадно положение в цялото Княжество...*³⁷

Император Александър III не отговаря на молбата на българския княз. Вместо това още същия ден руското правителство, опасявайки се от непредвидени международни усложнения поради нарушаване на Берлинския договор, нарежда телеграфически на руските офицери да стоят настрана от това дело. Уведомява останалите Велики сили и Османската империя, че е заповядал на своите офицери да не участват в Съединението. Нещо повече, на 9 септември Александър III чрез руското правителство нарежда на княз Кантакузин – военен министър в правителството на Петко Каравелов, да подаде оставка. Скоро след това изтегля руските офицери от България, което разстройва за известно време младата българска войска, като я лишава от опитни командири пред угрозата на бъдещата турско-българска война, каквато се очаквало да избухне всеки момент. Османското правителство е изненадано от Съединението и изпраща нота до всички Велики сили, с която иска от тях да заставят българския княз да зачита международните договори, и по-специално Берлинския от 1878 г. Струпва войски на източнорумелийската граница, окупира Кърджалийския край и заявява на посланиците на Великите сили в Цариград, че с оръжие ще защитава подписания от тях Берлински договор.

На 10 септември за военен министър е назначен Константин Никифоров и всички освободени длъжностни постове се заемат от български офицери. Започва повсеместна трескава подготовка за война с Турция. В извънредната сесия на Народното

³⁶ ЦДА, ф. 176К, оп. 181, л. 95–96.

³⁷ *Кореспонденция* по въпроса за Съединението, с. 5.

събрание на 11.IX.1885 г. Петко Каравелов прочита тронно слово от княз Александър I, написано в духа на манифеста. В отговор народните представители заявяват, че *българите няма да пощадят нито имот, нито живот за запазване на свободата и независимостта на общото отечество*³⁸. Гласуват кредит от 5 млн лв. за мобилизация на войската, както и втори такъв кредит от 10 млн лв. – резерв в случай на война. Одобряват единодушно на 11 септември указ № 15 за обявяване на военно положение в защита на Съединението.

Обстановката на Балканите продължава да се усложнява. Турция, по внушение на Англия, заема по-умерена спрямо първите ѝ реакции позиция – на изчакване. Сръбското правителство обявява мобилизация и сръбският крал Милан заявява пред чуждите дипломати в Белград, че ще настоява за възстановяването на статуквото. В противен случай Сърбия трябвало да бъде *компенсирана* териториално с български земи, равни по площ на придобитите от България. Белград става инициатор за оформяне на противобългарска коалиция и на 11 септември дори започва преговори с Гърция. Гърция, от своя страна, също провежда частична мобилизация. Гръцкото правителство поставя същата дилема: или възстановяване на статуквото, или териториални компенсации за сметка на България. Съединението нарушавало равновесието на Балканите и застрашавало гръцкото население в Източна Тракия. От балканските държави единствено малката Черна гора не се безпокои от някакво нарушено *равновесие* и не се противопоставя на Съединението. Румъния пък потиска първоначалните си дразги с Княжеството, водена от съображението, че един успех на това дело ще укрепи позициите на княз Александър I Батенберг. Така ще бъде ограничено руското влияние на Балканите, от което тя се опасява силно поради териториалните си спорове с Русия за Бесарабия и Молдова.

За българското правителство в този момент е изключително важно да спечели като покровител на Съединението Александър III. То изпраща при него делегация от добре познати в Петроград русофили от Северна и от Южна България – В. Друмев, Ив. Евст. Гешов, Ив. Герджиков, Д. Папазов и др. На 20 септември в Копенхаген те се срещат с руския външен министър Гирс, който ги *полива със студен душ*, наричайки със съвсем недипломатичен език пловдивската революция *глупост* и ги предупреждава за опасността от Сърбия. На следващия ден делегацията се явява пред самия Александър III. Делегатите разбират, че той е против оставането на Александър Батенберг на българския престол, макар и да не споменава името му. Английският възпитаник Ив. Евст. Гешов заминава за Лондон, за да разговаря с английското правителство и да го спечели за българската кауза. Оттам го съветват българското правителство да започне веднага преговори с Турция. Колкото до позицията на самата Англия, комисията чува класически пример на английско дипломатическо говорене: *Колкото и Англия да желае Съединението, тя няма да се бие за него*.³⁹ Не дават резултати и усилията на дипломатическият агент в Букурещ Григор Начович да спечели австроунгарския външен министър Калноки с твърдението, че Съединението не е външно, а българско национално дело и успехът му само ще закрепи княз Батенберг и ще постави

³⁸ *Дневници* на IV ОНС, III ИС, 1885, с. 1–4.

³⁹ **Александров**, Ем. Българската княжеска дипломатическа система (1878–1908). – В: *История на българите*, 2003, т. 5, с. 251.

България извън обхвата на влиянието от Петербург, което е в интерес на правителството във Виена. Отговорът, ако и съчувствен, също не е утешителен. Австроунгарското правителство не е против самото Съединение, но не одобрява момента на неговото извършване, защото Австро-Унгария още не била готова да анексира Босна и Херцеговина. Очевидно е, че тя ще продължи да насърчава Сърбия против България според по-раншно сръбско-австрийско споразумение.

Подложен на силен външен натиск, княз Александър I Батенберг се опира главно на вътрешните патриотични сили, на младите офицери, на интелигенцията и на широката народна подкрепа. Зад него са твърдо дейците на Българския таен централен революционен комитет, които на 14.XII.1885 г. му изпращат специално обръщение:

До Негово Височество Александър I, Княз на Съединена България

Ваше Височество!

Централният комитет, избран от делегатите на българското население в Южна България, за да подкрепя усилията на Ваше Височество по осъществяването на Святото Съединение между братските народи на Северна и Южна България, по случай на победоносното възвръщане на Ваше Височество в общата столица на Съединена България, счита за своя непременна патриотическа длъжност да поднесе чрез особена делегация пред нозете на Ваше Височество, изрази на най-гореиците симпатии и поздравления, от които населението в Южна България се въодушевява през тоя велик и славен исторически момент в политическия живот на българския народ.

Ваше Височество! Като изпълня този велик свой дълг, Централният комитет, дълбоко убеден в твърдото решение на Ваше Височество да доведе докрай започнатото дело, смее изново да увери Ваше Височество в абсолютната готовност на българското население в Южна България да поддържа Вашите усилия с всичките изискуеми жертви.

Сме на Ваше Височество най-покорни и предани поданици:

епископ Гервасий, д-р Ст. Чомаков, Г. Караджов, Г. Данчов, Ив. Стоянович, Сл. Кесяков, Д. Ризов [и още три подписа]⁴⁰

Поемането от Александър I Батенберг на отговорността за Съединението – в тогавашната международна обстановка и разположението на силите, с ясното съзнание, че този акт не се подкрепя от никоя от тях, го превръща в национален герой и в очите на негови довчерашни противници из средите и на либерали, и на радикали, ярък пример на който е самият Захари Стоянов. Той не пести сарказма и хапливостта на своя самороден и ненадминат в това отношение журналистически език, когато напада княз Батенберг заради посегателството му срещу конституцията и за въведения от него режим на пълномощията, подозирайки го в началото, че като племенник на руския цар Александър II, с доведените в страната 250 руски офицери, иска да направи от нея *чифлик* или *Задунайска губерния*. Остротата, с която той воюва в името на България срещу своите опоненти става причина не малко негови писания дълго време да стоят в забвение, като например ръкописът на неиздадената му преживе книга „Превратът през 1881 г.“, както и „Апел за борба против преврата“⁴¹ и др. Прегръщането от Алек-

⁴⁰ НБКМ–БИА, ф. 271, а.е. 25, л. 146.

⁴¹ НБКМ–БИА, ф. 100, II А А 8714.

сандър Батенберг на святото за българския народ съединение като свое дело, за което той залага и престола, и живота си, променят радикално отношението на Захари Стоянов към княза, за да каже по-късно категорично: *Няма Княза – няма България!* – и бърза да поясни защо го казва: *Когато го видях за първи път на 9 септември [1885] при Карловските бани само с двама жандарми – то още на минутата изповядах, че му прощавам всичките стари грехове. После това негово поведение към нашето народно дело... и куп други обстоятелства, моето честно мнение и убеждение за княза Александра е такова: той трябва да бъде за всеки патриот българин не само прост княз на България, но и принцип... Да живее Александър! Той днес е стражата на българската самостоятелност... Ние сме радикали и сме против коронованите особи, но княза си пазим като очите си.*⁴²

Съдейникът му, Стефан Стамболов, който воюва докрай безпощадно срещу всички външни и домашни противници на княз Батенберг, е по-сдържан, но също обективно оценява поемането на отговорността за Съединението. Ето какво казва той в Търново пред няколцина от Бяла черква, дошли специално да се осведомят за голямото събитие, както го е записал свещеник Петко Франгов:

– Дали провъзгласяването на Съединението – питат селяните от Бяла Черква – няма да принесе нещастие на отечеството ни?

– Не вярвам – отговори Стамболов. – Султанът навярно предполага, че тази аларма е руска работа и затова едва ли ще се реши да обяви война на България.

– Ами, ако обяви?

– Лошо е, но ще се помъчим да се разправим.

– Това дело – като народно, не стана ли със знанието на всичките сили?

– Може ли да бъде така? Всичките сили все с нас ли ще се занимават? Можем ли ние да съобщаваме такива работи на силите. То си е наша вътрешна работа.

– Ами князът как се отнесе към Съединението? Одобрява ли го?

– Май не беше по волята му. Той казваше да се почака още малко, но веднъж прогласено Съединението... подкрепи го и замина за Пловдив.

– Русите съгласни ли са със Съединението?

– Те не са съгласни и там е най-големият калпазанлък на тяхната политика.

– Ако откажат помощ в случай на война с Турция, какво ще се прави?

– Ако откажат, ще гледаме сами да се разправим с турците. Ние обявихме война, като провъзгласихме Съединението и ще се помъчим да отстоим святото дело.⁴³

Пред княз Александър I има труден, но славен път за утвърждаване на съединението на *двете Българи* – с цената на кръвополитна, наричана *братоубийствена*, но славна и блестящо проведена война срещу съседна и вероломна Сърбия, влязла в ролята на агресор, но и срещу колективния натиск на Великите сили за възстановяване на статуквото на Източна Румелия, което ще рече отказ от съединението ѝ с Княжество България. След този подвиг, за който ще стане дума по-долу, следват още много месеци на дипломатически усилия и преговори, докато се намери някаква приемлива формула за всички заинтересовани страни за международно признат статут на Съединението.

⁴² *Независимост*, 30.10.1886.

⁴³ ЦДА, ф. 1599К, оп. 1, а.е. 858, л. 1–4.

Князът носи до край кръста на своята Голгота в доблестно служене на българския народ. Той поема отговорността за Съединението, като съдейства през цялото време на неговата подготовка, без да дава външен израз и успява да изкове достатъчно силни аргументи, с които да го отстоява пред съда на Великите сили, че то е свято дело на българския народ, без никакво външно вмешателство, нито на Русия, нито негово лично.

С телеграма до великия везир от 19.III.1896 г. – след много преговори и разговори – Батенберг отказва да приеме решението на конференцията в Топхане. Отговорът на българския княз на телеграмата на великия везир за взетото от нея решение е:

Надявах се, че императорското правителство ще благоволи да признае, че всички мои желания и усилия бяха насочени изключително да осигуря на българския народ успех в основателните му стремежи, съответстващи на огромните жертви, които той даде за своето дело, и в същото време да поддържам и уважавам единствената законна суверенна власт... Аз не мога и няма да помогна за възстановяване на международния суверенитет в Източна Румелия, която бе главната причина за онова безсилно, безволево, неуважавано и, следователно, дори вредно за интересите на народа правителство. Като поддържам турско-българската спогодба от 1 февруари т.г. и като не давам съгласието си за турско-европейската спогодба, аз изпълнявам един священ дълг спрямо народа си и мисля, че защитавам интересите на суверена... Бих искал да вярвам, че Н. И. Величество Султанът ще благоволи да оцени моя неотменен отказ със същите чувства, които ми диктуват да сторя това.

АЛЕКСАНДЪР⁴⁴

На 5.VI.1886 г. в Топхане силите се съгласяват още в него момент да приемат постановлението за спогодбата за Източна Румелия⁴⁵, според която Главното управление на Източна Румелия ще се поверява на българския княз, съгласно чл. 17 от Берлинския договор.

⁴⁴ *Кореспонденция* по въпроса за Съединението, с. 26.

⁴⁵ **Кесяков**, Б. Принос към дипломатическата история на България 1878–1925 г. т. 1. София, 1925, с. 16–19.

Иван Вазов в Берковица

Камелия Божилова

Ivan Vazov in Berkovitz

Camellia Bojilova

Summary

This article examines the so called Berkovitz period in the life and literary works of the prominent Bulgarian writer Ivan Vazov. He spent only one year in the town under Kom peak but this period played a vital role in his life and creative path. There Vazov created one of his best works, accumulated material and gained experience for his future literary masterpieces. Time spent by the writer in Berkovitz left durable traces in the minds of local people and had a great impact on the development of the town situated in the West Stara Planina. The house where the poet lived is currently a museum and one of the significant cultural sites in Northwest Bulgaria. Vazov's impressions of Berkovitz, Petrohan Pass, Kom peak, Ginci village, etc. were described in his novel *New Earth*. It is a novel of both huge literary and historical significance as an important memoir source. It has been quoted and widely used by historians and researchers of the region's past.

Key-words: Ivan Vazov, Berkovitz, literary history, writer, Northwest Bulgaria.

Иван Вазов – председател
на Окръжния съд в
Берковица, 1879–1880 г.

Берковският период от живота и творчеството на големия български писател и обществен деец Иван Вазов започва с пристигането му в малкия планински град, разположен в подножието на връх Ком, на 17 март 1879 г., и приключва през 1880 г. 29-годишният тогава Вазов е назначен за председател на Окръжния съд. Първоначално живее под наем с един от членовете на Берковския съд – Иван Стоянов, който впоследствие става прототип на Дормидолски в повестта „Митрофан и Дормидолски“, в къщата на Клисурците. По-късно се премества в дома на избягал в Турция мохамеданин – това е днешната сграда на музей „Иван Вазов“.

Ето какво споделя в своите спомени самият писател за причините, поради които попада в града: *По веление то на неизповедимите Божии съдби в 1879 г. аз се бях озовал в затънтената Берковица, в качество председател на окръжния съд. Бях дошъл там от Русе, дето бях служил при губернатора генерал Акимов, като*

чиновник особих поручений. Разстроеното ми здраве изискваше промяна на климата и аз приех предложението да заменя праиния и шумен дунавски град с тоя зелен планински кът.

В Берковица Вазов среща своята първа голяма любов – Параскева, която възпява в стихотворението „Зихра“. Съществуват различни версии за произхода ѝ. Според едната тя е била потурчена българка, покръстена от руски офицер, който бил и неин покровител. Когато руснаците напускат Берковица, тя отказва да заминее с офицера. Тогава семейството на Иван Стоянов ѝ предлага да дойде в къщата му и да извършва домакинска работа. Параскева е била 19-годишна, природно начетена, красива и съвсем естествено младият поет се влюбва в нея.

Според другата версия Вазов се запознава с нея при пътуването си от Русе към Берковица. През топлата мартенска пролет на 1879 г. той стига от Свищов до Лом паланка с параход по Дунава. От Лом до Берковица пътува с перкет¹ – пощенска кола. В същия пощенски файтон е и прекрасната турска девойка – Фатме, заедно с вуйчо си – Тахир, брат на нейната майка. Тази много интересна среща във файтона става случайно, но тя оказва впоследствие важна и за двамата.

При престоя си в Берковица, Вазов е в началото на творческия си път, но оценява това време като един от най-плодотворните периоди.

Тук той написва и разказа „Славчо“, по-късно преименуван на „Белимелеца“. Изследователите на Вазовото творчество приемат, че прототип на главния герой Славчо Белимелеца е Върбан Панов от с. Бели мел, Чипровско – предводител на Върбанпеновото въстание от 1837 г.²

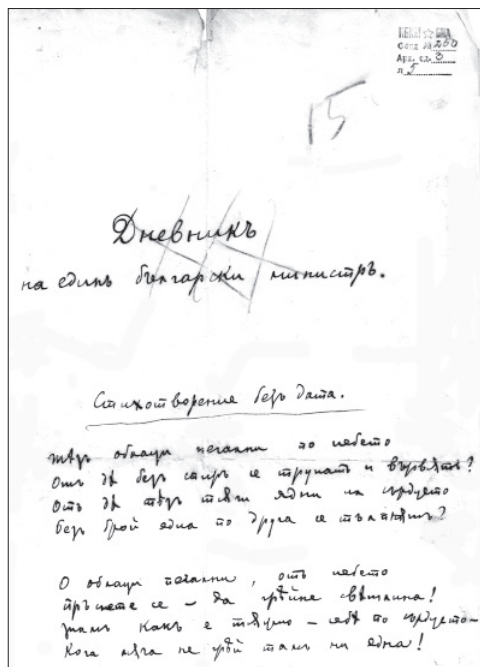
В Берковица Вазов създава и хумористичната си поема „Моята съседка Гмитра“: *Една случка в двора на съседа ми ме накара да хвана перото и да напиша хумористическата поема „Моята съседка Гмитра“; една съдба, която ми се случи да разгледвам, ми даде материял за поемата „Грамада“.*

Писателят е считан и за първи летописец на възрожденското минало на Берковица и Берковския край. Той пръв издирва и записва народни песни, които са се пеели за Занка и Стефан от с. Гушанци (дн. с. Замфирово, Берковско). Именно тях използва при изграждането на образите на Цена и Камен в поемата си „Грамада“.

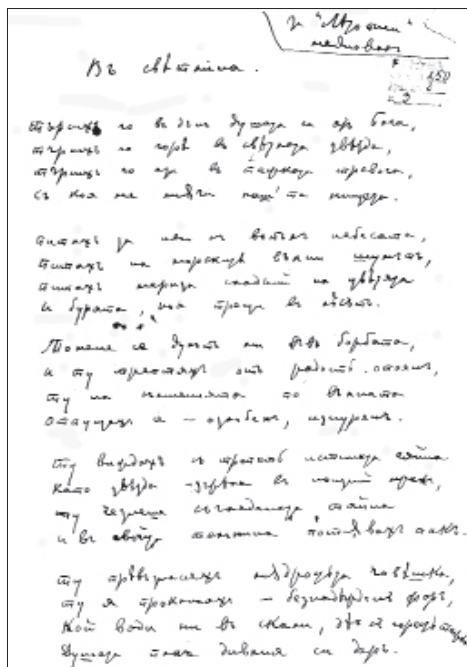
Най-голямото вдъхновение за поета е невероятната планинска природа – диви усой, сурови върхове, величествени гледки. *А каква чудна природа тука! Каква красота в това непознато райче. В свободни от занятие дни правех на кон радостни излети с млада дружина берковчани, с доктора и с управителя из гъстите букови лесове, що обличат полите и хълбоците на Стара планина, упоен от шума на кристалните планински потоци, от дъхът на тревите и цветята, от младостта си и от всичко, от всичко... При един излет на величествения Ком*

¹ Перкет – пощенска кола.

² Известно като Второто берковско въстание срещу османското владичество. Въстаниците били около 2000 мъже от Чипровци и близките 16 селища. Турските власти докарват войски от Ниш и Пирот и на 23.XI.1837 г. започва боя в Чипровската клисура (Метириза – теснината). Бунтовниците са разбити. Върбан Пенев успява да избяга. По-късно е заловен и обесен.

Ръкопис на
стихотворението „Ура“, 1900 г.
НБКМ–БИА, ф. 250, а.е. 3, л. 6

Ръкопис на
„Стихотворение без дата“.
НБКМ–БИА, ф. 250, а.е. 3, л. 5

видях като на длан цяла Западна България и Източна Сърбия. Ширине безкрайно, простори необятни, въздух, небеса... Не, никога няма да се изличат приятните спомени.³

След години Иван Вазов споделя пред проф. Иван Шишманов, че именно по време на честите му разходки из Берковския балкан за първи път страстно обиква природата:

Но ето ме на върха и вихърът мъгляви
пред мен кат сън премина, простора ми остави.
О, чудо! О, картина! Кацнал на тез скали –
на тоз престол грамаден на бури и орли...
Оттук омото волно прегради не намира.
Вселената пред мене покорно се простира.
Душата гордо диша. От тия планини
умът към нещо светло, голямо се стреми.⁴

³ Вазов, И. Събрани съчинения. Том 10, Разкази 1901–1921. Спомени. Автобиографични материали. София, 1977. Вж *Живее в Берковица*, с. 224–228.

⁴ Из стихотворението „На Ком“.

Тук, сред природните красоти, Вазов създава и други вдъхновени стихотворения – „Малини“ и „Гълъби“. Всяка вечер след работа младият съдия – поет се отправял на разходка с кон. По пътя често срещал моми с кошници пресни малини. Красотата и трудолюбието на малинарките винаги силно го впечатлявали. През 1957 г. признателните берковчани заради стихотворението „Малини“ изграждат в центъра на града единствения в света паметник на малината, изработен от розов берковски мрамор.

Но Окръжният съд в Берковица трябвало да бъде закрит и на Вазов било предложено да стане прокурор във Видин. Той отказва. На 17 март 1880 г. поетът напуска Берковица и заминава за Пловдив. Откъснат физически от този прекрасен край, писателят в мислите и в спомените си често е сред пустите букови гори, слънчевите ливади, непристъпните усои. В творчеството си продължава да използва берковски сюжети – в драмите „Гусла“ и „Загорка“, в стихотворението „Зима“, в романа „Нова земя“... Впечатленията от Берковица, Петроханския проход, връх Ком, село Гинци и др., описани в „Нова земя“, имат голяма литературна стойност. Това произведение има важно значение и като мемоарен исторически извор. То многократно е цитирано и използвано от историци и изследователи на миналото на региона.

В Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се съхранява част от документалното наследство на Иван Вазов.

Източници

Анастасов, Т. Берковска хроника: случки от младите години на Иван Вазов. София, 1978. 376 с.

Ангелова, М. Чешма малинарка или защо Вазов обичал Берковица. [онлайн]. [прегледан 14.12.2018]. http://www.peika.bg/statia/Cheshma_Malinarka_ili_zashto_Vazov_obichal_Berkovitsa_l.a_i.92508.html

Иванов, В. Къщата-музей Иван Вазов в град Берковица. (Курсова работа по Музейно дело. Шуменски университет, 2011)

Дора Габе – неосъществената голяма любов на Яворов

Катя Зографова

Dora Gabe – Yavorov's unfulfilled big love

Katya Zografova

Summary

This paper traces the relationship between Peyo K. Yavorov and Dora Gabe based on surviving memoirs and poetic works.

Key-words: Dora Gabe, P. K. Yavorov, poetry, love.

Нейно Теменужество Дора Габе¹, разбира се! Яворов² се влюбва в нея, поема ролята на закрилник на крехкия ѝ талант, при това с благоволението на бащата Петър Габе. Нещо повече, припознал я като своя ученичка, Яворов ѝ възлага мисията на **първата българска поетеса**.

Биографката ѝ, Снежина Кралева, свидетелства, че Дора Габе в последните си години държала в своята стая, точно срещу леглото си, **единствено** снимката на Яворов, така че да го вижда още със събуждането си, а той да я гледа, докато тя пише, дочакала поетически ренесанс в залеза на столетния си път.³ Портретът от далечния 12 юни 1905 г., надписан за *госпожица* Дора Габе е култовата реликва в дома на библийската старица. Изследовател/ките⁴ отдавна са отбелязали, че това късно обсебване от Яворов пренаписва собствената биография и на Дора Габе, и на нейните, отдавна отишли си Отвъд, спътници...

Но да тръгнем от зората на любовния и творчески сюжет, продължил строго хронологически през едва половината на 1905 г. – от пролетта до есента. В свое писмо поетът признава, че я е обикнал *при първото виждане* и, уплашено я предупреждава:

...Дора, колкото повече Ви обиквам, толкова повече аз се чувствавам длъжен да Ви направя едно предложение, – додето съм с ума си поне!... Вие трябва да се пазите от мене, трябва да се пазите да не ме обикнете. Ако ли пък някога, по

¹ Вж. едноименния ми очерк в: **Зографова**, Катя. Многоликата българка. забележителни жени от Възраждането до наши дни. София, Изток-Запад, 2006.

² Текстът е от книгата ми „Световите на Яворов. Неговите арменци, приятели, любими жени, каузи, музеи и архиви“, под печат в ИК „Изида“. Подпомогната е от програмата „Помощ за книгата“ на Министерството на културата.

³ **Кралева**, Сн. Докосване до Дора Габе. София, 1987, с. 26–27.

⁴ **Иванчева**, И. Брегове на чувството. гласове на жени в българската поезия. София, 1995; **Малинова**, Л. Български поетеси между двете световни войни. София, 1999; **Николчина**, М. Родена от главата. София, 2002.

зла орисия, доживеете такова нещастие, горко Ви, ако бъдете безумна, да ми го кажете. Оставете ме да Ви обичам само аз [...]. Уви, напразно мислите, че ме познавате и напразно бихте се надявали да ме познаете някога. Възможно ли е това, когато аз сам не съм се никога познавал?...

Вашия Яворов

С това демонът у поета едновременно блокира психически умното дете и го предизвиква да наруши табуто за нелюбов... Сложното *предупреждение* като че ли с годините увеличава куража на Дора Габе да бъде негова нарушителка и любовното *нещастие* все повече я обсебва...

Вероятно ако Владимир Василев не бе унищожил по предсмъртната воля на приятеля си писмата на младата Дора до Яворов, щяхме да знаем повече за връзката им. Сега нейните няколко мемоара, писани в различни години и варианти, както и биографичната *поанта* на стихотворението „Женска кръв“ доминират над запазените във времето свидетелства...

Съхранени са доста от писмата на Яворов до Дора. Едни в архива на Дора Габе в ДАА, други в Яворовия архив в НБКМ, трети в музея на Яворов в София. Прави впечатление как влюбеният поет с упоение описва душата ѝ, съответна на физическия ѝ финес и деликатната ѝ женственост. Това нежно любуване ще се повтори и в изключителните писма на Боян Пенев до нея, както и в горещите послания на чешкия ѝ любим Витезсвал Незвал. Но Яворов пръв открива върху лицето ѝ *онази тънкост на чъртите, която прави човека да чувства и вижда у Вас преди всичко духовното и после вече материалното* (София, 12 юни 1905). Яворов пръв долавя във всеки неин лаконичен епистоларен ред *благоуханието на душа – нежна и поетична, като никоя друга*. Тук осезателно вдишваме магическия аромат на букетчето диви теменужки, което всяка сутрин я буди в хотелската стаичка, изпратено от Яворов – Учителя. Това е уханната душа на Нейно Теменужество...

Утвърденият майстор на стиха чертае цяла програма за развитието на младата си фаворитка, която измества от полезрението му Екатерина Ненчева, първата Яворова ученичка. Поетът формулира щадящо изискванията си към растежа на магнетичната и талантлива еврейка: *...ако достигнете даже не особно голяма, средна висота, то ще изиграете в развитието на нашата литература една историческа роля...* В следващото си писмо той вече конкретизира смисъла на **проекта „Първа българска поетеса“**: *да Ви изправя срещу шаблона, култивиран в нашата литература от стари и млади лирици*. Трябва да признаем, че по това време Дора Габе пише така, че би трябвало да се изправи и срещу самата себе си. Факт е, че в зрелите си години тя не се връща към първата си книга „Теменуги“, сякаш я е изтрила от паметта си, факт е също така, че вече след разлома помежду им, Яворов издрасква със саркастични коментари и забележки екземпляр на „Теменуги“, коментиран в биографичната книга на Кралева... Там сред ирониите към *госпожицата* бодливо се откроява оценката **тривиално**.

От началото на пролетния сюжет (двамата се запознават през април), обвеян с мирис на теменужки, а сетне и на майски рози, са запазени няколко пощенски картички на Дора до Яворов. Често пределно лаконични, но понякога изпълнени с красноречива *сгъстена тишина*: *Працам Ви моите поздрави заедно с тия на*

морето. То въздиша за тия, които го обичат... Кой въздиша всъщност от варненското крайбрежие на 7 юли – морето или момичето? А може би те са единосъщни, сродени от детството, когато Екатерина Самойлова всяко лято води децата си в Балчик, за да обикне дъщеря ѝ Дора морето до степен, че да не може нито лято да живее без докосване до стихииите му...

На лицевата част на една от картичките откриваме сецесионно изображение на нежна женска фигура, взираща се в морето. Тя ни говори повече от баналното *Привет!* В случая вероятно, знаейки колекционната страст на Учителя си, ученичката е подбрала картичка, която сякаш е неин автопортрет?

Това са началните акорди на все по-мощно разгръщаща се тема в творчест-

Пощенска картичка (лице и гръб), изпратена от Дора Габе до П. К. Яворов.
НБКМ-БИА,
фонд № 229, а.е. 32, л. 4

вото на Дора Габе, която ще достигне своя апогей в късната ѝ стихосбирка „Глъбини“, посветена на *Морето*.

Изумително е, че диалогът на Яворов с неговата непокорна ученичка продължава с фантастична сила след десетилетия. Самата тя в спомените си от 23.II.1954 г. проследява стиховете на

Яворов отпреди половин век като *дневник на нашите отношения* и цитира пример за преодоляване на травмата у изоставения от нея поет – строфи от „Възход“:

...Наоколо ми кърваво се плиска

морето: люлее ме вълна.

И в бездната ту плаче, ту се киска

на злото демон: – глъбина

под мене се тъмней...

Море се плиска...

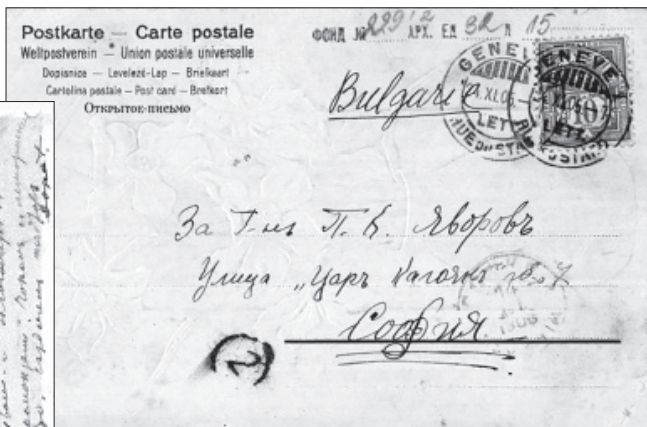
*...Това си ти, това си ти, огряла –
на туй сърце, на тез гърди,
изкъпана в кръвта. Ти кръв проляла,
ти бе в обагрени води,
в най-чистата стихия...*

Ти огряла!...

Очевидна е съдбовната творческа връзка на нейните „Глъбини“ с Яворовата дълбина – на злото демон, както и идентификацията ѝ с образа на морската жена, грееща в бездънните, безсънни води, вълшебно озарени от зора след бурна нощ...

Все пак странно изглежда, че тя пропуска да цитира стиховете за неговата смъртна раненост:

*...Това са те, това са те, вълните,
на мътния живот вълни,
обагрени с кръвта ми. Ти в гърдите,
ти най-жестоко ме рани –
и огън рана зей...*

Пощенска картичка (лице и гръб), изпратена от Дора Габе до П. К. Яворов.

НБКМ–БИА, фонд № 229, а.е. 32, л. 15

Не откриваме ли в образа на окървавеното море мотива за любовната война, който обичайно свързваме със смъртната страст на Лора към поета, но която тлее като мъртво вълнение в морето на всичките Яворови любви?! Струва ми се неслу-

чайно, че в самия край на живота си Дора Габе противопоставя на Яворовата смъртна раненост – море, оброчната си „Женска кръв“, завещана на потомците с магическата формула: *Да се чете след смъртта ми!*, валидизираща го като окончателна истина...

Реалната любовна история на Дора и Яворов е кратка, дълъг като вечност е нейният *послеслов*! Дали романтичният ѝ *замисъл* е бил да повтори хармоничната човешка и творческа обич между Пенчо Славейков и Мара Белчева, с които Яворов общува в кръга „Мисъл“? Уви, трагичната природа на поета и душевната плахост на Дора Габе не са способни да създадат подобна връзка – мечта. Повод за разтрогването на отношенията между влюбения *Учител* и не толкова влюбената *ученичка* е затварянето на Софийския университет, когато тя решава за замине да следва в странство – против волята на поета и дори след отказа на баща ѝ да я издържа! Критичната точка е сутринта на 19.IX.1905 г., когато поетът трескаво разубеждава Дора да не тръгва за чужбина. Плод на безсънищата му от предишната нощ е драматичното писмо и стихотворението – молитва „Може би“, в което се появява и упованието в *Тайната*, и мотивът за *слепотата*, толкова раняващ в поезията и в биографията му в сетнешния му път...

На свой ред Петър Габе негодува, че дъщеря му отхвърля закрилата на човек и талант като Яворов. Макар да издържа сина си Сеня (Израел) и дъщеря си Бела в Женева, наказателно лишава Дора от финансова и морална подкрепа. Тогава тя подава молба до министъра на народното просвещение Иван Шишманов и той я прави държавна стипендиантка. Дора следва първо в Женева, а после и в Гренобъл. По време на студентството ѝ в Швейцария Яворов приятел предизвиква фатален скандал помежду им, като му *цитира* Дора Габе, че тя никога не била го обичала. А тя в мемоарите си признава, че е заминала да учи в странство в разгара на любовната им история и така е сломила Яворов, почувствал се изоставен на безсъниците, кошмарите и утешителната *Тайна*, открита призори в мъчителната нощ преди раздялата. Страда, че е позволила да го информират за нейните *забежки* в чужбина и така го е отблъснала от себе си до степен, че когато след завръщането си в България опитва да се сближи отново с него, той отчуждено ѝ показва снимката на Мина и това е достатъчно, за да разбере свърхчувствителното ѝ сърце, че на свой ред е отхвърлена. След фаталното писмо от Петко Росен, Яворов е гневен, после разкаян. Дора изгаря грубите му обвинения, но не успява да заличи чувствата си към поета, които по някаква странна логика се разгарят след завръщането ѝ. Тя търси да се обясни с поета в София и двамата си виждат в кабинета му в Народния театър. Уви, вече е непоправимо късно. Тогава своенравната и горда Дора, както сама изповядва пред Снежина Кралева, *малко напук* откликва на страстта на Боян Пенев, с когото свързва живота си. Дори приема православието по време на венчилото със забележителния учен, за да са единоверци. Бракът им започва пламенно, а завършва на свой ред с неофициална раздяла.

Дора Габе сякаш е обречена на *Самота* – въпреки множеството си срещи и любови с други изключителни мъже – Ян Каспрович, Витезслав Незвал, Йордан Стубел...

Двамата с Яворов остават близки (семейни) приятели, но всеки тайно носи своята незараснала рана... За Яворов разлюбването на Дора е окончателно и безвъзвратно, при нея Яворовият *призрак* на любовта расте неимоверно с годините.

Прави впечатление един незабелязан факт. Ако г-жа Габе-Пенева кани грижовно поета, по време на самотата и слепотата му в дома си, за да не гладува, обгрижва го с настойчива преданост в последните му месеци и дни, то в своите прощални писма великият *самоубиец* не се обръща персонално към нея. Поне като към близка приятелка или сестра по перо! Остава предсмъртно послание САМО до Боян Пенев, от когото е изпитал толкова горчивини около отрицанието му на драмата „В полите на Витоша“. А своята някогашна любима и ученичка, призована от него да се възцари като първа българска поетеса, споменава единствено като *г-жата*⁵, при това в компания на цялата ѝ фамилия:

Мили стари приятелю!

Отивам си. Ти оставай – работи и расти. Една от моите радости е твоето светло бъдеще.

Благопожелания тебе и на г-жата [...].

Целувам те. Твоя Пейо

Дора Габе с десетилетия размишлява върху проблема за възможната идеална съпруга на гения, защото страда за участието му... В късните си спомени Дора Габе сякаш напипва образа на Яворовата любима – тя трябва да е *тиха и задълбочена* жена! Тези две определения всъщност с пълна сила се отнасят и за Мина, и за самата Дора Габе... И тя посочва образци за съпруги на писатели – на Юлиус Фучик, например, или на еврейката Розенберг. Пропуска обаче Маруся Каспрович, вероятно защото там тлее сложната история на паралелните любови на Дора и Ян Каспрович и на Боян Пенев и Маруся...

Що се отнася до Лора Каравелова, тя е постъпателно обвинена от Дора Габе като главна виновница за трагедията и гибелта им. Има няколко запазени свидетелски спомена, но един от тях е хард социентерпретация. В нея Дора Габе вижда Лора като персонификация на буржоазното общество – *хайка*, погубило поета. Дали мъдрата и *гълбинна* поетеса сама си е вярвала на тази версия, така угодна за тоталитарните предписания на сложните съдби човешки?

Факт е обаче, че Дора не съчувства на Лора, дори когато тя преживява непосилна загуба – загубата на детето ѝ от Яворов... Това е знаменателен акт на женско омерзение, още повече Дора Габе също е преживяла подобно страдание! Изстрада, ранима душа като Дора Габе остава непреклонен съдник на Лора. И тълкува епизода, когато с Яворов пренасят Лора на ръце до леглото ѝ, като поведение на безотговорен човек, понеже въпреки забраната на лекаря да става след аборта, Лора скочила при идването на някаква жена в дома им. (Вероятно Дора Конова?) Очевидно у Дора Габе влюбената *поетеса* доминира над женската ѝ природа!

Ако внимателно изчетем всички спомени, оставени през годините от Дора

⁵ В същото време, Яворов удостоява Мара Белчева с персонално, при това изпълнено с признателност предсмъртно писмо: *Многоуважаема Госпожо, Въпреки желанието си, не можах да Ви срещна. Аз съм дълбоко трогнат от Вашето съчувствие към мене, изразено не в едно писмо. [...] Целувам ръката Ви почтително.* (Вж **Яворов**, П. К. Събрани съчинения. т. 5. София, 1979, с. 332.)

Габе за Яворов, ще видим, че колкото и различни, и противоречиви да са те, в текстовете им звучи едно основно обвинение – Лора е виновницата и за **Яворовото поетическо замлъкване**, защото е опаковала/задушила *харамийската* му същност в коприните на буржоазния си дом! И се повтаря настойчиво фактът, че той не е написал нито стих в обстановката, която му подрежда Лора... Истината е, че Яворов се зарича да не пише стихове още след смъртта на Мина. И спазва свято думите си – като обет пред мъртвата *Муза*, с която трябва да умре и поезията му. А тъкмо след самоубийството на Лора той отново се надява/зарича да пропише цикъл стихове – *некролог* за Нея, *некролог* за Него... Сякаш Смъртта на втората фатална жена е изличила оброка пред безвременната гибел на първата!

Тук стигаме неизбежно до още един болезнен въпрос. Не напомня ли странно Яворовата драма на замлъкването на нейното собствено, на Дора Габе, мълчание в божем благословения семеен живот с високодуховния проф. Боян Пенев? Поразително е как поетстващата Дора Габе тайно от съпруга си се наговаря с Иван Вазов и проф. Иван Шишманов, припознали я за своя *милейша дъщерка*, да се срещнат, за да им чете тя стиховете си... И колко знаково в този контекст е, че Вазов се обръща към нея с *Уважаема и драга госпожа Габе*⁶, докато тя подписва писмата си до патриарха с: *Ваша Дора Б. Пенева*⁷. Самата тя с горчивина заключава: *За жалост, моят растеж дойде след неговата смърт*.⁸

А каква ли би била съдбата ѝ, ако бе останала до Яворов – многоликия, но вдъхновен сътворител на поетесата у нея? Не би ли я поставил той редом до себе си, за разлика от малката Мина/Мила, която се вписва в женската роля, в която Дора попада като съпруга на Боян Пенев? Запазен е запис в дневника на Пенев, който гласи, че когато един мъж е призван за *висша цел*, то жената *...има длъжност спроти себе си, и че тая длъжност именно я застава, като чувства своя мъж, да се издигне до неговия идеал и свободна да окриля неговия дух, мъжество и самоувереност*. Как удивително приличат тези разсъждения на професора на саморазобличението по отношение филипиките му спрямо Яворовото властване над влюбените в него момичета! Наричам поетесата първата и последната Дора в живота на Поета, защото тя вярва в спасителната сила на поезията и единствена, макар и за кратко, успява да лекува бездънното страдание на Яворов със стиховете на Мария Конопницка. Отхвърлената му ученичка владее магията на... стихотерапията! Съществуват сведения, че тя е била и жената, която ритуално е измила и преоблякла мъртвото тяло на Яворов след двойното му самоубийство...

А в собствената си жизнетворческа митология Дора Габе поставя Яворов като първия и последния велик мъж в биографията си и обявява категоричното: *Аз обичам истински само Яворов*!⁹ Да приемем като поетическа реалност тази красива рамка, поставена над мъченическото чело на Яворов от неговата първа и последна Дора. Повелителката на поетите – Нейно Теменужество!

⁶ Кралева, Сн. Докосване до Дора Габе. София, 1987, с. 104.

⁷ Цит. съч., с. 101.

⁸ Цит. съч., с. 77.

⁹ Цит. съч., с. 55.

Описът на архивен фонд „Тодор Боров“ в Българския исторически архив при Националната библиотека – в електронен вид

Милкана Бошнакова

**Digital inventory of the archive fonds of Todor Borov housed at the Bulgarian
Historical Archives of the National Library of Bulgaria**

Milkana Boshnakova

Summary

At the start of 2019 the Bulgarian National Library “St. St. Cyril and Methodius” provided free access for readers at home and abroad to the valuable finding aids – inventory of the archive fonds of Todor Borov in a digital format.

Prof Todor Borov (Todor Tsvetanov Borov, 1901–1993) was a renowned Bulgarian bibliographer, teacher, writer, journalist and public figure. His personal archive (Fonds number 849) entered the Bulgarian Historical Archives of the Bulgarian National Library in 1993. The fonds is substantial in size – over 40 350 documents dating from 1846 to 1986. It, also, comprises 259 black and white photographs and photo albums of Borov and his wife Haritina Todorova, their children and relatives, of Borov’s friends – Alexander Balabanov, Elin Pelin, Nikola Mihov, Boyan Penev and others. Many of the photos (copies) have documented the construction of the National Library of Bulgaria building in Sofia. A significant part of the documents in the archives are related to Borov’s career – from his young years as a journalist (1921–1937), and later on from his work as a librarian, and mostly from his years of service as head of the Bulgarian Bibliography Institute (1941–1964) and of the National Library in Sofia (1944–1949).

Key-words: Todor Borov archives, inventory, digital format.

В началото на новата 2019 г., още незаглъхнали тържествата по случай нейната 140-годишнина, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София предоставя за свободно ползване на своите читатели в страната и в чужбина ценна книга: „Опис на архивен фонд „Тодор Боров“ – в електронен вид.

Това е първият електронен опис на архивни документи, който Библиотеката публикува. Има символика във факта, че той е свързан с живота и дейността на човек, посветил себе си на книгите. Проф. Тодор Боров (Тодор Цветанов Тодоров) е виден български библиограф, учен, преподавател, писател, журналист и общественик, създател на Българския библиографски институт (1941) и негов директор до 1964 г. Тридесет години той преподава библиотекознание и библиография в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (1943–1973). Приносът на Т.

Боров към Народната (Националната) библиотека на България е значителен – като председател на строителния комитет за изграждане на Библиотеката и като неин директор от 1944 до 1949 г.

Личният архивен фонд „Тодор Боров“ (Ф. № 849) постъпва в Българския исторически архив при Националната библиотека (НБКМ– БИА) през 1993 г., броени месеци след като големият библиограф ни напуска завинаги. Заслугата за това документите на Тодор Боров да се съхраняват в БИА, а не в друг архивен институт, принадлежи на колегите Петър Величков и Кремена Зотова и на тогавашната директорка на НБКМ Александра Дипчикова.¹

Архивът на Т. Боров съдържа над 40 350 документа от 1846 г.² до 1986 г. Освен на български език, в него има материали на още 19 езика: английски, иврит, испански, италиански, китайски, корейски, латински, немски, норвежки, османотурски, полски, румънски, руски, словенски, сръбски, унгарски, френски, чешки и шведски език. Една част от документите – бележници, удостоверения, спомени, студентски тетрадки със записки, полици, фактури и др., съдържат автобиографични и биографични данни за живота на Т. Боров. Във фонда се съхраняват и 259 черно-бели негови фотографии и албуми, на съпругата му Харитина Тодорова, на техните деца и родственици, на приятелите на Т. Боров – Александър Балабанов, Елин Пелин, Никола Михов, Боян Пенев и др. Много от снимките (копия) отразяват строежа на сградата на Народната библиотека в София.

Многобройна и твърде интересна е кореспонденцията във фонда на Т. Боров. Запазени са чернови и оригинали на негови писма до проф. Г. Байкулеску и акад. Кондураки в Букурещ, проф. Михаил Арnaudов, проф. Александър Балабанов, Иван Башев, проф. Атанас Бешков, Иван Богданов, Блага Димитрова, Тодор Живков, акад. Дмитрий Лихачов в Ленинград, проф. Иван Дуйчев, проф. Любомир Милетич, д-р Маньо Стоянов, проф. Лутер Евънс в Париж, Ерих Цимерман в Хамбург, издателя Тодор Чипев и др., в които се засягат различни културни, административни и лични въпроси.

Сред авторите на писмата (1916 ... 1987 г.) до Тодор Боров са не по-малко значими институции и личности: ръководствата на Българската академия на науките, Германската, Полската и Чехословашката академии на науките, на всички европейски национални библиотеки и много университетски и специализирани библиотеки в света, окръжните библиотеки в нашата страна, различни издателства, дружества и комитети, проф. Владислав Алексиев, проф. Александър Теодоров – Балан, проф. Роже Бернар, акад. Никола Михов, проф. Анастас Бешков, художничката Дора Бонева, семейство Бояджиеви, Христо Бръзицов, проф. Тодор Владигеров, семейство Величко и Анелия Вълчеви, Ленард Грьонберг, Александър Жендов, Ангел Каралийчев, патриарх Кирил, Ханс Крол, Стефан Памуков, Христо Радевски, проф. Веселин Трайков, Христо Тренков, Яна Язова и др. Те

¹ **Величков**, Петър. Александра Дипчикова и архивът на проф. Тодор Боров – В: *Библиотечни дискурси. юбилеен сборник, посветен на 60-год. на Александра Дипчикова*) София, 2006, с. 239–240.

² Ранната година е на запазени от фондообразувателя броеве на сп. „Любословие“.

споделят с Боров виждания и обсъждат проблеми на развитието най-вече на библиотечното дело в България и в света.

Най-значителен във фонда е делът на архивните материали, свързани със служебната дейност на Т. Боров – още от неговата младост като журналист (1921–1937), когато редактира списанията „Развигор“, „Пролом“, „Нарстуд“, „Нова дунavsка заря“, „Българска книга“, „Подслон“ и др., по-късно, от работата му като библиотекар (1931–1944) в Българската земеделска и кооперативна банка и уредник на библиотеката на Съюза на българските архитекти, и най-вече от годините, когато ръководи Българския библиографски институт (1941–1964) и Народната библиотека в София (1944–1949). Богато е документирана и дейността му като преподавател (1943–1973) по библиотекознание и библиография в Софийски университет, отначало като частен хоноруван доцент, а от 1952 г. и като редовен професор в катедра „Библиотекознание и библиография“. Голям е масивът от документи, които отразяват редакторската работа на Т. Боров при издаване произведенията на Елин Пелин, на Христо Смирненски и на различни енциклопедични издания, членството му в различни научни организации като институт „Христо Ботев“, „Христо Смирненски“, Съюза на научните работници, Библиотечния съвет при Комитета за наука, изкуство и култура (КНИК) и др.

Добре представена е във фонда и широката обществена дейност на Боров – през 90-годишния си живот той членува в 12 обществени структури, от Обществото на приятелите на художниците и Българската комунистическа партия (БКП) до Българския туристически съюз (БТС) и Съюза на театралните посетители в България „Народна сцена“.

Документите във фонда на Тодор Боров представляват прекрасен изворов материал не само за библиографите и библиотечните дейци. Със сигурност към тях ще се обърнат и изследователите от други сфери на нашето обществено и културно развитие.

Обработката на архивния фонд „Тодор Боров“ започна няколко години след постъпването му в Български исторически архив, първоначално от колегите Мария Добрева и Любомира Трашлиева. По-късно инвентарирането на документите се осъществи от голям брой архивисти в БИА, работили в отдела от края на XX и през двете десетилетия на XXI в.: Камелия Божилова, Милкана Бошнакова, Любомир Георгиев, Руслан Иванов, Джени Иванова, Нора Кавалджиева, Валери Кацунов, Пламена Славова, Милена Тафрова и Ралица Тодорова. Научната редакция за публикуването на описа е осъществена от Руслан Иванов и Милкана Бошнакова, а издателската редакция – от колегата Мария Личкова от издателството на НБКМ, на която изказваме искрена благодарност за добрата съвместна работа.

Електронният опис на архивен фонд „Тодор Боров“ може да се ползва от потребителите чрез сайта на Националната библиотека: <http://nationallibrary.bg/wp/wp-content/uploads/2019/01/%D0%A2.%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2-23.01.pdf>.

Нова книга на проф. Александра Куманова – „Христо Мутафов. Aurea mediocritas“

Донка Правдомирова

**A new book by prof. Aleksandra Kumanova –
“Hristo Mutafov. Aurea mediocritas”**

Donka Pravdomirova

Summary

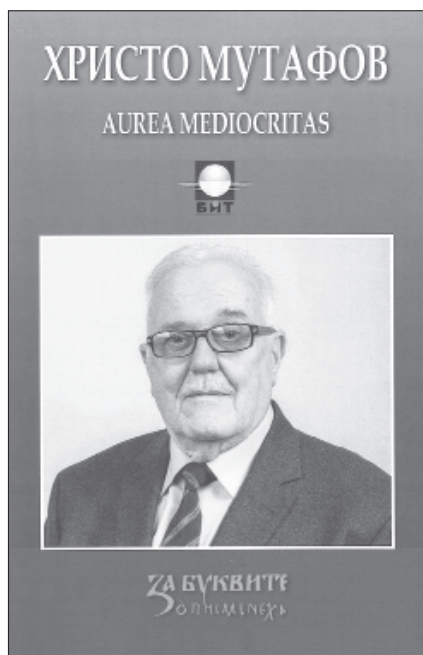
The analysis of the edition is preceded by a brief biographical record of Prof. Dr. med., PhD Hristo Georgiev Mutafov which describes him as an acknowledged leader in the field of medical information science in Bulgaria. The specific genre of the book chosen by Prof. Al. Kumanova – “a cognitologic portrait in the interview style” is also commented upon. The analysis points out that the first structural part “Book 1. A cognitologic portrait in the interview style: On the efforts to bring Bulgaria closer to the global science and information practice” carries information of a personal-individual nature, as well as historical information on the development of the National Center for medical information science which existed between 1964–2002. The second structural part “Book 2. Systematic-chronological-alphabetical biobibliography” – the author claims – is yet another proof of the high professional competences of Prof. Al. Kumanova as a bibliographer practitioner and cognitologist.

Key-words: Prof. Hristo G. Mutafov, Prof. Al. Kumanova, biographical interview, cognitologic portrait, biobibliography, medical information science.

Новата книга на проф. д.педаг.н. Александра Куманова, която представям на читателите на сп. „Библиотека“, изисква по-пространно въведение – и по отношение на биографирания учен, и спрямо жанра, избран от авторката.

Проф. д-р мед., д.филос.н. Христо Георгиев Мутафов¹ е последният дългогодишен директор на закрития през 2002 г., след пенсионирането му, Център за научна медицинска информация при Медицинския университет в София и ръководител на Документационния център на Световната здравна организация в България. Проф. А. Куманова с основание изтъква в уводната биографична бележка, че проф. Хр. Мутафов е *признат лидер в областта на научната медицинска информация у нас*. Той е автор на над 160 публикации по информатика и медицинско наукознание. Член е на Българската национална академия по медицина, на Нюйоркската академия на науките, член-основател

¹ Роден през 1936 г. в София.

на Атланти-евро-средиземноморската академия за медицински науки, както и персонален член и участник в Борда за управление на Европейската асоциация за медицинска информация и библиотеки. Ще добавя, че проф. Хр. Г. Мутафов е водещ специалист от българска страна при проектиране на Международната система за научна медицинска информация (НМИ) на бившите социалистически страни МЕДИНФОРМ. Без съмнение авторката е избрала ярък учен – медик информатик, чието име и приноси в областта на научната и практическата медицинска информационна дейност в България трябва да бъдат открити и вписани не само в историята на медицинската информационна дейност, но и в историята на отечествената медицина като цяло.

Жанрът, който е избрала проф. А. Куманова е твърде своеобразен. Изследването е невероятна симбиоза между професионалната

автобиография на проф. Хр. Мутафов, реализирана в конотацията на биографичното интервю, и библиографията *personalia* за него, съставена от авторката. Взаимовръзката *библиография–биография* е изначална, известно е, че библиографията възниква под формата на биобиблиографски речници и се обогатява във времето, но точно това съчетание на двата жанра, смея да твърдя, е **авторство** именно на видния библиографовед и библиограф практик проф. А. Куманова и е предпочитана от нея форма за представянето на учени от най-висок ранг и с особено голям принос, предимно в областта на информационните науки. Още през 1994 г. в Санкт-Петербург е публикуван сборникът ѝ „Cor cordium: Портрети учених“², в който представя, забележете, видния руски литературовед, културолог и семиотик – проф. Ю. М. Лотман (1922–1993), най-изтъкнатите руски информатици от световна величина проф. Ю. А. Шрейдер (1927–1998) и проф. А. В. Соколов (1934), който е и изтъкнат библиографовед и библиотековед, също и знаменитите библиографоведи проф. И. В. Гудовчикова (1928–2001) и проф. О. П. Коршунов (1926–2013). Проф. А. Куманова определя тези свои интервюта като *когнитологични портрети*. И с основание, от латинската дума *cognition* (познание). Специално ще отбележа, че науката биографика, която изследва теорията, историята и практиката на биографичното писмо като възможност за реконструиране на личностната индивидуалност, различава и жанра *биографично интервю*. Бих искала да акцентирам

² Самото заглавие *Cor cordium* (от лат.) означава *сърце на сърцата*, в смисъл на превъзходна степен на съответното съществително име, което е аналогично например на конструкцията *книга на книгите*, както се възприема Библията, а също и на запазената у нас старобългарска конструкция *светая светих*, нещо най-скъпо, нещо над всичко.

върху понятието *личностна индивидуалност*, защото когнитологичните портрети на всички тези емблематични учени, които проф. А. Куманова създава чрез диалога с тях, разкриват именно тяхната неповторима индивидуалност.

Сега пред нас е вече **трудът** ѝ за **видния български медик информатик проф. д-р мед., д.филос.н. Христо Георгиев Мутафов**, чието име, по мое мнение, достойно се нарежда до имената на посочените видни информатици. Структурата и съдържанието на книгата се конкретизират от няколко подзаглавия. Основното – *Aurea mediocritas*³ съдържа известна загадъчност. Допускам, че проф. А. Куманова изразява по този начин когнитологичния си извод, че проф. Хр. Мутафов е намерил своето професионално поприще в полето на информацията, служеща и същевременно зависеща и подчинена на медицината. Профилирана по медицина, тази среда се превръща в златна среда за търсещия му и неспокоен хуманитарен дух; в тази среда неговият висок професионализъм го отвежда в златната среда на световните учени в областта на медицинската информация.⁴ Всеки вещ специалист в областта на информационно–библиотечно–библиографската дейност, сигурна съм, ще се убеди в правотата ми след прочита на книгата. Но... всеки читател би могъл сам да разтълкува метафората, използвана от проф. А. Куманова, по своему. Паралелно, на вече коментираното подзаглавие, е поставено още едно, изразяващо самата структура на изданието – *Двукнижие*, което, от друга страна, отправя към традицията на Светите писания. В тази връзка ми се налага да вметна, че мисленето и текстовете на проф. А. Куманова са ярко белязани от античната до съвременната най-висша философска емблематика. Наистина книгата на проф. А. Куманова за проф. Хр. Мутафов се изгражда от две самостоятелни сами по себе си книги, но както ще се разбере по-нататък, те са същевременно и имплицитно свързани една с друга.

Какво представлява **Книга 1. Когнитологичен портрет в стила на интервюто: За усилията за приобщаване на България към световната научно-информационна практика?** Първата съставка на частното заглавие извежда жанра биографично интервю, а втората изразява разчетения от информатика-библиограф и философ проф. А. Куманова истински знак, под който преминава **тридесетилетният професионален път** (1971–2002) на проф. Хр. Мутафов като изпълнител, методолог и ръководител в Националния център за научна медицинска информация.⁵ Изкушавам се да вметна, че в случая става дума за интервюто като научен метод, а не за по-елементарната му форма, която ежедневно възприемаме от журналистическата практика. Самата проф. А. Куманова в увода си към друг когнитологичен

³От лат. *златна среда*.

⁴В никакъв случай не бих искала предположението ми да прозвучи като възхвала за информатика медик, особено като имам пред вид първоначалната ревност между библиографите и информатиците у нас през втората половина на XX в., когато информационната дейност започна да използва по-модерна техника, а библиотечната и библиографската дейност дълго време изоставаха в тази посока. Мисля, че първоначално, поради по-слабата ни теоретична подготовка, и двете страни не разбирахме, не осъзнавахме, че сме две направления на самата информационна дейност.

⁵Центърът е основан в 1964 г., закрит е през 2002 г.

портрет – „Професор Йосиф Евсеевич Баренбаум: Портрет ученого в стилия интервю“⁶, подчертава: *...когнитологическото интервюиране е ментален инструмент за разкриване на личностното неявно знание.*⁷ Проф. А. Куманова в настоящата си книга за българския учен проф. Хр. Мутафов още веднъж изразява отношението си към биографичното интервю, предхождайки текста на Книга 1, с епиграф на Платон, който гласи: Най-прекрасното живо същество / е космосът и на него е подобен / диалогът – най-прекрасният от видовете словесност (с. 15). А в случая **диалогът се води между двама равностойни партньори**, и двамата на изключителна висота в областта на информационните науки, и двамата с впечатляващо хуманитарно-философско мислене, което всъщност е в основата на самата информационна дейност като такава. Проф. А. Куманова задава пространните си въпроси с вещината на специалист информатик, библиограф и философ когнитолог, а също и като изискан психолог, а проф. Хр. Мутафов поднася изключително честна, синтезирана и откровена, обективна и фактологично наситена авторефлексия на личностно-професионалния си път и същевременно обрисова обществената, по онова време тоталитарна система, в която и с която се сблъсква високият му професионализъм. Интересен факт от неговия живот е, че след 1989 г. е орисан да констатира, че през цялото това време Държавна сигурност го е наблюдавала под кодовото име Интелигент. Да оценим все пак точната социална квалификация, която прави тази институция! Интервюиращата много точно е определила стремежа на проф. Хр. Мутафов през целия му професионален път на информатик като усилие за въвеждане на прогресивните световни практики в българската информационна дейност в областта на медицината – комплексно информационно осигуряване на медицинската наука и практика и разгърнатата издателска дейност. (Бих използвала и русизма интервюерът, който забелязах, че проф. А. Куманова въвежда в български оборот.) Бих искала да припомня едно по-известно негово начинание от началото на 90-те години на миналия век, а именно създаването и поддържането на Български цитатен указател, аналогичен на световния Science Citation Index, издаван от Института за научна информация във Филаделфия (с. 48–50)! Но... и то пропада. Въпреки че моята задача е само да представя книгата, тук ще цитирам и самия проф. Хр. Мутафов за едно от последните му начинания, а именно да убеди съответните институции и ръководителите им, че е крайно време [2001 г., доп. Д.П.] да се изгради **Български институт за медицинска документация и информация (БИМДИ)**, аналогичен на немския Deutsches Institut fuer Medizinische Dokumentation und Information (DIMDI). Това би било, изтъква той, предпоставка при усъвършенстване на организационната структура, в настоящата информационна епоха БИМДИ да се развие като модерен център за анализ и синтез на информация, който в духа на идеите на Пол Диксън (Paul Dickson, 1939–) в неговата *Think Tanks* от 1971 г. или, за по-точна аналогия, като Institute of Scientific Information във Филаделфия, постепенно да прерасне от научно-информационно

⁶ Издаден от шуменското издателство „Аксиос“ през 2005 г.

⁷ Проф. Й. Е. Баренбаум (1921–2006) е един от водещите руски книговеди през втората половина на XX в.

звено в информационно-научен център с разгърнати изследователски и организационно-технологични функции, в един, в български мащаб, *Think Tanks* за медицинската наука, образование и практика у нас, да поеме функциите на методологично демодирания и безсилен по това време отдел „Наука“ при МУ – София... (с. 28). Вместо да бъде чут, след месеци той е пенсиониран, а Центърът е закрит.

Разположен на близо 100 страници, диалогът с проф. Хр. Мутафов носи богато фактологична, висококомпетентна и искрена, не само личностно-индивидуална, но и обективна историческа информация за развитието на Националния център за научна медицинска информация. Той е своеобразна пълноценна история на самата институция. Тази първа част на изданието придобива относителната си самостоятелност и чрез подготвения от проф. А. Куманова именен показалец. Ученият библиограф и когнитолог от висока класа, естествено, не може да остави повествователния текст без този справочен елемент, който, за съжаление, много от българските историци и литературоведи пренебрегват в текстовете си, изпъстрени с десетки имена.

Втората структурна част на изданието е: **Книга 2. Системно-хронологично-азбучна биобиблиография** (с. 117–170). Тя представлява класическа биобиблиография, чийто биографичен елемент – биографичната студия, в случая е когнитологичният портрет на проф. Мутафов, разположен в *Книга 1*. Тук проф. Куманова отново ни доказва изключително високите си професионални познания, с имплицитно вградените към тях философски и изкуствоведчески познания, в най-широкия смисъл на това понятие, в случая литературоведски. (Да погледнем само илюстрациите в останалите й книги!) Всеки библиограф, според мен, би се поласкал от епиграфа, предхождащ библиографския текст и принадлежащ на великия руски писател, живял дълги години в САЩ, починал в Швейцария, Владимир Набоков (1899–1977), който твърди: *История моей жизни более напоминает библиографию, нежели биографию*. Възхитително!

Общият брой на библиографските записи на произведенията на проф. Мутафов е 328. (Използвам понятието *произведение*, тъй като са включени и непубликувани текстове: дисертационният му труд, лекции, рецензии и др.) Но веднага бързам да допълня, че не броят е толкова важен, колкото са важни изследваните теми и проблеми и висотата на тяхната разработка. Бих искала да изтъкна, че дисертационният труд на проф. Хр. Мутафов, защитен директно като *голям докторат*, е на твърде болезнена, а и днес особено актуална тема: *Новото научно знание и възможности за неговата оценка*, разработен на 666 страници! Други впечатляващи заглавия от непубликуваните му трудове с национална значимост, при това предназначени пряко към тогавашния държавен глава, са експертните доклади *Оценка на научните изследвания в областта на биотехнологиите...* и *Резултати от експертен анализ и оценка на 22 секретни разработки по лазери...*, отнасящи се за периода 1981–1988 г. Структурата на персоналията следва наложената практика за диференцирано представяне на видовете произведения. Съобразявайки се със спецификата на научното творчество на проф. Хр. Мутафов, проф. А. Куманова ги систематизира в следните групи:

1. Публикации.
2. Цитирания.
3. Непубликувани трудове.
4. Лекции.
5. Ръководство на дипломни работи.
6. Рецензии, отзиви и становища.

Структуриран по този начин, корпусът се допълва от справочен апарат, изграден от *Именен показалец* и *Списък на периодичните издания*, в които е публикувал авторът, и *Списък на използвани съкращения*. Този библиографски портрет не само допълва когнитологичния портрет от *Книга 1*, но и го обогатява, внася допълнителни щрихи към научноизследователската и ръководната дейност на доайена на медицинската научна информация в България. Ще се позволя да подчертая: ако проф. А. Куманова не бе предприела това изследване, дългогодишната и високопрофесионална дейност на проф. Хр. Мутафов в областта на научната медицинска информация, както и дейността на Центъра за научна медицинска информация, който е една от институциите, съставляващи Националната система за научна и техническа информация през втората половина на XX в., би потънала в забрава, а това е период от историческото развитие на научно-информационната дейност в България.

Куманова, Александра. Христо Георгиев Мутафов (*Aurea mediocritas*): Двукнижие. (Кн. 1. Когнитологичен портрет в стила на интервюто: За усилията за приобщаване на България към световната научно-информационна практика; Кн. 2. Системно-хронологично-азбучна биобиблиография). / Беседата води, състав., бел. А. Куманова. София: За буквите – О писменехъ, 2018. 180 с.: с ил.

Пророци на България и на Армения

Иво Андровски

Prophets of Bulgaria and Armenia

Ivo Androvski

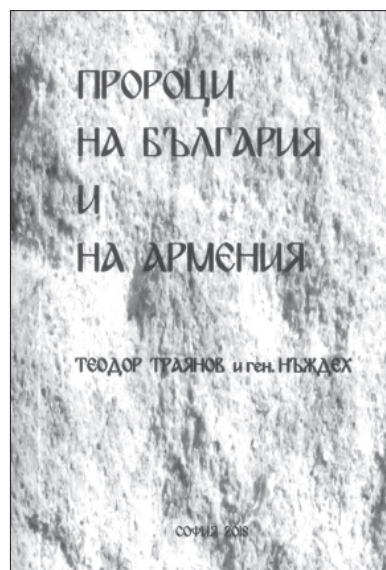
Summary

A book whose content was built through the skilful combination of different literary genres and through the use of knowledge from several scientific fields. It investigates the life path of two of the intellectual titans of the Bulgarian and Armenian people, the poet Teodor Trayanov and the general Garegin Nzhdeh. The Doctor of Philological Sciences Vidka Nikolova is the compiler and author of the scientific commentary at the beginning of the book. In addition to the textual part which was put together on the basis of documentary record, it also includes a section containing photocopies of documents, correspondence, title pages of books with autographs, paintings and photographs. The book is a superb result of the efforts, knowledge and skills of its compiler and author, Vidka Nikolova.

Key-words: Teodor Trayanov, Garegin Nzhdeh, Bulgarian, Armenian, intellectual titans.

Никак не е лесно да се направи книга, включваща в себе си различни литературни жанрове и научни направления. Авторът ѝ трябва да обладава обширни и задълбочени знания в много области на науката, да има силно развито чувство за справедливост, да е родолюбец, да притежава дарбата да навлиза в поетическите сфери на мирозданието и оттам да разгадава душите на обладаните от Светлината, същевременно да умее с научна безпристрастност и точност да поднася фактите, да ги анализира в тяхната взаимна свързаност, да обобщава и прави научни заключения, а целият поднесен словесен материал да има магнетично въздействие върху читателя.

Такава задача е стояла пред д.ф.н. Видка Николова – авторката на книгата „Пророци на България и на Армения“. В нея тя проследява житията на двамата от интелектуалните титани на българския и арменския народ, поетът Теодор Траянов и ген. Гарекин Нъждех. И както е написала в началото на книгата: *Нека чрез имената на*

Теодор Траянов и ген. Нъждех, поне отчасти си възкресим вкуса към истината – за себе си, за България, за Армения.

Животът не случайно ги среща и преплита съдбите им. Така е отредило providението. За да допринесат с делата си за духовното извисяване на двата народа с толкова сродна и трагична съдба. Както на всички свои избраници, така и на тях то е дало нелек път, много изпитания и превратности в живота. И както много други извисени духовно хора, те остават неразбрани и недооценени от съвременниците си, даже и от така наречения интелектуален елит. Впоследствие, през втората половина на XX в., историческите събития довеждат до появата на диктатури в Източна Европа, чиито ръководители умишлено се опитват да хвърлят в бездната на забвенията имената и делото им. Възкресяването на паметта за тях идва след 1989 г.

„Пророци на България и на Армения“ е публикувана от изд. „Фараго“, с дарителството на „Двор на кирилицата“ – Плиска и на г-н Карен Алексанян. Трудът е плод на десетилетна упорита изследователска дейност от страна на авторката и не ѝ е първият, посветен на двамата духовни братя.¹ Д.ф.н. Видка Николова е публикувала и статии за тях. По нейна инициатива е поставена паметна плоча на дома, в който е живял ген. Нъждех: *С искрена благодарност за това, че като човек и личност, ген. Нъждех е „бил“ в житието на българската интелигенция и гражданственост, аз направих необходимото, за да бъде изработена и поставена паметна плоча на неговия дом в столицата (ул. „Княз Борис“ № 92, на ъгъла с ул. „Солунска“)²; Паметната плоча, осветена и открита, с най-близкото безвъзмездно участие на художника Иван Смолянов, след изключителното застъпничество на инж. Стоян Груйчев, кмет тогава на община „Триадница“, и при съдействието на арменската общност на 24 септември 1998 г.³*

„Пророци на България и на Армения“ е структурирана в няколко раздела. Започва с научен коментар на д.ф.н. Николова. Той е озаглавен „Среща на съ-човеци“ и играе ролята на увод към книгата за: *...двама от най-редките мъже, в житието на националната ни интелигенция през XX век...*⁴ Веднага следва „Открито писмо“ от ген. Нъждех до Траянов, документално свидетелство за кристалното духовно братство помежду им. То започва с обръщението: *Многоуважаеми г[ен.] Т. Траянов. Скъпи поете*⁵, и завършва със: *Слава Вам и народу, който Ви е родил. Целувам перото Ви! Братски Ваш Г. Нъждех – генерал о.з.*⁶ От страница 19 до 112 д.ф.н. Николова представя поезията на Теодор Траянов. Подбрани са творби от стихосбирките му „Песен на песните“, „Пантеон“ и „Български балади“. С публикуването им д.ф.н. Николова цели не само да акцентира върху изящното поетично творчество на Теодор Траянов, но и да извади от десетилетията забвение големия български поет, да изчисти името му от незаслужените обидни епитети на литературната критика по време на тоталитаризма, ползвани вследствие на тогавашния

¹ Още през 1993 г. Военно издателство „Св. Георги Победоносец“ издава книгата на Видка Николова „Поет на духа и рицар на сабята – Теодор Траянов и ген. Нъждех“.

² Николова, В. Пророци на България и на Армения, с. 12.

³ Пак там, с. 13–14.

⁴ Пак там, с. 14.

⁵ Пак там, с. 17.

⁶ Пак там, с. 18.

идеологически натиск. Следват няколко страници с „Кратки пояснения“, поднесени под формата на обяснителни бележки, а от с. 119 до с. 154 започва нов раздел, озаглавен „Фотодокументално“, който съдържа безценни документални свидетелства, свързани с живота на Теодор Траянов и ген. Нъждех – фотографии, рисунки, писма, документи и др. Освен че те се явяват безспорни доказателства към изложения в текста факти и събития, с тях съставителката предоставя на читателите възможността сами да се докоснат до документалното им богатство. Следващият раздел на книгата е отреден за ген. Нъждех. Състои се от няколко части. Първата е озаглавена „В Армения“ и в нея е поместена статията на к.и.н. Гърдидж Саргарян „Загензур в пламъци“. Тя е документално изследване на борбите на арменския народ за освобождение и национално обединение в годините непосредствено след края на Първата световна война, в които взема активно участие и се изявява като талантлив пълководец Гарегин Нъждех. Във втората част на раздела – „В България“, са публикувани: заповед на Генералния щаб на българската армия за сформирването на арменска доброволческа рота и зачисляването ѝ към състава на Македоно-одринското опълчение; рапорт на подпоручик Гарегин Нъждех до началника на опълчението за сформирването на ротата в състав от 230 души; заповед на командира на Лозенградската дружина, с която той назначава Нъждех за командир на арменската рота; откъси от книгата „Арменската рота в българо-турската война 1912–[19]13 г.“; свидетелство № 3483 от щаба на Македоно-одринското опълчение относно личния състав на ротата и бойния ѝ път. В последната част на този раздел – „В България за Армения“, д.ф.н. Видка Николова е подбрала статии и есета, писани от ген. Нъждех, отнасящи се до борбите на арменския народ за национално освобождение и обединение, „Интервю за ген. Нъждех – май 1992 г.“ от Видка Николова и „Едно обяснение около арменските дела“ от д-р Ханк Асатрян. Към този, финален, раздел също са дадени обяснителни бележки.

Книги като „Пророци на България и на Армения“ са рядкост в огромното море от издавана литература днес. Освен многостранната подготовка на автора и съставителя, като задължително условие е необходим и дългогодишен труд, свързан с издирване, обработване и систематизиране на документи. Талант е да бъдат подбрани и подредени онези, които са необходими за подобна книга.

Този тип книги са изключително необходими. Още повече, че историческата съдба на Армения и на България в по-ново време, освен че е тясно свързана, е доста сходна. Поради политическата конюнктура много исторически документи бяха унищожени, скрити или фалшифицирани, факти и събития бяха премълчавани и преиначавани, светли личности, отдали живота си в служба на народ и отечество, хора на духа, творили и създавали културно богатство, измеримо не само в национален, но и в световен мащаб, бяха оставяни в забвение и анатемосвани. Пред съвременните учени и автори стои дългът да запознават съвременната общественост с живота и дейността на тези хора, рушейки стереотипите налагани с десетилетия.

Д.ф.н. Витка Николова се е заела с тази нелека задача и в настоящата книга се е справила на високо професионално ниво.

Николова, Видка. Пророци на България и на Армения. София: Фараго, 2018. 260 с.

С уважение към миналото

Владимир Донеv

Paying respect to the past

Vladimir Donev

Summary

The review presents the main topics and publications in the collection of articles and studios *Forgotten and Unforgettable* by Dr. Radka Pencheva.

Key-words: archives, creative process, reception.

Д-р Радка Пенчева, завеждащ музея „Емилиян Станев“ в гр. Велико Търново, е автор на множество публикации за творчеството на писателя класик, както и за други автори, някои от които забравени до момента. Интересите ѝ са насочени в областта на литературната история и критика и литературната архивистика. През 2003 г. издава книгата „Литературният архив – недоразказаната памет“, „Творческият архив на Емилиян Станев и историческите му визии в романа“ (2009), „Сюжети на забравата. Реванши на паметта“ (2011), „Страници и странници в българската култура“ (2013), „Писателят – лица и спомени“ (2015), „Морето на българина. Морски етюди в българската литература“ (2016).

Изследователката е съставител и редактор на книгите: „Емилиян Станев. Личност и творческа съдба“ (1997), „История. Истории. Наративи. Българската историческа проза от втората половина на XX век“ (2002), „Емилиян Станев. Дневници от различни години“ (2003), „Георги-Асен Дзивгов. Купол. Стихове и литературна критика“ (2004), „Спомени за Емилиян Станев“ (2007), „Писател български. Сто години от рождението на Емилиян Станев“ (2007), „Юлий Розентал. Недопети песни“ (2010), „Александър Дзивгов. Литература и общество“ (2013), „Иван Кирилов. Избрано“ (2016).

Характерно за нейния поглед към литературната история е ориентацията за работа с архивите, интерес към фактологията и творческата биография на писателите и техните творби. Авторката се стреми да опази в музейната си дейност и литературно-критическите си опити паметта на българските писатели и общественици, както на известните, така и по-малко познатите или забравените. В тази посока на нейните търсения е замислена и **новата ѝ книга** „Забравени и незабравими“. Заглавието много точно назовава парадокса, в който са попаднали съвременниците – да забравят ценното от културното и литературното наследство, което по същество не може да се обезцени, още повече ако има *стражи на паметта и достойнството*, каквато се явява д-р Радка Пенчева.

Книгата е структурирана в два раздела. Първият е посветен на Ем. Станев, а вторият включва студии и статии за други български писатели. Частта, посветена на Ем. Станев, съдържа 9 статии. Сред тях се откроява опитът да се изградят сдвоени биографии, които оглеждат характерите, вълненията и преценките на определени творци, контактували с Ем. Станев: „Емилиян Станев и Чудомир – документални свидетелства за приятелството им“, „Приятелството между Емилиян Станев и Елисавета Багряна“, „Емилиян Станев според дневника на Петър Динеков“. Не са забравени и обикнатите теми на изследователката – архивите („За писателските архиви. Архивът на Ем. Станев“), творческият процес („Особености на творческия процес на Ем. Станев в романа „Иван Кондарев“), рецепцията („Рецепцията на творчеството на Ем. Станев в Унгария. За двама негови преводачи“).

Вторият раздел също съдържа 8 статии и студии. Тематично част от тях може да се групират около историческата тема в разработките: „Унищожителните процеси в българското село. (В романите на Ивайло Петров „Мъртво вълнение и „Хайка за вълци“), „Предателството се наказва със смърт... („Образът на цар Самуил в творчеството на Ангел Каралийчев“), „Кипровец въстана“ (още за историческата проза на Димитър Талев). Възкресена е също паметта за писателя Петко Росен в две статии, за Александър Дзивгов, от когото Ем. Станев се е интересувал за прототип на герой в романа „Иван Кондарев“, за мемоарите на Кирил Христов.

Всяка книга, написана с уважение към миналото, има своя мисия да пази и буди спомена ни за стойностните прояви на духа и да ни подсеща, че сме длъжници на своето минало, ако го забравяме. Нека пожелаем на новия текст на д-р Радка Пенчева да изпълни тази висока цел.

Пенчева, Радка. Забравени и незабравими. Пловдив: Астарта, 2018. 196 с.

Библиографски справки

07 Вестници. Журналистика

Медийната епидемия „Фалшиви новини“. Книги и статии. 2016–2018. 12 загл. Бълг. и англ. ез. Декември 2018. РБ Пл

159.9 Психология

Влияние на въображението върху художествените способности на учениците. Книги и статии. 1982–2014. 24 загл. Бълг. ез. Юли 2018. РБ Пл

Пространствено мислене. Книги и статии. 1995–2016. 13 загл. Бълг. ез. Октомври 2018. РБР

23/28 Християнска религия

Никополска духовна околност. Книги и статии. 1906–2017. 76 загл. Бълг. ез. Септември 2018. РБ Пл

316.758 Аномия. Социална дезинтеграция

Емоционална депривация и социална аномия в детска възраст. Книги и статии. 1998–2018. 31 загл. Бълг. и рус. ез. Юли 2018. РБ Пл

327.7 ЕС Европейски съюз

Информационна политика на ЕС. Статии. 2005–2018. 23 загл. Англ. ез. Октомври 2018. НБКМ

Публичен диалог в ЕС, информационни потоци в ЕС. Статии. 2005–2018. 9 загл. Англ. ез. Октомври 2018. НБКМ

328 (4) Европейски парламент

Комуникационна стратегия в Европейския парламент. Статии. 2005–2018. 22 загл. Англ. ез. Октомври 2018. НБКМ

33 Икономика. Икономически наука

Новият път на коприната. Книги и статии. 25 + 3 пълнотекст. загл. Бълг., рус. и англ. ез. Юли 2018. НБКМ

332.2 Поземлена собственост

Колективизация на селското стопанство в Плевенска област (1944–1958). Книги и статии. 1949–2015. 32 загл. Бълг. ез. Юли 2018. РБ Пл

339.13 Пазар. Анализ на пазара. Маркетинг

Фактори, влияещи върху възприемането на нов продукт. Книги, статии и е-ресурси. 1997–2018. 55 загл. Бълг. ез. Август 2018. РБР

34 Право

Борба срещу насилието и трафика на хора и органи. Книги и статии. 2001–2015. 24 загл. Бълг. ез. Януари 2018. РБ Пл

Жилищни, наемни и др. подобни отношения в нормативната база за 1939–1945 г. Книги, закони. 48 загл. Бълг. ез. Декември 2018. НБКМ

Лицензионен договор. Книги и статии. 38 загл. Бълг. и англ. ез. Ноември 2018. НБКМ

Неимуществени вреди. Книги и статии. 1940–2018. 34 загл. Бълг. и англ. ез. Ноември 2018. НБКМ

Нормативна база на интерната в България. Книги, дис., статии, закони и правилници. 1958–2018. 200 + 21 пълнотекст. загл. Бълг. ез. Декември 2018. НБКМ

Публикации на Снежана Ботушарова от фонда на НБКМ. Книги, статии и дис. 38 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Ноември 2018. НБКМ

Русенски адвокати. Статии. 1922–2015. 88 загл. Бълг. ез. Юли 2018. РБР

Трудови правоотношения на хабилитираните лица. Книги и статии. 14 загл. Бълг. ез. Ноември 2018. НБКМ

347.63 Осиновяване

Осиновяване. Книги, статии и интернет ресурси. 1992–2018. 62 загл. Бълг. ез. Ноември 2018. РБР

355/359 Военно дело

Граничарят Вергил Ваклинов. Статии. 1954–2017. 40 загл. Бълг. ез. Септември 2018. РБ См

Книги за българската армия, издадени в периода 1878–1910. Книги. 30 загл. Бълг. ез. Октомври 2018. НБКМ

368 Застрахователно дело

Задължителна застраховка гражданска отговорност на автомобилите. Книги, дис. и статии. 40 загл. Бълг. ез. Октомври 2018. НБКМ

37.01 Основи на възпитанието. Педагогика

Неформално образование. Книги, статии и интернет ресурси. 2000–2018. 42 загл. Бълг. ез. Ноември 2018. РБР

37.015 Педагогически дисциплини

Паметови техники и стилове в начална училищна възраст. Книги и статии. 1993–2016. 34 загл. Бълг. ез. Декември 2018. РБР

37.015.3 Педагогическа психология

Психологически анализ на професионалния авторитет на учителя. Книги и статии. 1992–2018. 43 загл. Бълг. ез. Август 2018. РБР

37.034 Нравствено възпитание

Развитие на ценностните представи в начална училищна възраст. Книги и статии. 1994–2018. 47 загл. Бълг. ез. Август 2018. РБР

37.07 Управление на училищата и другите образователни заведения

Иновации и интерактивни методи в образованието. Книги, статии и интернет ресурси. 1992–2018. 58 загл. Бълг. ез. Ноември 2018. РБР

372.3 Занимания в предучилищна възраст

Математическа подготовка за училище. Книги и статии. 1992–2018. 44 загл. Бълг. ез. Октомври 2018. РБР

Организиране на празници и развлечения в детската градина. Книги, статии и интернет ресурси. 1992–2018. 48 загл. Бълг. ез. Октомври 2018. РБР

Развитие на логическото мислене в обучението по математика в детската градина. Книги, статии и интернет ресурси. 1991–2018. 52 загл. Бълг. ез. Октомври 2018. РБР

Развитие на музикалната памет чрез детски народни игри с песен при деца от предучилищна възраст. Книги и статии. 1977–2018. 82 загл. Бълг. ез. Ноември 2018. РБР

372.4 Основно образование

Повишаване на познавателната активност на учениците в началните класове чрез използване на е-учебници. Книги и статии. 74 загл. Бълг. ез. Септември 2018. НБКМ

Развитие на творческите способности по литература – IV клас. Книги и статии. 1992–2018. 40 загл. Бълг. ез. Септември 2018. РБР

Формиране на интерес към четенето у учениците в начална училищна възраст. Книги и статии. 1995–2017. 57 загл. Бълг. ез. Декември 2018. РБР

372.47 Методика на обучението по математика

Моделирането като средство и метод за обучение по математика. Книги и статии. 1988–2017. 28 загл. Бълг. ез. Октомври 2018. РБР

Развитие на математическата дейност в началните класове. Книги, статии и интернет ресурси. 1993–2017. 48 загл. Бълг. ез. Септември 2018. РБР

Таблично умножение и деление. Книги, статии и е-ресурси. 1986–2017. 34 загл. Бълг. ез. Юли 2018. РБР

Условия за осигуряване на приемственост в обучението по математика между детската градина и началното училище. Книги, статии и интернет ресурси. 2007–2018. 34 загл. Бълг. ез. Септември 2018. РБР

372.891 Методика на обучението по география

Уроците за практическа дейност и ролевите игри в обучението по география VI клас. Книги и статии. 1995–2018. 31 загл. Бълг. ез. Октомври 2018. РБР

373.24.07 Детски градини – управление и организация

Концепция за управление на детска градина. Книги, статии и е-ресурси. 1995–2017. 33 загл. Бълг. ез. Юли 2018. РБР

398 Фолклор

История на Роженския събор. Статии. 2007–2018. 73 загл. Бълг. ез. Март 2018. РБ См

614.88 (497.2) Червен кръст – България

Морално-етични аспекти в дейността на Българския червен кръст. Дейността на БЧК в Родопите. Книги и статии. 123 загл. Бълг. ез. Юли 2018. РБ См

616.8 Болести на нервната система

Влияние на личностовите промени при множествена склероза на майката върху психичното функциониране на децата в семейството. Книги и статии. 1989–2018. 48 загл. Бълг. и англ. ез. Август 2018. РБР

Психичното функциониране на децата в семейството при болни родители. Книги и статии. 1993–2017. 39 загл. Бълг. ез. Август 2018. РБР

63 Селско стопанство

Смилянски фасул. Книги и статии. 96 загл. Бълг. ез. Юни 2018. РБ См

65.012 Методи на управление

Подобряване управлението на рисковете в зависимост от прилагания подход за иновационен мениджмънт. Книги, статии и интернет ресурси. 1992–2018. 83 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Септември 2018. РБР

658.3 Работна сила. Кадри. Производствени взаимоотношения. Трудови условия

Изследване мотивацията на персонала в организация. Книги и статии. 1992–2016. 54 загл. Бълг. ез. Ноември 2018. РБР

658.5 Организация на производството

Изследване времевата организация на производствен процес в преработвателно предприятие. Книги, статии и е-ресурси. 1992–2016. 31 загл. Бълг. ез. Август 2018. РБР

658.7.01 Логистика

Осигуряване на качеството на логистиката в болничните заведения. Книги, дис. и статии. 1998–2018. 34 загл. Бълг. и англ. ез. Юли 2018. НБКМ

72 Архитектура

Стара родопска архитектура. Статии. 1995–2018. 55 загл. Бълг. ез. Февруари 2018. РБ См

73/76 Изобразително изкуство

Художникът Петър Савов от гр. Чепеларе. Статии. 1995–2016. 17 загл. Бълг. ез. Май 2018. РБ См

75 Живопис

Стилистическа и възгледова проблематика в българската живопис от период на „Доктрината на многообразието“ през 80-те години на миналия век. Книги и статии. 172 загл. Бълг. ез. Октомври 2018. НБКМ

78 Музика

Божко Вълчев Шойков (1933–1998). Книги и статии. 1968–2013. 38 загл. Бълг. ез. Септември 2018. РБ Пл

796 Спорт. Спортни игри. Физическа култура

Развитие на физическите качества при 16–17-годишни ученици. Книги и статии. 1985–2016. 34 загл. Бълг. ез. Септември 2018. РБ Пл

80 Езикознание

Соматична лексика в българския език. Книги, дис. и статии. 1992–2018. 26 загл. Бълг. и рус. ез. Юни 2018. НБКМ

82.4.3 Пътеписи

Функция на пътеписа в българската менталност (литературна критика за пътеписа, пътеписа като жанр). Книги, дис. и статии. 1878–2018. 97 загл. Декември 2018. НБКМ

886.7 Българска литература

Българска емигрантска литература XX век. Книги, статии и е-ресурси. 1992–2017. 46 загл. Бълг. ез. Юли 2018. РБР

Функционалност на детството и младостта в ранната проза на Станислав Стратиев и Виктор Пасков. Книги, статии и е-ресурси. 1969–2018. 63 загл. Бълг. ез. Юли 2018. РБР

Цветан Марангозов. Публикации от него и рецензии за него. Статии. 6 загл. Бълг. ез. Юли 2018. НБКМ

895.7 Корейска литература

Корейски преводни книги на бълг. ез. Корейска художествена литература на бълг. ез. Книги. 1970–2018. 58 загл. Бълг. ез. Октомври 2018. НБКМ

902 Археология

Светилища в Родопите. Статии. 52 загл. Бълг. ез. Юли 2018. РБ См

908 Краезнание

Село Милковица – историческо и културно развитие. Книги и статии. 1928–2018. 32 загл. Бълг. ез. Юли 2018. РБ Пл

92 Биографични изследвания

Иван Грозев. Публикации за него. Книги и статии. 29 загл. Бълг. ез. Октомври 2018. НБКМ

949.72 История на България

Анастас Попхинов (1826–1898). Книги и статии. 1933–2011. 25 загл. Бълг. ез. Юли 2018. РБ Пл

Места в Плевенска област, където е отсядал Васил Левски. Книги и статии. 1901–2018. 88 загл. Бълг. ез. Септември 2018. РБ Пл

949.8 История на Румъния

Влад III Цепеш: история, худ. лит. и лит. критика, митология, фолклор. Книги. 114 загл. Бълг., англ., молд., нем., пол., рум., рус. и фр. ез. Август 2018. НБКМ

Списък на библиотеките участници

НБКМ – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

РБР – Регионална библиотека „Любен Каравелов“, Русе

РБПл – Регионална библиотека „Христо Смирненски“, Плевен

РБСм – Регионална библиотека „Николай Вранчев“, Смолян

Редактор Величка Шардина
v.shardina@nationallibrary.bg

ТАЛОН

ЗА АБОНАМЕНТ НА СПИСАНИЕ „БИБЛИОТЕКА“, издание на
НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“, ЗА 2019 г.

Име. Презиме. Фамилия.

Фирма (библиотека)

ИЗПРАЩАЙТЕ АБОНАМЕНТА НА АДРЕС:

Пощенски код. Град (село). Област.

Улица. бл. вх. ет.

ап. тел.

Заплащам сумата от. лева за:

	Бр. кн.	Ед. цена	6 м.	12 м.
☐ Сп. „Библиотека“	6	9,00 лв.	☐ 27 лв.	☐ 54 лв.

ЗА КОНТАКТИ И ИНФОРМАЦИЯ:

Росица Владимирова – тел. 9183 136; GSM: 0885643171

e-mail: R.Vladimirova@nationallibrary.bg

rosicavladimirova@abv.bg

МОЖЕТЕ ДА ИЗПРАЩАТЕ ТАЛОНИТЕ НА АДРЕС:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Росица Владимирова

По сметка:

IBAN сметка: BG20UNCR76303100112993, BIC код:

UNCRBGSF, Уникредит Булбанк,

Бизнес център София Батенберг, 1000 София

С пощенски запис:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Росица Владимирова

**Прилагам към поръчката копие от платежния банков документ
или квитанция от изпратения пощенски запис.**